زنجيرەی ڕێنماييەكانی ڕێگای ڕاست

(٣)

چۆنێتی

نوێژی پێغەمبەر ﷺ

لە تەكبيرەی ئيحرامەوە تاكو سەلامدانەوە

هەروەكو چۆن لە پێش چاواوتدا بێت

"صلوا كما رأيتموني أُصلي"

متفق عليه

نووسينی

شێخ : (محمد ناصر الدين الألباني)

وەرگێڕانی

مامۆستا : عدنان بارام

www.ba8.org

چاپی يەكەم

﷽

*** پێشەکی وەرگێڕ :**

إن الحَمد للهِ نحمده ونستعِينه ونستغفِره ونعوذُ باللهِ مِن شرورِ أنفُسِنا ومِن سيئاتِ أعمالِنا من يهدِهِ اللهُ فَلا مضِل له ومن يضلِلْ فَلا هادِي له .

وأشهد أنْ لا إله إلاّ اللهُ وحده لا شريك له ، وأشهد أن محمداً عبده ورسولُه .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ [سورة آل عمران ١٠٢] .

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [سورة النساء : ١] .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ [سورة الأحزاب : ٧٠ ـ ٧١] .

أما بعد ...

فَإن أصدق الحَدِيثِ كِتاب اللهِ وخير الهَدي هدي محمدٍ (صلى اللهُ عليهِ وعلى آلِهِ وسلم) وشر الأمورِ محدثَاتها وكُل محدثَةٍ بِدعةٌ وكُل بِدعةٍ ضلالَةٌ وكُل ضلالَةٍ فِي النارِ .

موسڵمانی یەکخواپەرەست : (**نوێژ**) یەکێکە لەو پێنج پایە ، و بنەوایانەی کە ئایینی ئیسلامی پیرۆزی لە سەر بنیات نراوە ، هەروەکو (عبدالله) ی کوڕی (عمر) ـ ڕەزای خوا لە خۆی و باوکی بێت ـ بۆمان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " بني الإسلام على خمس : شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله ، وإقام الصلاة ، وإيتاء الزكاة ، والحج ، وصوم رمضان "[١].

---

[١] متفق عليه .

واتە : ئایینی ئیسلامی پیرۆز لە سەر پێنج پایە ، و بنەوا بنیات نراوە : شایتی دان بەوەی کە هیچ پەرستراوێك نی‌یە شایستەی پەرستن بێت ئیللا (الله) نەبێت ، و هیچ کەسێکیش شایستەی شوێن کەوتن نی‌یە ئیللا (محمد) نەبێت ﷺ ، پاشان پێنج فەرزەکانی نوێژ ئەنجام بدات و زەکاتی ماڵ و سامانەکەی بدات ئەگەر گەشتە ئەوەی کە زەکاتی لە سەر بێت ، و حەجکردنی کەعبەی پیرۆز ، و گرتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان .

هەروەها (**نوێژ**) نیشانەی هەرە گەورەی جیاکەرەوەی موسڵمانانە لە بێباوەڕان ، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " بين الرجل وبين الكفر ترك الصلاة " [٢].

واتە : ئەو کردارەی کە جیاکەرەوەیە لە نێوان موسڵمانێتی مرۆڤ کافر بوونی وازهێنانە لە نوێژ .

وەخوای پەروەدگار کردوویەتی بە بنەوایەك بۆ جێگیر بوونی برایەتی لە نێوان موسڵمانانندا ، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿فَإِن تابواْ وأَقاموا الصلاَةَ وآتواْ الزكَاةَ فَإِخوانكُم فِي الدين ونفَصلُ الآياتِ لِقَومٍ يعلَمونَ﴾[سورة التوبة : ١١] .

واتە : ئەگەر تۆبەیان کرد و نوێژەکانیان ئەنجامدا ، و زەکاتیشیان دا : ئەو کاتە بەبراتان دەژمێررێن لە ئایین دا ...

وە خوای پەروەدگار ئەنجام نەدانی ئەم کردارەی بە هۆکارێك باسکردووە بۆ ڕۆشتنە ئاگری دۆزەخ - خوا پەنامان دات - هەروەکو لە باسی پرسیار لێکردنی دۆزەخیەکاندا فەرموویەتی : [ما سلَكَكُم فِي سقَر قَالُوا لَم نك مِن الْمصلين] [سورة المدثر : ٤٢ - ٤٣] .

---

[٢] صحيح الترغيب والترهيب رقم : (٥٦٣) .

واتە : چی وای لێ کردن بڕۆنە سەقەرە ـ کە ناوێکە لە ناوەکانی دۆزەخ ـ لە وەڵامدا دەڵێن : چونکە لە نوێژگەران نەبووین .

جا موسڵمانی بەڕێز : کردارێك پایە و بنەوایەك بێت لە بنەواکانی ئایینی ئیسلامی پیرۆز ، و نیشانەی جیاکەرەوەی تۆ بێت لە بێباوەڕان ، و هۆکاری جێگیر بوونی برایەتیت بێت لە گەڵ موسڵمانانداندا ، و هۆکارێکیش بێت ـ لە کاتێك دا ئەگەر ئەنجامی نەدەیت ـ بۆ ڕوشتنت بۆ ئاگری دۆزەخ ـ خوای پەروەردگار پەنای من و تۆش بدات لە دۆزەخ ـ جێی خۆیەتی هەوڵ و کۆششێکی زۆری بۆ بخەیتە گڕ بۆ ئەوەی بە تەواوی لێی شارەزابیت ، بە باشترین شێوە ئەنجامی بدەیت .

بۆ ئەوەی (***نوێژ***)ەکەت ببێت بە هۆکارێك بۆ بە دەست هێنانی پەیمانی خوای پەروەردگار و بیکات بە هۆکاری لێخۆشبوونی لێت ، نەك بەواز لێهێنانی ئەو پەیمانەی خوای پەروەردگارت لە دەست بدەیت ، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " خمس صلوات افترضهن الله تعالى من أحسن وضوءهن ، وصلاهن لوقتهن ، وأتم ركوعهن وخشوعهن : كان له على الله عهد أن يغفر له ، ومن لم يفعل فليس له على الله عهد ، إن شاء غفر له ، وإن شاء عذبه" [٣] .

واتە : پێنج نوێژن خوای پەروەردگار فەرزی کردوون : ئەو کەسەی دەستنوێژەکەی بەباشی بشوات ، و لە کاتی خۆیاندا ئەنجامیان بدات ، و کڕنووشەکانیان بەتەواوی ببات ، تیایدا دڵکزی هەبێت (الخشوع) ، ئەوا خوای پەروەردگار پەیمانی داوە لە ئەنجامدەرانی خۆش

---

[٣] صححه الألباني في (صحيح أبي داود : ٤٥١ و ١٢٧٦) .

بێت ، بەڵام ئەگەر هەر کەسێك ئەوەی ئەنجام نەدا ئەوا هیچ پەیمانێکی لە لای خوای پەروەردگار نییە ، ئەگەر بیەوێت لێی خۆش دەبێت ، ئەگینا سزای دەدات .

جا نوێژگەری یەکخوا پەرەست : لە بەر هەموو ئەو هۆکارانەی سەرەوە ، و سەلماندنی شوێنکەوتنی تەواوت بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ، لەو فەرمانەیدا کە فەرمانی پێکردوویت ، و تێیدا فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " [٤].

واتە : نوێژ بکەن هەروەکو چۆن منتان بینیوە نوێژ دەکەم .

ئامۆژگاری ئەوەت دەکەم ئەم کتێبەی کە لە بەر دەستتدایە (**چۆنێتی نوێژی پێغەمبەر ﷺ لەتەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلامدانەوە هەروەکو چۆن لە پێش چاوتدا بێت**) بە وووردی بخوێنیتەوە ، پاشان هەوڵی ئەوە بدەیت هەموو نوێژەکانت بەپێی ئەو زانیاریانەی کە تیایدایە ئەنجامی بدەیت ، بەڵکو خوای پەروردگار بە میهرەبانی و بە زەیی خۆی نوێژ لە من تۆش وەرگرێت ، ئەم کتێبەش لە نووسینی زانای پایەبەرزی ئیسلام ، و فەرموودەناسسی سەردەم شێخ (محمد ناصر الدين الألباني) ە - بەڕەحمەت بێت - کە تیایدا هەموو هەوڵێکی ئەوە بووە هەموو ووتەو کردەوەیەکی (صحيح)ی پێغەمبەری خوامان ﷺ بۆ بخاتە ڕوو سەبارەت بە (***نوێژ***) ، بەشێوەیەك ئەو کردارەت بۆ بەرجەستە دەکات وەکو ئەوەی بڵێت پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێش چاوتدایەو نوێژت بۆ دەکات بۆ ئەوەی تۆش لاسایی بکەیتەوە ، بەو شێوەیەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەوڵی بۆ داوە بەکردار و گوفتاری خۆی لە ژیانیدا ، هەروەکو جارێکیان بە سەر

---

[٤] متفق عليه .

مینبەرەکەیەوە نوێژ دەکات ، و پاشـان دەفـەرموویت : " إنما صنعت هـذا لتأتموا بـي ولتعلموا صلاتـي" [٥].

واتە : ئەوەم بۆ ئەوە ئەنجام دا بۆ ئەوەی چۆنێتی نوێژەکەم فێرببن .

پـــەیڕەو (مەنهـــەج)ی ئـــەم زانـــا پایەبـــەرزەی ئیســـلام ، و فەرموودەناسەی سەردەم ـ بەڕەحمەت بێت ـ لەم پەرتۆکەیدا ئـەوەبووە کـە ـ هـەروەکو خـۆی ئامـاژەی بـۆ کـردووە ـ : هـەموو ئـەو فەرموودانـە کۆبکاتەوە کە سەبارەت بە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان گەشـتوە ، لە گەڵ دەرخستن و دیاریکردنی ووتە ڕەوا لـە بۆچـونە فیقهیـەکان ، بـێ پابەند بوون ، و دەمارگیری بۆ بۆچون و مەزهەبێکی دیاری کراو ، و بـێ گوێدانە ڕەزامەندی ئەم و ئەو ، ئەگەر ڕازی بوونیان هۆکاری توڕەبـوونی خوای پـەروەدگار بێـت ، ئـەم پـەیڕەوەش ـ پـەیڕەوی پابەنـد بـوون بـە قورئانی پیرۆز و فەرموو دە (صـحیح) ەکانی پێغەمبەری خـوا ﷺ بـێ پابەند بوون بە بۆچوون و مەزهەبێکی دیاری کراوەوە ـ پەیڕەوی ئـەهلی حەدیسە ، بە درێژای مێژووی پرشنگداریان ، شـوێنکەوتنە بـۆ مەزهـەبی ڕەوای پێشـەوایانی ئیسـلام (چـوار پێشـەوا بـە ڕێزەکـەی ئیسـلام) ـ بەڕەحمەت بن ـ کە هـەموویان هـاودەنگن لـە ووتنـی ئـەوەی کـە ئەگـەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا ئەوا نابێت پێچەوانەی ببیتـەوە لـە بەر ووتەی هیچ کەسێك ، و بە مەزهەبی خۆشیانیان زانیوە ئەو بەڕێزانـە ، هەروەکو پێشەوایان شـافعی ـ بەڕەحمـەت بێـت ـ و ئـەبو حەنیفـەش ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویانە :

---

[٥] متفق علیه .

" إذا صح الحديث فهو مذهبي " [٦].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا ئەوا مەزهەبی منە .

وە پێشەوا مالك ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی : " إنما أنا بشـر أخطيء و أصيب ، فانظروا في رأيي : فكل ما وافق الكتاب والسنة فخـذوه وكل ما لم وافق الكتاب والسنة فاتركوه " [٧].

واتە : منیش وەکو ئێوە مرۆڤم هەڵەش دەکەم و دەیشـی پـێکم ، بۆیـە بڕواننـە ووتەکانم ، هەرکامەیان هاودەنگ بوو لە گەڵ قورئانی پیرۆز و سوننەتدا ئـەوا وەریگـرن ، وە ئەگەر پێچەوانەی قورئانی پیرۆز و سوننەت بوو ئەوا پشت گوێی بخەن .

یان فەرموویەتی :"كل حديث عن النبي ﷺ فهو قولي ، وإن لم تسمعوه مني" [٨].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا لـە پێغەمبـەری خوا ﷺ ئەوا ووتەی منە ، با لێشمەوە نەیبستن .

وە پێشەوا ئەحمەد ـ بەڕەحمـەت بێـت ـ فەرموویـەتی : " لا تقلـدني ، ولا تقلد مالكا ، ولا الشافعي ، ولا الأوزاعي ، ولا الثوري ، و خذ من حيث أخذوا" [٩].

واتە : نە تەقلیـدی مـن بکـەن ، و نـەش تەقلیـدی مالـك ، و نـەش شافعی ، و نەش ئەوزاعی ، و نەش (الثـوري) ، بـە ڵکو لـەو شـوێنەوە وەریگرن کە ئەوان وەریان گرتووە .

---

[٦] ابن عابدين في " الحاشية " (١ / ٦٣) ، و والشيخ صالح الفلاني في " إيقاض الهمم " ص ٦٢ ، و النووي في " المجمـوع " والشعراني (١ / ٥٧) .

[٧] ابن عبدالبر في " الجامع " (٢ / ٣٢) ، وعنه ابن حزم في " أصول الأحكام (٦ / ١٤٩) وكذا الفلاني (ص ٧٢) .

[٨] ابن أبي حاتم (ص ٩٣ ـ ٩٤) .

[٩] الفلاني (١١٣) ، وابن القيم في " الإعلام " (٢ / ٣٠٢) .

جـا موسـڵمانی شـوێنکەوتەی پێغەمبـەر ﷺ : ئەمـە ووتـەی پێشەوایانتە کە زانای پایەبەرزی ئیسلام ، و فەرمووده ناسسی سەردەم شێخ (محمد ناصر الدين الألباني) ه ـ بەڕەحمـەت بێـت ـ کردوویـەتی بـە پەیڕەو بۆ پەرتۆکەکەی ، نەکەی گوێبیستی ووتـەی پـڕو پووچـی ئـەم و ئەو بیت ، ئەو کەسانەی کە نەخۆشـن ، یـان تەعەسـووبی مەزهەبایـەتی کوێری کردوون .

ئـەوەش جێگـەی ئامـاژە پێکـردن بێـت ئەوەیـە کـە پـەیڕەوی وەرگێڕانی ئەم کتێبە ئەوەیە :

١ ـ پێشەکی‌یە بە نرخـەکانی شـێخ (محمد ناصر الدين الألبانـي) مان ـ بەڕەحمەت بێت ـ واز لێهێناوە لە بەر پەلە کـردن بـۆ ئـەوەی ئـەم کتێبە پێش هاتنی ڕەمـەزانی پـیرۆز بخرێتـە بەردەسـتی خوێنـەران بـۆ ئەوەی موسڵمانێکی زیاتر سوودی لێوەرگرێت - إن شاء الله - .

٢ ـ ئەو فەرموودانە کە باس لە چۆنێتی نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ دەکات ، گێڕانەوەی هاوەڵان بێ یان تەقریر کردنەکانی پێغەمبەری خـوا ﷺ ، ڕاستەو خۆ وەرگێڕراوەتە سەر زمانی کوردی .

٣ ـ بـەڵام ئـەو فەرموودانـەی کـە ووتـەی پێغەمبـەری خوایـە ﷺ ، دەقـی عەرەبیەکەی نووسراوە ، پاشان لە پـاش دانـانی ووشـەی (واتـە :...) کراوەتـە کوردی.

٤ ـ ئـەو پەراوێزانـەی کـە ڕاسـتەوخۆ پەیوەنـدیان بـە بابـەتی کتێبەکـەوە هەیـە ، وەرگێڕراوەتـە سـەر زمـانی کـوردی ، جگـە لـەو

پەراوێزانەی کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە بابەتەکەوە هێڵراوەتەوە بۆ چاپەکانی تر - إن شاء الله - .

٥ ـ بۆ کەمکردنەوەی ژمارەی پەڕەکان سەرچاوەکان لا براون .

٦ ـ ئەو ئایەتانەی کە هێنراونەتەوە ، بە کورتی واتاکراونەتە سەر زمانی کوردی.

لە کۆتایدا بە هەموو ملکەچی ، و زەلیلیەکەوە ، و لە ناخی دڵمەوە داواکارم لە پەروەردگاری میهرەبانم ئەم ووتە و کردارانەمان تەنها لە بەر ڕەزامەنی ئەو بێت ، نەك لە رۆژی دوایدا پێمان بڵێت : ئەوەی کردەوەکەتان بۆ کرد لە دونیادا پێتان ووترا ، وە ئەگەر هەر کەم و کوڕیەکیشی تێدا بێت بە بەزەیی خۆی کردای لە گەڵدا بکات چونکە ئەو ئەهلی تەقوا و لێخۆشبوونە [أهل التقوى و أهل المغفـرة] ، وە لە ڕۆژێکدا پاداشتمان بداتەوە کە : [يوم لا ينفَع مالٌ ولا بنونَ إلا من أتى الله بِقَلْبٍ سلِيمٍ] (سورة الشعراء : ٨٨ ـ ٨٩) .

وسبحانك اللهم وبحمد أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك ، وأتوب إليك

وصلى الله وسلم وبارك على محمد ، وعلى آله وصحبه أجمعين .

وەرگێڕ :

٥ ی / شعبان / ١٤٢٥ ك

١٨ ی / ٩ / ٢٠٠٤ ز

عیَراق / کوردستان / کەلار

بسم الله الرحمن الرحيم

ڕووكردن لە كەعبە :

پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر بۆ نوێژ هەستایە ڕووی دەكرد لە كەعبە ، لە فەرز و سوننەتەكان دا [١] ، وە فەرمانیشی بەو كارە كردووە ، بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بەتەواوی ئەنجام نەدا (المسیء صلاته) ، و پێی فەرمووی : " إذا قمت إلى الصلاة فأسبغ الوضوء ، ثم استقبل القبلة فكبر " [٢].

واتە : ئەگەر هەستای بۆ ئەنجامدانی نوێژ ، ئەوا بەباشی دەستنوێژ بشوە و پاشان ڕوو لە قیبلە بكە و بڵێ : الله أكبر .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژە سوننەتەكانی لە سەر وڵاخەكەی ئەنجام دەدا ، هەروەها نوێژی وەتریشی بە هەمان شێوە ئەنجام دەدا ، ڕووی لە هەركوێ بوایە {ڕووەو ڕۆژهەڵات بێ یان ڕووەو ڕۆژئاوا} " [٣].

ئەم ئایەتەش كە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی: ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ [٤] ، هەر لەم بارەیەوە هاتۆتە خوارەوە [٥].

---

[١] ئەمە شتێكی بەڵگە نەویستە " چونكە بە (تواتر) ی پێمان گەشتوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، بۆیە پێویست بە بەڵگە هێنانەوە ناكات ، بەڵام سەرەرای ئەوەش هەندێك شتت بەرچاو دەكەوێت دەبنە بەڵگەی ئەم كردارە .

[٢] البخاري ومسلم و السراج ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٨٩) .

[٣] البخاري ومسلم و السراج .

[٤] سورة البقرة ، الآية : ١١٥ .

وە " هەندێك جاریش ئەگەر بیویستایە نوێژە سوننەتەکانی لە سەر وشترەکەی ئەنجام بدا ، ڕووی دەکرد لە قیبلە و تەکبیرەی ئیحرامی دادەبەست و پاشان ڕووی لە هەر کوێ بکردایە نوێژەکەی بەسەریەوە دەکرد" (٦) .

وە " کرنۆش وسوژدەکانی بەسەر وڵاخەکەیەوە دەبرد ، ئەوەش بە ئاماژە کردنی بە سەری ، بە شێوەیەك سوژدەکەی نزمتر دەکرد لە کرنۆشەکەی " (٧) .

وە " ئەگەر بیویستایە نوێژە فەرزەکانی ئەنجام بدات لە سەر وڵاخەکەی دەهاتە خوارەوە و ڕووی لە قیبلە دەکرد " (٨) .

بەڵام لەو نوێژانەی کە لە کاتی ترسی زۆردا ئەنجام دەدرێ ، پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویەتی بە سوننەت بۆ ئوممەتەکەی نوێژەکەیان ئەنجام بدەن بە " هەستانەوە بێت بە پێوە بن یان بە سواری ، ڕوو لە قیبلە یان ڕوو لە قیبلە نەبن " (٩)، و فەرموویەتی : " إذا اختلطوا : فإنما هو التكبير و الإشارة بالرأس " (١٠).

---

(٥) رواه مسلم وصححه الترمذي .

(٦) رواه أبو داود وابن حبان في " الثقات " (١ / ١٢ ، والضياء في " المختارة " بسند حسن ، وصححه ابن الملقن في " خلاصة البدر المنير " (٢٢ / ١) ، ومن قبلهم عبد الحق الإشبيلي في " أحكامه " (رقم ١٣٩٤ بتحقيقي) ، وبه قال أحمد فيما رواه ابن هاني عنه في " مسائله " (١ / ٦٧) .

(٧) أحمد والترمذي وصححه .

(٨) البخاري وأحمد .

(٩) البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٨٨) .

(١٠) البيهقي بسند " الصحيحين " .

واتە: ئەگەر تێرشان بوو لە کاتی جەنگ دا ئەوا ئەنجامدانی نوێژ تەنها بریتی‌یە لە دابەستنی تەکبیرەی ئیحرام وئاماژەکردن بە سەر.

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو :" ما بين المشرق و المغرب قبلة "[١١].

واتە : نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا هەموو قیبلەیە .

وە جابر رضي الله عنه فەرموویەتی : " لە گەڵ پێغەمبەری خوادا بووین ﷺ لە سەفەریکدا یان لە سریەیەکدا لەوکاتەدا ئاسمان هەوراوی بوو ، بەدوای قیبلەدا گەڕاین ، بەڵام بۆچون و دیدی جیاوازمان هەبوو لە دیاریکردنیدا ، لە بەر ئەوە هەرکەسیك و بەتەنها نوێژەکەمان ئەنجام دا ، پاشان هەر کەسێکمان هێڵێکی لە بەر دەستی خۆیدا ڕاکێشا بۆئەوەی هەریەکیك ئاراستەی نوێژی خۆی بزانێت ، کاتێك کە ڕۆژ بووەوە سەیری هێڵەکانمان کرد بینیمان هیچ کەسێکمان ڕووی لە قیبلە نەبووە ، پاشان ئەو کردارەمان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ گێڕایەوە ، کەچی فەرمانی پێ نەکردین نوێژەکەمان دووبارە بکەینەوە ، وە پێی فەرمووین : " قد أجزأت صلاتكم " [١٢].

واتە : نوێژەکەتان دروستە و دووبارە کردنەوەتان لە سەر نی‌یە .

وە " پێغەمبەری خواش ﷺ پێش گۆڕینی قیبلە نوێژەکانی ڕوو لە (بيت المقدس) ئەنجام دەدا و کەعبەش لە پێش ڕووگەیدا (قيبلة) بوو ، پێش

[١١] الترمذي والحاكم وصححاه ، وقد خرجته في" إرواء الغليل تخريج أحاديث منار السبيل "(٢٩٢) ، وقد يسر الله طبعه.

[١٢] الدارقطني ، والحاكم ، والبيهقي ، وله شاهد عند الترمذي ، وابن ماجه ، وآخر عند الطبراني ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٩٦) .

ئەوەی ئەم ئایەتە : ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ (١٣) ، بێتە خوارەوە ، بەلاّم کە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ڕووی لە کەعبە کرد، لەکاتێکدا موسڵمانان لە مزگەوتی(قُباء)دا لە نوێژی بەیانیدا بوون ، لە و کاتەدا کەسێك هات بۆ لایان و پێی ڕاگەیاندن کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو قورئانی بە سەردا دابەزیوە و فەرمانی پێ کراوە ڕوو لە کەعبە بکات ، جا ڕوو لە کەعبە بکەن ، لەو کاتەدا ڕوویان لە شام بوو ، وەرچەرخان ، { و پێشنوێژەکەشیان ڕووی وەرچەرخاندەوە تاکو ڕووی پێ کردن لە کەعبە } " (١٤).

ڕاوەستان

پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەیدا ڕادەوەستا لە فەرزەکان بێ یان لە سونەتەکان ، وەکو جێ بەجێ کردنێك بۆ فەرمانی خوای پەروەردگار کە فەرموویەتی : ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ (١٥).

بەلاّم لە سەفەردا ، نوێژە سوننەتەکانی بە سەر وڵاخەکەیەوە ئەنجام دەدا.

کردوویەتی بە سوننەتیش بۆ ئوممەتەکەی لە کاتی ترسدا بەڕێکردنەوە یان بەسواری نوێژەکانیان ئەنجام بدەن هەروەکو لە پێشدا

---

(١٣) سورة البقرة ، الآية : (١٤٤) .

(١٤) البخاري، ومسلم، وأحمد، والسراج، والطبراني (٢/١٠٨/٣) ، وابن سعد (٢٤٣/١) ، وهو مخـرج في "الإرواء" (٢٩٠).

(١٥) سورة البقرة ، الآية : ٢٣٨ .

باسی لێوەکرا ، بەلگەی ئەم وتەیەش ئەو ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاةِ الْوُسْطَى(١٦) وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَاناً فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ (١٧) .

واتــە: پارێزگــاری لــە نوێــژەکانتان بکــەن ، بەتایبــەت نوێــژی ناوەڕاست کە نوێژی عەسرە ، وە ڕاوەستن لە نوێژەکانتان بۆ خوای گەورە ، بەلاّم ئەگەر ترسان ئەوا بەڕێکردن یان بەسواریەوە ، وە لە کاتێکدا ترس نەماو بارودۆخ ئاسایی بووەوە ئەوا یادی خوا بکەن لەو شتانەی کە فێری کردن و لە پێشدا لێی بێئاگابوون .

وە "پێغەمبەری خوا ﷺ لە و نەخۆشیەی کە تێیدا کۆچی دوای کرد بە دانیشتنەوە نوێژەکانی ئەنجام دەدا " (١٨) .

هەروەها جارێکی تریش بەم شێوەیە ئەنجامی داوە ، ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە " ئازاری هەبوو ، وخەلکەکەش بەدوایدا بە پێوە نوێژیان دەکرد: ئەویش ئاماژەی بۆ کردن کەدانیشن ، ئەوانیش دانیشتن ، و لە کاتێکدا کە نوێژەکەی تەواو کرد فەرمووی : " إن كدتم آنفاً لتفعلون فعل فارس و الروم : يقومون على ملوكهم وهم قعود فلا تفعلوا ، إنما جعِلَ الإمام

---

(١٦) ووتەی هەلبژاردە ئەوەیە کە : (الصلاة الوسطى) نوێژی عەسرە لە لای زۆرینەی زانایان " لەوانەش : (أبو حنيفة) و هاوەڵەکەی ، فەرموودەیەکی زۆریش لەو بارەیەوە هاتووە کە (الحافظ ابن كثير) زۆربەی هێناوەتەوە.

(١٧) سورة البقرة ، الآية : (٢٣٨ و ٢٣٩) .

(١٨) الترمذي وصححه ، وأحمد .

لیؤتم به : فإذا رکع فارکعوا ، و إذا رفع فارفعوا ، وإذا صلی جالساً فصلوا جلوساً [أجمعون] " (١٩) .

واتە: ئەوەندەی نەمابوو ــ پێش تۆزێك ــ کرداری فارس و ڕۆمەکان ئەنجام بدەن ، لەوەی کە بە سەر سەرکردەکانیانەوە ڕادەوەستان و ئەوانیش دادەنیشتن ، ئەو کارە ئەنجام نەدەن ، پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە لاسایی و ئیقتدای پێوە بکرێتەوە ، ئەگەر کڕنووشی برد ئێوەش کڕنووش بەرن ، وە ئەگەر هەستایەوە پاش ئەو هەستنەوە ، وە ئەگەر نوێژەکەی بەدانیشتنەوە کرد ئێوەش هەمووتان بە هەمان شێوە بەدانیشتنەوە ئەنجامی بدەن .

نوێژی نەخۆش بەدانیشتنەوە

(عمران)ی کوڕی(حصین) ﷺ فەرموویەتی : " نەخۆشی مایە سیریم (البواسیر) هەبوو ، پرسیارم لە پێغەمبەری خوا کرد ﷺ سەبارەت بە چۆنێتی نوێژکردنم ؟ فەرمووی : " صل قائماً ، فإن لم تستطع فقاعداً ، فإن لن تستطع فعلی جنبٍ " (٢٠) .

---

(١٩) البخاري ، ومسلم ، وهو مخرج في کتابي " إرواء الغلیل " تحت الحدیث (٣٩٤) .

(٢٠) البخاري وأبو داود وأحمد ، پێشەوا (الخطابي) فەرموویەتی : " مەبەست لە فەرموودەکەی (عمران) ئەوکەسەیە کە لە نوێژی فەرزدا دەتوانێت بووەستی ، بەڵام ناڕەحەت دەبێت بەو وەستانە ، بۆیەیە باداشتی دانیشتوو کراوە بە نیوەی پاداشتی وەستاو تیایدا ، بۆ ئەوەی ببێتە هاندەرێك بۆی هەوڵی هەستان بدات و ئارامیش بگرێت لە سەر ناڕەحەتیەکانی لە گەڵ ڕەوایی دانیشتنی " ، پێشەوا (الحافظ) لە " الفتح " (٢/٤٦٨) دا فەرموویەتی :" ئەوەش لێکدانەوەیەکی باشە " .

واتـە : بـە پـێوە نوێـژەکانت ئـەنجام بـدە ، ئەگـەر نـەتوانی ئـەوا بـە دانیشتنەوە ئەنجامیان بدە ، دیسان ئەگەر نەتوانی ئەوا لە سەر لا ئـەنجامیان بدە.

هەروەها فەرموویەتی : " پرسـیارم کـرد لـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ سەبارەت بە نوێژی کەسێك نوێژەکەی بە دانیشتنەوە ئـەنجام بـدات ؟ لـە وەڵام دا فـەرمووی : " من صلى قائماً فهو أفضل ، ومن صلى قاعـداً فلـه نصف أجر القائم ، ومن صلى نائماً { وفي رواية : مضطجعاً } فله نصـف أجر القاعد" [٢١] .

واتـە : ئـەو کەسـەی بـە ڕاوەسـتانەوە نوێژەکـەی ئـەنجام بـدات ئەوەچاکترە ، وە ئەو کەسەش نوێژەکەی بە دانیشـتنەوە ئـەنجام بـدات ئــەوە نیــوەی پاداشــتی ڕاوەســتاوی هەیــە ، وە ئــەو کەســەش بــە هەڵاژیانەوە { ئەوە نیوەی پاداشتی دانیشتوەکەی هەیـە . مەبەسـتیش پێی _ واتە : کەسی هەڵاژیاو _ نەخۆشەکەیە .

(أنس) ﷺ فەرموویـەتی : کۆمـەڵێك لـە موسـڵمانان بـە هـۆی نەخۆشی یەوە بە دانیشتنەوە خەریکی ئەنجامدانی نوێژەکانیان بوون کە پێغەمبەری خوا ﷺ بەو شێوەیە چـاوی کـەوت پـێیـان فـەرمووی : " إن صلاة القاعد على النصف من صلاة القائم " [٢٢].

---

[٢١] البخاري وأبو داود وأحمد .
[٢٢] أحمد وابن ماجه بسند صحيح .

واتە : نوێـژی کەسـێك کـە بـە دانیشـتنەوە نوێژەکـەی ئـەنجام بـدات پاداشتەکەی نیوەی نوێژی کەسێکە کە نوێژەکەی بە هەسـتانەوە ئـەنجام بدات.

وە جارێکیان کە پێغەمبـەری خـوا ﷺ سـەردانی نەخۆشـێك دەکـات دەبینێ لە سەر داپۆشەرێك _ لێفەبێ یـان بـەتانی یـان هەرشـتێك کـە مـرۆڤ خۆی پێدادەپۆشێ _ نوێژەکەی دەکات ، ئـەویش لای دبـاو فڕێـی دەدات ، ئەم جارەیان دارێك دێنێ بۆ ئەوەی نوێژەکەی لە سـەر بکـات ، جـارێکی تـر پێغەمبەری خوا ﷺ لای دەبا و فڕێی دەدات ، پاشان دەفەرمووێ : " صـل على الأرض إن استطعت ، وإلا فأوم إيماءً ، واجعل سجودك أخفض من ركوعك " [٢٣].

واتە : ئەگەر توانیت لە سەر زەوی نوێژەکەت ئەنجام بـدە ، ئەگـەر نـە تەنها بە ئاماژە کردن نوێژەکانت ئەنجام بدە ، و بـا سـوژدەکانت نـزمتر بـن لـە کڕنۆشەکانت.

نوێژ لە کەشتیدا

پێغەمبــەری خــوا ﷺ پرســیاری لێ کـرا ســەبارەت بــە نوێــژ لــە کەشتیدا ؟ فەرمووی : " صل فيها قائماً ، إلا أن تخاف الغرق " [٢٤].

---

[٢٣] الطبرانـي والبزار وابن السماك في " حديثه " (٨٢ / ٢) والبيهقي ، وسنده صحيح كمـا بينته في " الصحيحة " (٣٢٣).

[٢٤] البزار (٦٨) والدارقطني وعبدالغني المقدسي في " السنن " (٢/٨٢)، وصححه الحـاكم ، و وافقه الذهبي .

واتە : نوێژی تێدا بکە بە پێوە ، ئیللا ئەگەر ترسی ئەوەت بوو بخنکێیت.

وە کاتێک پێغەمبەری خوا ﷺ بەساڵدا چوو و پیربوو ، کۆڵەکەیەکی بۆ خۆی دانابوو لە شوێنی نوێژەکەی و دەستی پێوە دەگرد [٢٥] .

ڕاوەستان و دانیشتن لە شەونوێژ دا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ شەوانێکی درێژ نوێژی بە پێوە دەکرد ، وە شەوانێکی درێژی تری بە دانیشتنەوە ئەنجام دەدا ، ئەگەر بەپێوە قورئانی ناو نوێژەکەی بخوێندایە ئەوا بەپێوە کڕنووشەکانی دەبرد ، وە ئەگەر بەدانیشتنەوە قورئانەکانی بخوێندایە هەر بە دانیشتنەوە کڕنووشەکانی دەبرد " [٢٦] .

وە " جاری واش هەبوو بە دانیشتنەوە نوێژەکەی ئەنجام دەدا ، بە هەمان شێوە خوێندنەوەکەشی ، تاکو ئەو کاتەی کە نزیکەی سی یان چل ئایەت لە خوێندنەوەکەی دەمایەوە ، ئەو کاتە هەڵدەسا ، و بەپێوە

سوودێک : حوکمی نوێژکردن لە فڕۆکەدا هەمان حوکمی نوێژی هەیە لە سەفینەدا " کە بە پێوە نوێژ بکات ئەگەر لە توانایدا هەبوو ، ئەگینا بە دانیشتنەوە نوێژەکەی دەکات و تەنها ئاماژە دەکات لە کڕنووش و سوژدەکانیدا هەر وەکو لە پێشدا باسکرا .

[٢٥] أبو داود والحاكم وصححه هو والذهبي ، وقد خرجته في " الصحيحة " (٣١٩) ، و " الإرواء " (٣٨٣).

[٢٦] مسلم وأبو داود .

ئەو ئایەتانەی تەواو دەکردن ، و پاشان کڕنووش و سوژدەکانی دەبرد ، پاشان ئەوەی کە لە ڕکاتی یەکەمدا ئەنجامی دابوو لە ڕکاتی دووەمیشدا دووبارە ئەنجامی دەدانەوە " (٢٧) .

وە " لە دوا دوای تەمەنیدا نوێژە سوننەتەکانی بە دانیشتنەوە ئەنجام دەدا ، ئەوەش پێش کۆچ کردنی بوو بە ساڵێك " (٢٨) .

وە "شێوەی دانیشتنەکەشی چوارمشقی (یان : چوارچمکی) بوو " (٢٩) .

نوێژکردن بە پێڵاو ، و فەرمان پێکردنی

وە " هەندێك جار بە پێی پەتی (بە پێخواسی) ڕادەوەستا وهەندێك جاریش بە پێڵاوەوە " (٣٠) .

وە ڕێیشی بەو کردارە داوە بۆ ئوممەتەکەی و فەرموویەتی : " إذا صلى أحدكم فليلبس نعليه أو ليخلعهما بين رجليه ، ولا يؤذي غيره" (٣١) .

واتە : ئەگەر هەر یەك لە ئێوە ویستی نوێژەکەی ئەنجام بدات ، ئەوا با پێڵاوەکانی لە پێکات ، یان دایان کەنێت و لە نێوان پێکانیدا دایان بنێت و کەسیان پێئازار نەدات .

---

(٢٧) البخاري ومسلم .
(٢٨) مسلم وأحمد .
(٢٩) النسائي وابن خزيمة في " صحيحه" (١ / ١٠٧ / ٢) و عبدالغني المقدسي في " السنن " (١/٨٠) والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .
(٣٠) أبو داود وابن ماجه ، وهو حديث متواتر كما ذكر الطحاوي .
(٣١) أبو داود والبزار (٥٣ ـ زوائده) ، وصححه الحاكم ، ووافقه الذهبي .

بـەڵکو ـ هەنـدێك جـاریش ـ جـەختی لـە سـەر کـردوون کـە نوێـژەکانیان بـە پـێڵاوەوە ئـەنجام بـدەن ، هـەروەکو فەرموویـەتی : " خالفوا اليهود فإنهم لا يصلون في نعالـهم ولا خفافهم " (٣٢) .

واتە: پێچەوانەی جولەکەکان بن ، چونکە ئەوان بە پێڵاوەوە یان بە خوففەکانیانەوە نوێژ ئەنجام نادەن .

وە لەوانەیە هەندێك جار پێڵاوەکانی لە پیّدابکەندایـە لـە کـاتی نوێژکردنیدا ، پاشان بەردەوام دەبوو لـە نوێژەکـەی ، هـەر وەکـو (أبـو سعيد)ی (الخدري) ﷺ بۆمانی دەگێڕێتەوە و دەفەرموویت : " ڕۆژێکیـان پێغەمبەری خوا ﷺ پێشنوێژی بۆ دەکـردین ، لـە نـاو نوێژەکەیـدا بـوو ، پێڵاوەکانی داکەند و لـە لای چـەپی خۆیـەوە دایـنـان ، لـە کاتێکـدا کـە خەڵکەکە ئەوەیان بینی ئەوانیش بەهەمان شێوە پێڵاوەکانیان داکەند ، و پاشان کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەی بـووەوە فـەرمووی : " ما بالكم ألقيتم نعالكم؟ " ، واتـە : ئـەوە چـی بـوو پێڵاوەکانتـان داکەنـد؟ ئـەوانیش فـەرمویان : کـە تۆمـان بینـی پێڵاوەکانـت داکەنـد ئێمـەش پێڵاوەکانمان داکەند ، ئـەویش فـەرمووی :" إن جبريل أتانـي فأخبرنـي أن فيهما قذراً _ أو قال : أذى _ (وفي رواية : خبثاً) فألقيتهما ، فإذا جاء أحدكم إلـى المسجد ، فلينظر في نعليه ، فإن رأى قذرا _ أو قـال : أذى- (وفي الرواية الأخرى : خبثا) ، فليمسحهما وليصل فيهما)" (٣٣) .

---

(٣٢) أبو داود والبزار (٥٣ ـ زوائده) ، وصححه الـحاكم ، ووافقه الذهبـي .

(٣٣) أبو داود وابن خزيـمة والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي والنووي ، وهو مخـرج في " الإرواء"(٢٨٤).

وا تە : جبريل (عليه السلام) لە کاتی نوێژدا هات بۆ لام و پێی ڕاگەیاندم کە پێڵاوەکانم پیسیەکیان پێوەیە بۆیە منیش لامبردن ، جا ئەگەر هەریەك لە ئێوە هات بۆ مزگەوت ، با بروانێتە ژێر پێڵاوەکانی ، ئەگەر پیسیەکیان پێوە بوو ، ئەوا بیانهێنێ بە زەویدا ، و پاشان نوێژەکەی پێوە بکات .

وە" پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر پێڵاوەکانی دابکەندبایە ئەوا لە لای چەپی خۆیەوە دایدەنان (٣٤) ، وە دەیفەرموو : " إذا صلى أحدكم ،فلا يضع نعليه عن يمينه ، ولا عن يساره فتكون عن يمين غيره ، إلا أن لا يكون عن يساره أحد ، وليضعهما بين رجليه " (٣٥) .

واتە: ئەگەر هەریەك لە ئێوە ویستی نوێژەکەی ئەنجام بدات ، ئەوا با پێڵاوەکانی لە لای ڕاستیەوە دانەنات ، وە نەشیخاتە لای چەپیەوە لەو کاتەدا دەکەوێتە لای ڕاستی یەکێکی ترەوە ، جگە لە و کاتەی کە کەس لە لای چەپیەوە نەبێت ، وە با لە نێوان پێکانیەوە دایان بنێت .

نوێژکردن بە سەر مینبەرەوە

" پێغەمبەری خوا ﷺ جارێکیان لە سەر مینبەرەکەی نوێژی ئەنجام دا ، (لە ڕیوایەتێکدا هاتووە : کە مینبەرەکەی سێ پلەی هەبوو) (٣٦) ، [لە سەر مینبەرەکەی ڕاوەستا و تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ،

---

(٣٤) أبو داود وابن خزيمة والحاكم وصححه ووافقه الذهبي والنووي

(٣٥) أبو داود والنسائي وابن خزيمة (١ / ١١٠ / ٢) بسند صحيح .

(٣٦) ئەمەیە سوننەت لە مینبەردا کە ئەبێ سێ پلەی هەبێت ، نەك زیاتر ، زیادکردنیش لە سەری بیدعەیە لە سەردەمی ئومەویەکاندا داهێنراوە ، زۆرجاریش دەبێتە هۆی بڕینی ڕیزەکانی نوێژ ، بۆ خۆ ڕزگار کردنیش لەو شتە ئەوەیە کە لە لای

و خەڵکەکەش بە دوایدا تەکبیرەی ئیحرامیان دابەست] ، [پاشان هەر لەسەر مینبەرەکەوە کڕنووشی برد] ، و پاشان کە ڕاست بووەوە لە کڕنووشەکەی ، لە مینبەرەکە دواوەودوا دێتە خوارەوە تاکو سوژدەکەی لە بنەواو پایینەی مینبەرەکەی لە سەر زەوی دەبات ، پاشان دەگەڕێتەوە سەرەوە ، و [ئەوەی لە ڕکاتی یەکەمدا کردوویەتی لە ڕکاتی دووەمیشدا ئەنجامی دەدات] ، تاکو بەو شێوەیە کۆتای بە نوێژەکەی دێنێ ، و ڕوو دەکاتە خەڵکەکەو دەفەرمووێت : " ياأيها الناس إني صنعلت هذا لتأموا بي ، ولتعلموا صلاتي" [٣٧] .

واتە: ئەی خەڵکینە ! ئەو کارەم ئەنجام دا بۆ ئەوەی چاوم لێ ببڕن وفێرێ چۆنێتی نوێژەکەم بن .

بەربەست ، و واجب بوونی :

" پێغەمبەری خوا ﷺ نزیك لە بەربەستەکەی ڕادەوەستا ، و دووری نێوان ئەو و ئەو دیوارەی کە کردبووی بە بەربەست سێ باڵ دەبوو " [٣٨] ، وە " لە نێوان سوژدەکەی و ئەو دیوارەی کە کردبووی بە بەربەست ڕێڕەوی شەکێك بوو " [٣٩] .

خۆرئاوای مزگەوتەکە دابنرێت ، میحرابیش بیدعەیەکی ترە ، هەروەها بەرزکردنەوەشی وەکو بەلەکۆنەیەك (الشرفة) ووتار خوێنەکەش بە هۆی پەیژەیەکی لکاو بە دیوارەکە دەچێتە سەری ! وە باشترین ڕێچکەو ڕێبازیش ڕێبازی پێغەمبەرە ﷺ .{ بگەڕێڕەوە بۆ :" الفتح " (٢ / ٣٣١)}.

[٣٧] البخاري ومسلم والرواية الأخرى له وابن سعد (١ / ٢٥٣) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٤٥) .

[٣٨] البخاري وأحمد .

[٣٩] البخاري ومسلم .

وە دەیشی فـەرموو : " لا تصل إلا إلـى سترة ، ولا تدع أحـداً يـمر بين يديك ، فإن أبـى فالتقاتله ؛ فإن معه القرين " (٤٠) .

واتـە : نویـژ مەکـە ئـیللا ڕووەو بەربەسـتیك نـەبێ ، ڕێگـەش بـە کەس مەدە بە بەردەستدا تێپەڕێت ، ئەگەر هەر سوربوو لە سەر ڕۆشـتن ئەوا لە گەڵیدا بجەنگێ ، چونکە شەیتانی لەگەڵدایە .

هەروەها دەیفەرموو : " إذا صلى أحدكم إلـى سترة ؛ فليدن منها ، لا يقطعن الشيطان عليه صلاته " (٤١) .

واتە: ئەگەر یەکێك لە ئێوە ڕووەو بەربەستیك نوێژی کـرد " بـا لێی نزیك بێتەوە ، نەکو شەیتان نوێژەکەی پێ ببڕێت .

وە " هەندێك جار لـە کـاتی نوێژکردنیـدا هـەوڵی دەدا کۆڵەکـەی مزگەوتەکە بکات بە بەربەست " (٤٢) .

(٤٠) ابن خزيـمة في " صحيحه " (١ / ٩٣ / ١) بسند جيد .

(٤١) أبو داود والبزار (ص ٥٤ ـ زوائده) والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي والنووي .

(٤٢) دەڵێم : دانانی سوترە پێویستە لە سەر پێشنوێژ بێت ،یان نوێژگـەر بەتـەنها ، بـا لە مزگەوتێکی گەورەشدا بێت . (ابن هانئ) لە " مسائل " ەکانیدا لە " إمام أحمـد " وە ، لـە (٦٦/١) فەرموویـەتی : " رآنـي أبو عبدالله (يعني : الإمام أحمد) يومـا وأنـا أصلي وليس بين يدي سترة ـ وكنت معه في المسجد الجامع ـ فقال لـي : استتر بشيء . فاستترت برجل " .

دەڵێم : لەم ڕووداوەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە پێشەوە (أحمد) مەبەستی ئەوەیە کە جیاوازی نییە لە نێـوان مزگـەوتی بچـوك و مزگـەوتی گـەورەدا ، لـە دانـانی سوترەدا ، ئەوەش ووتەیەکی ڕەوایە .

وە " ئەگەر هاتوو نوێژی لە دەشتێکدا ئـەنجام بدایـە و هـیچ شـتێك نەبوایە بیکات بە بەربەست ، خەنجەرێکی لە بەردەستدا بەزەویدا دەچەقاند پاشان نوێژی ڕوەو ئەو خەنجەرە دەکرد و خەڵکەکەش بە دوایـدا بـوون " (٤٣) وە هەنـدێك جـار " وڵاخەکـەی لابـەلا دادەنـاو ڕووی لێدەکـرد لـە نوێژەکەیدا " (٤٤) ، ئەمـە نوێـژ لـە پەچـەی ووشـتردا (أعطـان الإبـل) ناگرێتەوە چونکە پێچەوانەیەتی و، و" پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێ کردووە " (٤٥) ، وە هەنـدێك جـاریش " زینـی وڵاخەکـەی ڕێـك دەخسـت و ڕووی لێ دەکرد لە نوێژەکەیدا " (٤٦) .

وە دەیفـەرموو : " إذا وضع أحكم بين يديه مثل موخرة الرحل (٤٧) فليصل ولا يبالي من مر وراء ذلك " (٤٨).

ئەمەش یەکێکە لەو کردارانەی کە زۆربەی نوێژگەران تێیـدا کەمتەرخـەمن پێشـنوێژ بێ یان مەئموم ، لە هەموو ئەو وڵاتانای کە تیایاندا گەڕاوم ، یەکێك لەو وڵاتانـە سـعودیەیە کە بۆ یەکەم جار ڕێم پێدرا تیایدا بسوڕێمەوە لە مانگی ڕەجـەب سـاڵی (١٤١٠ هـ) دا بـوو ، بۆیە پێویستە لە سەر زانایان موسڵوانان ئاگادار بکەنەوە ، و هانی خـەڵکی بدەن بـۆی ، و ئەحکامەکانی بۆ موسڵمانان ڕوون بکەنەوە ، ئەبێ ئـەوەش بزانرێـت کـە ئـەو ئەحکامانـە کەعبە و مزگەوتی پێغەمبەری خواش ﷺ دەگرێتەوە .

(٤٣) البخاري ومسلم وابن ماجه .

(٤٤) البخاري وأحمد .

(٤٥) البخاري وأحمد .

(٤٦) ومسلم ابن خزيـمة (٢ / ٩٢) و أحمد .

(٤٧) بضم المـيم وكسر الـخاء وهمزة ساكنة ، بە چەند شێوەیەکی تـریش دەخوێنرێتـەوە : واتاکەشی : ئەو دارەیە کە لە پشکەی زینی وڵاخدا هەیە .

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە وەكو ئەو دارەی لەبەردەستدا بێ كە لەدواوەوەی زینی وڵاخدا هەیە ، ئەوا با نوێژەكەی بكات و هیچ باكێكی نەبێ بەو كەسانەی كە بەودیوی بەربەستەكەدا دەڕۆن .

وە " جارێكیان پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووەو دارێك نوێژی دەكرد " [٤٩] ، وە " جاری واش هەبوو ڕووەو جێگە خەوتنەكەی نوێژی دەكرد ، و (عائشة)ش بەسەریەوە ڕاكشابوو [لە ژێر لێفەكەی دا] " [٥٠] .

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێی بە هیچ نەدەدا بەبەینی ئەو و بەربەستەكەیدا تێپەڕ ببێ ، جارێكیان " پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەكرد ، شەكێك ویستی بە بەردەستیدا تێپەڕ ببێ ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ دەست پێش خەربوو (سابقها) ، بە شێوەیەك سكی بە دیوارەكەوە لكاند و ، [وای لێ كرد بە پشتیدا تێپەڕ ببێ] [٥١] .

وە " جارێكیان لە نوێژێك لە نوێژە فەرزەكانیدا بوو دەستی كێشایەوە ، پاشان كە لێ بووەوە ، ووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! هیچ لە نوێژ گۆڕا ؟ فەرمووی : " لا إلا أن الشيطان أراد أن يمر بين يدي فخنقته حتى وجدت برد لسانه على يدي وأيم الله لولا ما سبقني إليه

---

[٤٨] مسلم وأبو داود .

[٤٩] النسائي ، وأحمد بسند صحيح .

[٥٠] البخاري ومسلم وأبو يعلى (٣ / ١١٠٧ ـ مصور المكتب الإسلامي) .

[٥١] ابن خزيمة في " صحيحه " (١/٩٥/١) ، والطبراني (٣/١٤٠/٣) والحاكم وصححه ووافقه الذهبي.

أخي سليمان لارتبط إلى سارية من سواري المسجد حتى يطيف به ولدان أهل المدينة [فمن استطاع أن لا يحول بينه وبين القبلة أحد فليفعل] " [٥٢] .

واتە : نەخێر ، ئەوەنەبێ شەیتان ویستی بە بەردەستمدا بڕوات ، منیش چنگم لە ناقیڕەی نا تاکو ساردی زمانیم لە سەر دەستم هەست پێکرد، سوێندبێ بە خوا ئەگەر پاڕانەوەی پێغەمبەر (سلیمان)ی برام نەبوایە کە پێش من لە خوا پاڕایەوە ، دەبەسترایەوە بە کۆڵەکەیەك لە کۆڵەکەکانی مزگەوت ، تاکو منداڵەکانی مەدینە بەدەوریدا بسووڕایانەوە ، [بۆیە هەرکەس لە ئێوە توانی کەس بە بەینی ئەو و قیبلەکەیدا بڕوات ، با ئەو کارە ئەنجام بدات] .

وە دەیفەرموو : " إذا صلى أحدكم إلى شيء يستره من الناس فأراد أحد أن يجتاز بين يديه فليدفع في نحره [وليدرأ ما استطاع] وە لە

---

(٥٢) أحمد والدارقطني والطبراني بسند صحيح ، وهذا الحديث قد ورد معناه في " الصحيحين " وغيرهما عن جمع من الصحابة ، ئەمەش یەکێکە لەو فەرموودە زۆرانەی کە کۆمەڵەی قادیانیەکان بڕوایان پێنیە ، چونکە بڕوایان بە جیهانی جنۆکە نیە کە باسی لە قورئانی پیرۆز و سوننەتدا هاتووە ، ڕێگەشیان بۆ ڕەدکردنەوەی فەرموودەکاندا زانراوەو ئەوەیە کە ئەگەر لە قورئانی پیرۆزدا بێت ، ڕاڤەی دەکەن بە پێچەوانەوە ، بۆ نموونە : خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿ قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أنه استمع نفَر من الْجِن ﴾ (سورة الجن:١) . دەڵێن : واتە : لە مرۆڤ ! ووشەی (الجن) بە هاوشێوەی ووشەی (الإنس) دادەنەن ! بەو کردارەشیان دوور کەوتنەتەوە لە زمانەوانی و شەریعەت ، وە ئەگەر لە سوننەت دا بوو : ئەوا واژەیەکی ناڕەوای دەکەن بە پێچەوانەوەی مەبەستی فەرموودەکە ، ئەمە ئەگەر بتوانن ، بەڵام ئەگەر نەیاتوانی ئەوە بکەن ئەوا : چەند ئاسانە لە لایان فەرموودەکە ڕەتبکەنەوە و حوکمی ناڕەوایی بەسەردا بدەن " با هەموو زانایانی فەرموودەش کۆڕابن لە سەر وەرگرتنی و بە (صحيح) ی بزانن ، و ئوممەتیش لە گەڵ زانایان هاو دەنگ بن ، یان بە (متواتر) یش دابنرێت . خوای پەروەردگار هیدایەتیان بدات .

ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : " فليمنعه مرتين " لە ڕیوایەتێکی تریشدا هاتووە : " فإن أبى فليقاتله فإنما هو شيطان " (٥٣) .

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە نوێژی ڕووەو بەربەستێك دەكرد ڕێگربوو لە هاتووچۆی خەڵكی بەبەردستیدا ، وە كەسێك ویستی بە بەردەستیدا تێپەر ببێ ، با دەست بنات بەسنگیەوە ، [وە تا دەتوانێ دووری خاتەوە] لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : با ڕێی لێبگرێت ، دوو جار ، ئەگەر هەر سوور بوو لە سەر ڕۆشتن با لە گەڵیا بجەنگێ ، چونکە ئەوە شەیتانە .

وە دەیفەرموو : " لو يعلم المار بين يدي المصلي ماذا عليه لكان أن يقف أربعين خيراً له من أن يمر بين يديه " (٥٤) .

واتە : ئەگەر ئەو كەسەی كە بەبەردەست نوێژگەردا تێپەر دەبێت بزانێت چەند تاوانی لە سەرە ، ئەوا ئەگەر چل بووەستایە زۆر باشتر بوو بۆی لەوەی كە بەبەر دەستی دا بڕوات .

چی نوێژ دەبڕێت ، و دەبێتە هۆی بەتاڵ بوونەوەی

وە دەیفەرموو : " يقطع صلاة الرجل إذا لم يكن بين يديه كآخرة الرحل : المرأة [الحائض] (٥٥) والحمار والكلب الأسود " .

---

(٥٣) البخاري ومسلم .

(٥٤) البخاري ومسلم ، وهذه الرواية لابن خزيمة (١ / ٩٤ / ١) .

(٥٥) واتە : ئافرەتی باڵغ بوو ، مەبەست لێرەدا بە ووشەی (القطع) : پوچەڵكردنەوەیە ، بەڵام : ئەو فەرموودەیەی كە دەڵێت " لا تقطع الصلاة شيء "

واتە : ئەوەی نویژ بە نوێژگەر دەبڕێت و بەتاڵی دەکاتەوە ـ ئەگەر وەکو پاشکۆی زێنی وڵاخ لە بەر دەستیدا نەبێت ـ ئافرەتی باڵغ ، و گوێدرێژ ، و سەگی ڕەش ، (أبو ذر) ﷺ : فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ چ جیاوازیەکیان هەیە ڕەش بێ یان سوور ؟ ئەویش فەرمووی : " الكلب الأسود شيطان " (٥٦).

واتە : چونکە سەگی ڕەش شەیتانە .

نوێژ کردن ڕووەو گۆڕ

نەهی کردووە لە نوێژ کردن ڕووەو گۆڕ و ﷺپێغەمبەری خوا فەرموویەتی : " **لا تصلوا إلى القبور ولا تجلسوا عليها** " (٥٧) .

واتە : ڕووەو گۆر نویژ مەکەن ، و لە سەریشیان دامەنیشن .

نیەت ﴿ نیازی دڵ ﴾ (٥٨)

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو : " **إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى**" (٥٩) .

فەرموودەیەکی (ضعيف)ە هەروەکو لە " تمام المنـة " (ص ٣٠٦) و جگە لەوێش دا هاتووە .

(٥٦) مسلم وأبو داود وابن خزيـمة (١ / ٩٥ / ٢) . و بڕوانە کتێبی " تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد " و " أحكام الجنائز وبدعها " کە هەردوکیان لە نووسینی خۆمن .

(٥٧) مسلم وأبو داود وابن خزيـمة (١ / ٩٥ / ٢) . و بڕوانە کتێبی " تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد " و " أحكام الجنائز وبدعها " کە هەردوکیان لە نووسینی خۆمن .

(٥٨) پێشەوا (النووي) لە " روضة الطالبين " (١ / ٢٢٤) دا فەرموویەتی : " والنية : هي القصد ، فيحضر المصلي في ذهنة ذات الصلاة وما يجب التعرض لـه مـن صـفاتها ؛ كالظهرية والفرضية وغيرها ، ثم يقصد هذه العلوم قصداً مقارناً لأول التكبير " .

واتە : کردەوەو پەرستشەکان تەنها بە نیەتەوە دەبن ، وە هەموو کەسێکیش تەنها ئەوەی بۆ هەیە کە نیەتی لیَ هێناوە .

دابەستنی نوێژ و تەکبیرەی ئیحرام ﴿ الله أكبر﴾

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژەکەی دادەبەست بە ووتنی : (**الله أكبر**) [٦٠] ، وە فەرمانیشی بەم کارە کردووە بەوپیاوەش کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (**المسيء صلاته**) ، هەروەك لە پێشدا باسی لێوە کرا و پیَی فەرمووی : " **إنه لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى يتوضأ فيضع الوضوء مواضعه ثم يقول : الله أكبر** " [٦١] .

واتە : بیَگومان نوێژی هیچ کەسێك درووست نیە ، تاکو هەموو ئەندامەکانی دەست نوێژی هەروەکو چۆن فەرمانی پیَکراوە نەشوات ، و پاشان نەڵیَ : (**الله أكبر**).

---

[٥٩] **البخاري ومسلم وغيرهما ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٢)** .

[٦٠] مسلم وابن ماجه ، لەم فەرموودەدا ئاماژەیەکی تێدایە بۆ ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژەکەی دەست پیَنەکرد بەوەی کە دەڵێن : " نیەتمە نوێژی ... " هتد ، بەڵکو ئەو ووتەیەیان بیدعەیە بە کۆڕای زانایان ، و جیاوازیان لەوەدایە کە ئایا ووتنی چاکە یان خراپە ، بەڵام ئێمە دەڵێن : هەموو بیدعەیەك لە عیبادەتدا گومڕاییە " لە بەر گشتێتی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی : " وكل بدعة ضلالة ، وكل ضلالة في النار " باسکردنی ئەم بابەتەش بە تێر و تەسەلی ئێرە جێگەی نیە .

[٦١] الطبراني بإسناد صحيح .

وە دەیفەرموو : " **مفتاح الصلاة الطهور وتحريـمها**[٦٢] **التكبير وتـحليلها التسليم** "[٦٣] .

واتـە : کلیلـی کردنـەوەی نوێـژ ، دەسـت نوێـژە ، و قەدەغـەکاری هەموو شتێك کە خوای پەروەردگار قەدەغەی کردوون لە نوێژدا تـەکبیرەی ئیحرامە ، و حەڵاڵ کـاری هـەموو ئـەو شـتانەش کـە خـوای پـەروەردگار لـە دەرەوەی نوێژدا حەڵاڵی کردوون سەلام دانەوەیە .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەنگی بەرز دەکردەوە لە کاتی تەکبیرەی ئیحرامدا ، بۆ ئەوەی ئەوانەی کە بە دوایدا نویژ دەکەن گوێیان لە دەنگی بێ "[٦٤] .

هەروەها " پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتێك دا کە نـەخۆش دەکـەوت ، (**أبـو بكـر**) ﷺ دەنگـی بـەرز دەکـردەوە بـۆ ئـەوەی دەنگـی تـەکبیرەکانی پێغەمبەری خوایان ﷺ پێبگەیەنێت "[٦٥] .

وە دەیفەرموو : " **إذا قـال الإمام : الله أكبر فقولوا : الله أكبر**"[٦٦] .

---

[٦٢] (تحريمها) واتە : حەرامکردنی ئەو کردارانەی کە خوای پەروەردگار حەرامی کـردووە ، هەروەها (تحليلها) : حەڵاڵکردنی ئەو کردارانەی کە خوای پـەروەردگار حـەڵاڵی‌کردووە لە دەرەوەیـدا ، مەبەسـتیش بـە (تحـريم و تحليـل) : (حـەرام و حەڵاڵـە) . هـەروەها فەرموودەکە بەڵگەیـە لـە سـەر ئـەوەی کـە دەرگـای نوێـژ داخـراوە و نوێژگـەر ناتوانێـت بیکاتەوە بە دەستنوێژ نەبێت " هەروەها بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە حەرامکردنەکان بـە (الله أكبر) کردارەکان لە نوێژدا دەست پێدەکات ، دەرچونیش لێیان بە سـەلام دانەوەیـە لە نوێژەکەت ، ئەمەش بۆچونی زۆربەی زانایانە (الجمهور) .

[٦٣] أبو داود والترمذي والـحاكم و صححه ووافقه الذهبـي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠١) .

[٦٤] أحمد والـحاكم ، وصححه ؛ ووافقه الذهبـي .

[٦٥] مسلم والنسائي .

[٦٦] أحمد والبيهقي بسند صحيح .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : **الله أكبر** ، ئێوەش بەدوایدا بڵێن : **الله أكبر**.

چۆنێتی دەست بەرزکردنەوە :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا هەبوو دەستەکانی لە گەڵ تەکبیرەی ئیحرامدا بەرزدەکردنەوە [٦٧] ، جاری واش هەبوو دوای تەکبیرەی ئیحرام بەرزی دەکردنەوە [٦٨] ، وە جاری تری واش هەبوو لە پێش تەکبیرەی ئیحرام بەرزی دەکردنەوە " [٦٩] .

بە شێوەیەك " بەرزی دەکردنەوە پەنجەکانی دەستی تیایدا دەکردنەوە ، ﴿بۆ ئەوەی لە یەکترجیایان بکاتەوە ، وە نەیشی دەبەستن﴾ " [٧٠] .

وە " تاکو ئاستی شانەکانی بەرزی دەکردنەوە [٧١] ، وە لەوانەشە بەرزی بکردنایەتەوە تاکو ئاستی نەرمەی گوێکانی " [٧٢] .

دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ و فەرمان پێکردنی :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی ڕاستی دەخستە سەر دەستی چەپی " [٧٣] ، وە دەیفەرموو : " **إنا معشر الأنبياء أمرنا بتعجيل فطرنا وتأخير سحورنا ، وأن نضع أيماننا على شمائلنا في الصلاة** " [٧٤] .

---

[٦٧] **البخاري والنسائي** .

[٦٨] البخاري والنسائي .

[٦٩] البخاري وأبو داود .

[٧٠] أبو داود وابن خزيمة (١ / ٦٢ / ٢ و ٦٤ / ١) وتمام ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

[٧١] البخاري والنسائي .

[٧٢] البخاري وأبو داود .

[٧٣] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٥٢) .

[٧٤] ابن حبان والضياء بسند صحيح .

واتە : ئێمە کۆمەڵی پێغەمبەران فەرمانمان پـێکراوە بـە پەلـەکردن لە بەربانگ و دواخستنی پارشێو ، لە گەڵ دانانی دەستی ڕاستمان لـە سـەر دەستی چەپ لە نوێژدا .

وە " جارێکیان بە لای پیاوێك دا تێپەر دەبێت ، خەریکی نوێژکردنە و دەستی چەپی لە سەر دەستی ڕاستی دانـاوە ، ئـەویش هـەردوو دەسـتی لەسـەر یـەك لادەبـاو جـارێکی‌تر دەسـتی ڕاسـتی لـە سـەر دەسـتی چـەپی دادەنێت" (٧٥) .

دانانیان لە سەر سنگ :

وە " پێغەمبـەری خـوا ﷺ دەسـتی ڕاسـتی دەخسـتە سـەر پشـتی دەسـت و مەچـەك و باسـکی دەسـتی چـەپی " (٧٦) ، و " فەرمانیشـی بـە هـاوەڵانی کـردووە بـەو کـردارە " (٧٧) ، وە " جـاری واش هـەبوو دەسـتی چەپی بە دەستی ڕاستی دەگرت " (٧٨) .

---

(٧٥) أحمد وأبو داود بسند صحيح .

(٧٦) أبو داود والنسائي وابن خزيـمة (١ / ٥٤ / ٢) بسند صحيح ، وصححه ابـن حبـان (٤٨٥) .

(٧٧) مالك والبخاري وأبو عوانة .

(٧٨) النسائي والدارقطنـي بسند صحيح ، ئـەم فەرمودەیـە بەڵگەیـە لـە سـەر ئـەوەی کـە دەسـت گـرتن بـەو شـێوەیە سـوننەتە ، وە لـە فـەرموودەی یەکەمـدا دانـانی دەسـت سوننەتە ، کەواتە هـەردوو شێوەکە سـوننەتن ، بـەڵام کۆکردنـەوە لـە نێـوان دانـان و گرتندا کە هەندێك لە حەنەفی مەزهەبەکان بە باشیان داناوە ، بیدعەیەو ، شێوەکەشی هەروەکو دەڵێن ئەوەیە : کە دەستی ڕاسـتی لـە سـەر دەسـتی چـەپی دابنـات ، و بـە

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دوو دەستی لە سەر سنگی دادەنا " [٧٩] .

وە " نەهیشی دەکرد لە دانانی دەستەکان لە ئاستی کەلەکە (**الإختصار** : واتە : دانانی دەستەکان لە سەر یان لە ئاستی کەلەکە) لە کاتی نوێژدا " [٨٠] ، و هەر ئەم شێوە دانانەشە نەهی لێ دەکرد [٨١] .

چەنجە تووتەو پەنجە گەورەکەی دەستی ڕاستی باسکی دەستی چەپی بگرێت ، و سێ پەنجەکەی تری لە سەر دابنات " هەروەکو لە " حاشية ابن عابدين " (١ ٤٥٤) دا هاتووە ، جا بەوە هەڵنەخەڵەتێیت کە هەندێك لە دوایینەکان ووتویانە .

[٧٩] أبو داود وابن خزيـمة في صحيحه (١ / ٥٤ / ٢) وأحمد وأبو الشيخ في " تاريخ أصبهان " (ص ١٢٥) ، (الترمذي)ش یەکێك لە (سند) ە کانی بە (حسن) زانیوەو ، واتاکەشی لە " الموطأ " و (البخاري) ش لە " صحيح " ەکەیدا ، ئەگەر کەسێك تێبفکرێت ، وە بە تێر و تەسەلیش لە " أحكام الجنائز " (ص ١١٨) دا باسم لە (سـند) ەکانی ئەم فەرموودەیە کردووە .

بیرخستنەوەیەك : ئەوەی کە سەلمێنراو واردە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دانانی دەستەکانە لە سەر سینگ ، ئەوەش کە پێچەوانەی ئەمە بێت یان (ضـعيف)ە یان هیچ بنەوایەکی نییە ، پێشەوا (إسحاق بـن راهويـه) کرداری بەم سوننەتە کردووە هەروەکو (المروزي) لە " المسائل " (ص٢٢٢) دا فەرموویەتی : " إسحاق وەتری پێدەکردین ... و دەستەکانی لە قنووت دا بەرز دەکردەوە ، قونووتیشی پێش کڕنووشەکانی دەکرد ، وە دەستەکانی لە سەر مەمکەکانی یان لە خوار مەمکەکانی دادەنا " ، بە هەمان شێوەش ووتەی (قاضي عياض المالكي) یە لە " مستحبات الصلاة " لە پەرتوکی " الإعـلام " (ص١٥-الطبعة الثانية-الرباط) کە فەرموویەتی : " وە دانانی ڕاستە لە سەر پشتی دەستی چەپی لە نزیك گەردەندا " .

نزیکیش لەم ووتەیە : ئەوەیە کە لە (عبدالله) ی کوڕی پێشەوا (أحمد) لە " مسائل "ەکانیدا لە (ص ٦٢)دا فەرموویەتی : " باوکم بینی ئەگەر نوێژی بکردایە دەستێکی لە سەر دەستەکەی تری دادەنا لە سەروی ناووکەوە " . وە بڕوانە : " إرواء الغليل " (٣٥٣) .

تەماشاکردنی شوێنی سوژدە و دڵکزی ﴿ الخشوع ﴾ لە نوێژدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی نوێژکردندا سەریدادەنواند ، وچاوی دەبڕیە زەوی " [٨٢] ، و " کاتێکیش ڕۆشتە کەعبەوە لە شوێنی سوژدەکەی زیاتر تەماشای هیچ شوێنێکی تری نەدەکرد تاکو لە کەعبە دەرچوو " [٨٣] ، وە فەرمووی : " **لا ينبغي أن يكون في البيت شيء يشغل المصلي** " [٨٤] .

واتە : نابێ لە ماڵدا هیچ شتێك هەبێت سەرقاڵی نوێژگەر بکات لە کاتی نوێژەکەیدا .

وە " نەهی دەکرد لە چاو گێڕان بە ئاسماندا " [٨٥] ، وە جەختیشی لە سەر ئەم قەدەغەکردنە دەکرد ، تاکو فەرمووی : " **لينتهين**

---

(٨٠) البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٧٤) .

(٨١) أبو داود والنسائي وغيرهما .

(٨٢) البيهقي والحاكم وصححه وهو كما قال ، و لهذا الحديث شاهد من حديث عشرة من أصحابه ﷺ ، رواه ابن العساكر (١٧ / ٢٠٢ / ٢) . وانظر" الإرواء " (٣٥٤) .

(٨٣) البيهقي والحاكم وصححه وهو كما قال .

بیرخستنەوەیەك : لەم دوو فەرموودەوە (واتە : ژمارە : ٨٢ ، و ٨٣) : ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە سوننەت ئەوەیە نوێژگەر چاو ببڕێتە شوێنی سوژدەکەی لە زەویدا ، ئەوەش کە هەندێك لە نوێژگەران دەیکەن لە نوقاندنی چاوەکانیان لە نوێژدا ، لە سوننەتدا نییە ، باشترین ڕێچکەو ڕێبازیش ڕێبازەکەی پێغەمبەری خوایە ﷺ .

(٨٤) أبو داود وأحمد بسند صحيح ، وهو مخرج في " صحيح سنن أبي داود " (١٧٧١) ، مەبەستیش لە ووشەی (البيت) لێرەدا : کەعبەیە ، هەر وەکو هۆکاری ووتنی فەرموودەکە ئاماژەی بۆ دەکات .

(٨٥) البخاري وأبو داود .

أقوام يرفعون أبصارهم إلى السماء في الصلاة أو لا ترجع إليهم ﴾ وفي رواية : أو لتخطفن أبصارهم ﴾ " (٨٦) .

واتە : کۆمەڵە کەسانێك هەن لە کاتی نوێژدا چاو بەئاسماندا دەگێڕن ، واز دەهێنن یان خوای پەروەردگار بیناییان لێبسینێتەوە .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : **" فإذا صليتم فلا تلتفتوا فإن الله ينصب وجهه لوجه عبده في صلاته ما لم يلتفت "** (٨٧) .

واتە : ئەگەر نوێژتان کرد ، ئەوا چاو مەگێڕن و لامەکەنەوە بەم لاو بەو لادا ، چونکە خوای پەروەردگار ڕوو لە ڕووی بەندەکەی دەکات لە نوێژەکەیدە بەمەرجێ چاونەگێڕێ بەم لاو بەو لادا (واتە : لا نەکاتەوە) .

وە سەبارەت بە لا کردنەوەش دەیفەرموو : **" اختلاسٌ يختلسه الشيطان من صلاة العبد "** (٨٨) .

واتە : دزیەکە شەیتان لە نوێژی بەندەکانی خوای پەروەردگار دەیدزێت.

وە فەرموویەتی : **" لا يزال اللهُ مقبلاً على العبد في صلاته ما لم يلتفت فإذا صرف وجهه انصرف عنه "** (٨٩) .

واتە : خوای پەروەردگار ڕووی لە بەندەکەیەتی لە نوێژەکەیدا ، تاکو بەندە ڕووی لێ وەرنەگێڕێت ، ئەگەر بەندە ڕووی وەرگێڕا ، ئەوا خوای پەروەردگاریش ڕووی لێ وەڕدەگێڕێ .

---

(٨٦) البخاري ومسلم والسراج .
(٨٧) الترمذي والحاكم وصححاه . " صحيح الترغيب والترهيب " (٣٥٣) .
(٨٨) البخاري وأبو داود .
(٨٩) رواه أبو داود وغيره وصححه ابن خزيمة وابن حبان " صحيح الترغيب و الترهيب " (٥٥٥) .

وە " نەهیشی کردووە لە سێ شت : سوژدە بردن وەکو دەنووك دانی کەڵەشێر لە زەوی لە کاتی خواردن دا ، و دانیسشتن وەکو دانیشتنی سەگ بێت لە کاتی تەحیاتەکاندا ، و لا کردنەوە لە نوێژدا وەکو لا کردنەوەی ڕێوی " (٩٠) .

وە دەیفەرموو : " **صل صلاة مودع كأنك تراه فإن كنت لا تراه فإنه يراك** " (٩١) .

واتە : نوێژیك بکە وەکو نوێژی ماڵئاوایی کارێك وابێت ، هەروەکو خوای پەرەردگار ببینیت ، چونکە ئەگەر تۆ خوای پەرەردگار نەبینیت ، ئەو تۆ دبینێت .

وە دەیفەرموو : " **ما من امرئ تحضره صلاة مكتوبة فيحسن وضوءها وخشوعها وركوعها إلا كانت كفارة لما قبلها من الذنوب ما لم يؤت كبيرة وذلك الدهر كله** " (٩٢) .

واتە : هیچ موسڵمانێك نییە کاتی نوێژێکی فەرزی بەسەردا بێت ، و دەستنوێژەکەی بە باشی بشوات ، و دڵکزیشی هەبێت (**الخشوع**) ، و کڕنووشەکانیشی بە تەواوی ببات ، ئیللا ئەو نوێژە دەبێت بە کەففارەتی ئەو تاوانانەی پێش ئەو نوێژەی ، بەمەرجێك تاوانێکی گەورەی ئەنجام نەدابێت ،ئەم کرداری لێخۆشبوونەش بۆ هەموو نوێژەکانە بە درێژایی ساڵ.

وە جارێکیان " پێغەمبەری خوا ﷺ کراسێکی گوڵداری صوفینی لە بەردابوو ، لە نوێژەکەیدا سەیرێکی ئەو گوڵانەی کراسەکەی کرد ، کاتێك کە

---

(٩٠) أحمد وأبو يعلى ، " صحيح الترغيب و الترهيب " (٥٥٦) .

(٩١) الملخص في " أحاديث منتقاة " ، والطبراني والروياني ، والضياء في " المختارة " ،وابن ماجه وأحمد ، وابن عساكر ، وصححه الهيتمي الفقيه في " أسنى المطالب " .

(٩٢) مسلم .

لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " **اذهبوا بخميصتي** [٩٣] **هذه إلى أبي جهم وائتوني بأنبجانية** [٩٤] **أبي جهم فإنها ألهتني آنفاً عن صلاتي** (**وفي رواية : فإني نظرت إلى علمها في الصلاة فكاد يفتنني**) " [٩٥] .

واتە : ئەم کراسە گوڵدارەم بەرن بۆ (**أبي جهم**) ، و کراسە سادەکەیم بۆ بێنن ، چونکە پێش کەمێك سەرقاڵی کردم لە نوێژەکەم ، وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە: چونکە سەیری گوڵەکانیم لە کاتی نوێژەکەمدا کرد ، وەختبوو تووشی سەرگەردانیم بکات لە نوێژەکەم .

وە " (**عائشة**) کراسێکی گوڵداری هەبوو هەڵواسرا بوو لە شوێنێك لەماڵەکەیدا ، ئەو شوێنە لە شوێنی خۆگۆرین دەچوو ، یان کۆگا (مەخزەنیەکی) بچوك بوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی لەو شوێنە دەکرد لە کاتی نوێژدا ، جارێکیان فەرمووی : " **أخريه عني** " ﴿ **فإنه لا تزال تصاويره تعرض لي في صلاتي** ﴾ " [٩٦] .

واتە : دووری خەرەوە لێم ، چونکە وێنەکانی بە بەردەوامی دێنە پێش چاوم لە کاتی نوێژەکانمدا .

---

[٩٣] کراسێکە لە (خز) ، یان لە صوف دروست کراوە وگوڵدارە .

[٩٤] کراسێکی ئەستوری بێ نەخشە .

[٩٥] البخاري ومسلم ومالك . وهو مخرج في " الإرواء " (٣٧٦) .

[٩٦] البخاري ومسلم و أبو عوانة ، لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بەوەنەکرد ئەو وێنانە دابگیرێن و پارچە پارچە بکرێن ، بەڵکو بەوەوە وەستا کە لابخرێن " چونکە - والله أعلم - وێنەی گیاندار نەبوون ، بە بەڵگەی ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك وێنەی تری پارچە پارچە کردووە " هەروەکو لە چەندەها فەرموودەدا لە (صحيح) ی (البخاري) ، (مسلم) دا هاتووە ، ئەوەش ئەیەوێ زیاتر بزانێت لەم بارەیەوە با بگەڕێتەوە بۆ " فتح الباري " (٣٢١/١٠) ، و " غاية المرام تخريج أحاديث الحلال و الحرام " (ص١٣١ - ١٤٥).

وەدەیفەرموو: **" لا صلاة بحضرة طعامٍ ولا وهو يدافعه الأخبثان "** (٩٧) .

واتە : لە کاتی ئامادەبوونی خواردندا نابێت نوێژ ئەنجام بدرێت ، وە لە کاتێکیشدا کە پیسی و میز زۆری پێهێناون .

زیکرەکانی دەست پێکردنی نوێژ

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەست پێدەکرد بەچەند زیکرێکی جۆراوجۆر ، شوکری خوای پەروەردگاری تێدا دەکرد ، و تەمجید و ستایشی خوای پەروەردگاری دەکرد ، وە فەرمانیشی بەو پیاوە کردووە کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموو : **" لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى يكبر ويحمد الله جل وعز ويثني عليه ويقرأ بما تيسر من القرآن . .** " (٩٨) .

واتە : نوێژی هیچ کەسێك تەواو نابێت ، تاکو تەکبیرەی ئیحرام بۆ نوێژدابەستن نەکات ، و شوکرو ستایشی خوای پەروەردگاری تێدا نەکات ، وەئەوەش کە دەیتوانێت لە قورئان بیخوێنێت .

جارێك ئەمەو جارێکی تر ئەویتریانی دەخوێندەوەو ، دەیفەرموو :

١ ـ **" اللَّهُمَّ باعِدْ بيني وبينَ خَطايايَ كما باعَدتَ بينَ المشرقِ والمغرب ، اللَّهُمَّ نقني من خطاياي كما ينقى الثوب الأبيض من الدَّنَس ، اللَّهُمَّ اغسلني من خَطايايَ بالماءِ والثلج والبَرَد "** ، ئەم زیکرەی لە نوێژە فەرزەکان دا دەخوێندەوە (٩٩) .

---

(٩٧) البخاري ومسلم .

(٩٨) أبو داود والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي.

(٩٩) البخاري ومسلم ، ولابن أبي شيبة (١٢ / ٢١٠) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٨) .

٢ ـ " وجهت وجهي للذي فطر السماوات والأرض حنيفا ﴿مسلماً﴾ وما أنا من المشركين ، إنَّ صلاتي ونُسكي ومَحيايَ ومَماتي لله رب العالمين ، لا شريك له وبذلك أمرت وأنا أول المسلمين (١٠٠) ، اللَّهُمَّ أنت الملك لا اله الا أنت ، ﴿ سبحانك و بحمدك ﴾ أنت ربي وأنا عبدك (١٠١) ظلمت نفسي ، واعترفت بذنبي ،فاغفر لي ذنوبي جميعا ، لا يغفر الذنوب إلا أنت ، واهدني لأحسن الأخلاق " لا يهدي لأحسنها إلا أنت ، واصرف عني سيئها " لا يصرف عني سيئها إلا أنت ، لبيك وسعديك (١٠٢) ، والخير كله في يديك والشر ليس إليك (١٠٣) ، ﴿ واهدي من هديك ﴾ أنا بك وإليك ﴿ لامنجا ولا ملجأ منك إلاَّ اليك ﴾ ، تباركت وتعاليت ،استغفرك وأتوب إليك " .

---

(١٠٠) له زۆربەی ڕیوایەتەکاندا بەم شێوەیەیە ، وە لە هەندێکیاندا : " وأنا من المسلمين " ، واش دەردەکەوێت کە لە گۆ (لەفز)ڕانکاری هەندێك لە ڕاویەکان بێت ، هەندێك شت هەن بەڵگەن لە سەر ئەوە ، بۆیە پێویستە لە سەر نوێژگەر بڵێت : " وأنا أول المسلمين " ، و هیچیشی لە سەر نی‌یە ، بە پێچەوانەی هەندێك کەسەوە ، چونکی گومانی ئەوەدەکات کە وواتاکەی ئەوەبێت : " من یەکەم کەس دەبم ئەو سیفەتەم تێدا دەبێت ، لە گەڵ بوونی کەسانێکیش پێش من " ، بەلاَم وانی‌یە ، بەڵکو وواتاکەی ئەوەیە : دەربڕینی پێشبڕکێیە لە جێبەجێکردنی ئەو شتانەی کە خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە ، هاو شێوەشی: ﴿ قُلْ إِن كَانَ لِلرحمنِ ولَد فَأَنا أَولُ الْعابِدِين ﴾ سورة الزخرف : ٨١ ، وە موسى ـ عليه السلام ـ فەرموویەتی : ﴿ وأَناْ أَولُ الْمؤمِنِين ﴾ سورة الأعراف : ١٤٣ .

(١٠١) واتە : جگە لە تۆ ناپەرستم ، ئەمە ووتەی (الأزهري) یە .

(١٠٢) واتە : من بەردەوامم لەسەر گوێڕایەڵیت فرمان لە دوای فرمان ، لە (ألب بالمقام)ەوە وەرگیراوە ، ئەگەر تیایدا مایەوە ، وە " سعديك " " واتە : یارمەتی دوای یارمەتی بۆ فرمانەکانت ، شوین کەوتن دوای شوێن کەوتن بۆ ئەو ئایینەی کە پێی ڕازیت .

(١٠٣) واتە : خراپەکاری نادرێتە پاڵ خوای پەروەردگار " چونکە لە کردارەکانی خوای پەروەردگار خراپە کاری نی‌یە ، بەڵکو هەموو کردارەکانی چاکەکاریە " چونکە کردارەکانی

ئەم زیکرەی لە فەرز و سوننەتەکاندا دەووت [١٠٤] .

٣ ـ هەروەکو زیکری دووەم جگە لە بڕگەی (**أنت ربي** ... هتد) ، ئەوەشی زیاد دەکرد : " **اللَّهُمَّ ! أنت الملك لا إله إلا أنت سبحانك وبحمدك**" [١٠٥] .

٤ ـ هەروەکو زیکری دووەم تاکو بڕگەی (**وأنا أول المسلمين**) وە ئەم بڕگەشی بۆ زیاد دەکرد " **اللَّهُمَّ اهدني لأحسن الأخلاق وأحسن الأعمال لا يهدي لأحسنها إلا أنت ، وقني سيئ الأخلاق والأعمال لا يقي سيئها إلاَّ أنت**" [١٠٦] .

٥ ـ " **سبحانك** [١٠٧] **اللَّهُمَّ وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا إله غيرك** " [١٠٨] .

لە نێوان " عەدالەت " و " چاکەو " و " دانایی " دایە ، ئەوانەش هەموو چاکەن و هیچ خراپەیەکی تێدا نییە ، " والشر إنما صار شراً لانقطاع نسبته وإضافته إليه تعالى " پێشەوا " ابن القيم " ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی : " هوسبحانه خالق الخير والشر ، فالشر في بعض مخلوقاته لا في خلقه وفعله ، وا هذا تنزه سبحانه عن الظلم الذي حقيقته وضع الشيء في غير محله ، فلا يضع الأشياء إلا في مواضعها اللائقة بها ، وذلك خير كله ، والشر وضع الشيء في غير محله ، فإذا وضع في محله لم يكن شرا ، فعلم أن الشر ليس إليه ... (قال) : فإن قلت : فلم خلقه وهو شر ؟ قلت : خلقه له ، وفعله خير لا شر ، فإن الخلق والفعل قائم به سبحانه ، والشر يستحيل قيامه واتصافه به ، وما كان في المخلوق من شر فلعدم اضافته ونسبته إليه ، والفعل والخلق يضاف إليه فكان خيرا " ، وتمام هذا البحث الخطير وتحقيقه في كتابه " شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والتعليل " فراجعه (ص ١٧٨ ـ ٢٠٦).

[١٠٤] مسلم وأبو عوانة وأبو داود والنسائي وابن حبان وأحمد والشافعي والطبراني ، ئەو کەسەش ئەم فەرموودەیەی تایبەت کردووە بە سەننەتەوە بە هەڵەدا چووە .

[١٠٥] النسائي بسند صحيح .

[١٠٦] النسائي والدارقطني بسند صحيح .

[١٠٧] " سبحانك " واتە : أسبحك تسبيحا : واتاکەشی : بەپاکت ڕادەگرم لە هەموو کەم و کوڕیەك .

وە فەرموویەتی :" **إن أحب الكلام إلى الله أن يقول العبد : سبحانك اللَّهُمَّ** ..." (١٠٩) .

واتە : خۆشەویسترین ووتە و گوفتار لە لای خوای پەروەردگار ئەو ووتەیەیە کە تێیدا بڵێیت : **سبحانك اللَّهُمَّ** ... **هتد** .

٦ ـ هەروەکو زیکری پێنجەم لە گەڵ زیادکردنی ئەم بڕگەیە لە کاتی شەونوێژدا بڕگەکەش " **لا إله إلا الله (ثلاثا) ، الله أكبر كبيراً (ثلاثا)** " (١١٠) .

٧ ـ " **الله أكبر كبيرا والحمد لله كثيرا وسبحان الله بكرة وأصيلا** " یەکێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بەم زیکرە دەستی کرد بە نوێژ و پێغەمبەری خواش ﷺ سەبارەت بەم زیکرە فەرمووی : " **عجبتُ لها ! فتحت لها أبواب السماء** " (١١١) .

و " وبحمدك " ؛ واتە : ئێمە خەریکی شوکر کردنی تۆین .

" و تبارك " ؛ واتە : ئەگەر ناوی تۆ بهێنرێت بەرەکەت دەخاتە ئەو شتەوە ، وە هەموو خێر و چاکەیەك لە هێنانی ناوی تۆدایە .

" جدك " ؛ واتە : پلەو پایەو دەسەڵاتت بەرزە .

(١٠٨) أبو داود وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وقال العقيلي (ص ١٠٣) : " وقد روي من غير وجه بأسانيد جياد " ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤١) .

(١٠٩) رواه ابن منده في " التوحيد " (١٢٣ / ٢) بسند صحيح ، ورواه النسائي في " اليوم والليلة " موقوفا ومرفوعا كما في " جامع المسانيد " لابن كثير (ج ٣ / قسم ٢ / ورقة ٢٣٥ / ٢) .ثم رأيته في " النسائي " (رقم ٨٤٩ و ٨٥٠) ، فخرجته في " الصحيحة " (٢٩٣٩) .

(١١٠) أبو داود والطحاوي بسند حسن .

(١١١) مسلم وأبو عوانة وصححه الترمذي ، ورواه أبو نعيم في " أخبار أصبهان " (١ / ٢١٠) عن جبير بن مطعم أنه سمع النبي ﷺ يقول ذلك في التطوع .

واتە : جێی سەرسوڕمانم بوو ! هەموو دەرگاکانی ئاسمانی بۆ کرایەوە .

٨ ـ " **الحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه** " هاوەڵێکی تر بەم زیکرە دەستی کرد بەنوێژ ، دیسان پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەمیان فەرمووی : " **لقد رأيت اثني عشر ملكاً يبتدرونها أيهم يرفعها** " (١١٢) .

واتە : کە تۆ ئەو زیکرەت ووت ، دوازدە فریشتەم بینی دەست پێشخەریان دەکرد بۆ بەرزکردنەوەی .

٩ ـ " **اللَّهُمَّ لك الحمد ، أنت نور** (١١٣) **السماوات الأرض ومن فيهن ، ولك الحمد أنت قَيِّمُ** (١١٤) **السماوات والأرض ومن فيهن ، ﴿ ولك الحمد ، أنت ملك السماوات والأرض ومن فيهن ﴾ ، ولك الحمد ، أنت الحق ، ووعدك الحق ، وقولك حق ، ولقاؤك حق ، والجنة حق ، والنار حق ، والساعة حق ، والنبيون حق ، ومحمد حق ، اللَّهُمَّ ! لك أسلمت ، وعليك توكلت ، وبك آمنت ، وإليك أنبت ، وبك خاصمت ، وإليك حاكمت ، ﴿ أنت ربنا وإليك المصير ، فاغفر لي ما قدمت ، وما أخرت ، وما أسررت ، وما أعلنت﴾ ، ﴿ وما أنت أعلم به مني ﴾ ، ﴿ أنت المقدم وأنت المؤخر ، ﴿ أنت إلهي ﴾ ، لا إله إلا أنت ، ﴿ ولا حول ولا قوة إلا بك ﴾** " (١١٥) .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لەشەو نوێژدا ئەم جۆرە زیکرانەی دەخوێندەوە (١١٦) :

---

(١١٢) مسلم وأبو عوانة .

(١١٣) واتە : ڕووناك کەرەوەیان ، وە بە تۆ وە هیدایەت دەدرێت .

(١١٤) واتە : پارێزەر و پەروەردگاریان .

(١١٥) البخاري ومسلم وأبو عوانة وأبو داود وابن نصر والدارمي .

(١١٦) ئەمەش نابێتە ڕێگری ئەنجامدانی لە نوێژە فەرزەکاندا " جگە لە پێشنوێژ بۆ ئەوەی درێژی نەکاتەوە لە سەر ئەو کەسانەی کە لە پشتیەوە نوێژ دەکەن .

١٠ ـ **" اللَّهُمَّ ! رب جبرائيل وميكائيل وإسرافيل ! فاطر السماوات والأرض ! عالم الغيب والشهادة ! أنت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون " اهدني لما اختلف فيه من الحق بإذنك ، إنك تهدي من تشاء إلى صراط مستقيم "** [١١٧] .

١١ ـ پێغەمبەری خوا ﷺ دە جار ﴿ **الله أكبر** ﴾ ی دەكرد ، دە جاریش ﴿ **الحمد لله** ﴾ ی دەكرد ، دە جاریش ﴿ **سبحان الله** ﴾ ی دەكرد ، دە جاریش ﴿ **لا إله إلا الله** ﴾ ی دەكرد ، دە جاریش ﴿ **أستغفرُ الله** ﴾ ی دەكرد ، وە ـ دە جار ـ دەیفەرموو : **" اللهم ! إني أعوذ بك من الضيق يوم الحساب "** [١١٨] .

١٢ ـ **"** سێ جار ﴿ **الله أكبر** ﴾ **ذو الملكوت والجبروت والكبرياء والعظمة "** [١١٩] .

خوێندنەوە

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ پەنای بەخوای پەروەردگار دەگردوو ، دەیفەرموو : **" أعوذ بالله من الشيطان الرجيم من همزه** [١٢٠] **ونفخه ونفثه "** [١٢١] .

---

[١١٧] مسلم وأبو عوانة .

[١١٨] أحمد وابن أبي شيبة (١٢ / ١١٩ / ٢) وأبو داود و الطبراني في " الأوسط " (٦٢ / ٢) من " الجمع بينه وبين الصغير " بسند صحيح وآخر حسن .

[١١٩] الطيالسي وأبو داود بسند صحيح .

[١٢٠] هەندێك لە گێڕەرەوەكانی فەرموودەكە بە (المؤتة) ، وهو بضم الميم وفتح التاء : كە جۆرێكە لە شێتی، واتایان كردووە .

(ونفخه) : گێڕەرەوەی فەرموودەكە بە تەكەبور (فیز زلی) واتای كردووە ، و (نفثه) : گێڕەرەوەی فەرموودەكە بە شیعر واتای كردووە ، ئەم سێ وواتایەش لە

واتـە : پـەنا دەگـرم بـە خـوای پـەروەردگار لـە خراپـەی شـەیتانی نەفرین لێ کراوی دورخراو لە ڕەحمەتی خوا ، لە شێتی و فیز زلـی و هاندانی بۆ ووتنی شیعری خراپ .

وە جـاری واش هـەبوو ئـەم زیادەیـەیی دەخسـتە سـەری و ، دەیفەرموو : " (**أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان** ... " (١٢٢) .

پاشان ﴿**بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**﴾ ی دەکردوو ، دەنگیشی تێدا بەرز نەدەکردەوە (١٢٣) .

خوێندنەوەی ئایەت بە ئایەت ، و وەستان لە نێوانیان دا

پاشان سـورەتی ﴿ **الفاتحة** ﴾ دەخوێنێـت ، و ئایەتـەکانی لـە یـەك جیادەکاتـەوە : ئـەوەش بـەم شـێوەیە : ﴿ **بِسْمِ اللّـهِ الـرَّحْمَنِ الـرَّحِيمِ** ﴾ دەوەسـتێت ، و پاشـان دەفـەرموێت : ﴿ **الحمـد للّـهِ رَبِّ الْعَـالَمِينَ** ﴾ دەوەستێت ، و پاشان دەفەرموێت : ﴿ **الـرَّحْمَنِ الـرَّحِيمِ** ﴾ دەوەستێت ، و پاشان دەفەرموێت : ﴿ **مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ** ﴾ ، بـەم شـێوەیە تـاکو کۆتـای بـە سوورەتەکە دەهێنا ، وە هەر بەم شێوەیە بوو هەموو خوێندنەوەکانی تریشی

فەرموودەی (مرفوع) دا بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ بە (سند) ێکی (صـحیح) ی (مرسـل) پێمـان گەشـتووە ، مەبەسـتیش لـە شـیعر شـیعری خراپـە ، چـونکە پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویەتی : " إن من الشعر لحكمة " رواه البخاري .

(١٢١) أبو داود وابن ماجه والدارقطنـي والحـاكم وصححه هو وابن حبان والذهبـي ،وهـو مخرج مع الذي بعده في "إ رواء الغليل " (٣٤٢) .

(١٢٢) أبو داود والترمذي بسند حسن ، وبه قال أحمد في " مسائل ابن هانـي " (١ / ٥٠) .

(١٢٣) البخاري ومسلم وأبو عوانة والطحاوي وأحمد .

، لـه کۆتـایی هـەموو ئایـەتێك دەوەسـتا و نـەی دەدا بـەدەم ئایـەتی دوای خۆیەوە [١٢٤] .

وە هەنـدێك جـاریش ﴿ **مَالِـكِ يَـوْمِ الـدِّينِ** ﴾ ی بـە ﴿ **مَلِـكِ يَـوْمِ الـدِّينِ** ﴾ دەخوێندەوە [١٢٥] .

ڕوکنێتی فاتیحە ، و چاکە و فەزڵەکانی ئەم سورەتە

پێغەمبەری خوا ﷺ خوێندنـەوەی ئـەم سـورەتەی لەنوێـژدا زۆر بـە گەورە دەزانی بەشـێوەیەك ، دەیفـەرموو " **لا صلاة لمن لا يقرأ ﴿ فيها ﴾ بفاتحة الكتاب ﴿ فصاعدا ﴾** " [١٢٦] .

واتە : نوێژی کەسێك دروست نیـیە تێـدا سـورەتی ﴿ **الفاتحة** ﴾ بەزیاد لە سەر ئەویشەوە نەخوێنێت .

وە لە گۆ(لەفز)ێکدا هـاتووە : " **لا تجزئ صلاة لا يقرأ الرجل فيها بفاتحة الكتاب** " [١٢٧] .

---

[١٢٤] أبو داود والسهمي (٦٤ ـ ٦٥) وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٣) ورواه أبو عمرو الداني في " المكتفى " (٥ / ٢) و قال : " ولـهذا الحـديث طرق كثيرة ، وهو أصل في هذا الباب " ثم قال : " وكان جماعة من الأئمة السالفين والقراء الماضين يستحبون القطع على الآيات ؛ و إن تعلق بعضهن ببعض " .

دەڵێم : ئەمە سوننەتێکە زۆربەی خوێنەرانی قورئانی پیرۆز دوورن لێیەوە ، سەرەڕای کەسانیی تریش جگە لەوان.

[١٢٥] تمام الرازي في " الفرائد " وابن أبـي داود في " المصاحف " (٧ / ٢) ، وأبو نعـيم في " أخبار أصفهان " (١ / ١٠٤) ، والـحاكم وصححه ، ووافقه الذهبـي ، وهذه القراءة متواترة كالأولى : (مالك) .

[١٢٦] البخاري ومسلم وأبو عوانة والبيهقي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٢) .

[١٢٧] الدارقطنـي وصححه وابن حبان في " صحيحه " ، وهو مخرج في المصدر السابق .

واتە : نوێژی لە سەر ناکەوێت ئەو کەسەی لەنوێژەکەیدا سورەتی ﴿**الفاتحة**﴾ نەخوێنێت .

وە هەندێك جار دەیفەرموو : " **من صلى صلاة لم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فهي خداج** [١٢٨] **هي خداج هي خداج غير تمام** " [١٢٩] .

واتە : هەرکەسێك نوێژبکات و تیایدا سورەتی ﴿ **الفاتحة**﴾ نەخوێنێت، ئەوا نوێژەکەی (**خَدَّاج**) ە ، (**خَدَّاج**) ە ،(**خَدَّاج**) ە، واتە : تەواو نییە.

وە دەیفەروو " **قال الله تبارك وتعالى : قسمت الصلاة** [١٣٠]– **يعني الفاتحة– بيني وبين عبدي نصفين : فنصفها لي ونصفها لعبدي ولعبدي ما سأل**".

واتە : خوای پەروەردگاری کار پڕ بەرەکەت و پایەبەرز ، فەرموویەتی : نوێژم کردووەتە دوو بەشەوە لە نێوان خۆم و بەندەکەم : نیوەی بۆ منەو نیوەکەی تریشی بۆ بەندەکەمە ، بەندەکەشم داوای هەرچی بکات پێیدەبخشرێت " وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " **اقرؤوا : يقول العبد : ﴿ الحمد للّه رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ ، يقول الله تعالى : حمدني عبدي ويقول العبد : ﴿ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ ، يقول الله : أثنى علي عبدي ويقول العبد : ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ ، يقول الله تعالى : مجدني عبدي**

---

[١٢٨] واتە : تەواو نییە و کەم وکوڕی تێدایە ، هەر لە فەرموودەکەدا پێغەمبەری خوا ﷺ بە " غير تمام " واژەی کردووە .

[١٢٩] مسلم وأبو عوانة .

[١٣٠] واتە : سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ، ئەوەش بریتییە لە هێنانەوەی هەموو وە مەبەست پێی بەشە بۆ بەگەورە دانان [من إطلاق الكل وإرادة الـجزء تعظيماً] .

يقول العبد : ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ ، قال : فهذه بيني وبين عبدي ولعبدي ما سأل يقول العبد : ﴿ اهدنَا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ ﴾ ، قال : فهؤلاء لعبدي ولعبدي ما سأل " (١٣١) .

واته : بخوێنن : كه بەندەی خوا دەڵێت : ﴿ **الحمد للّه رَبِّ الْعَالَمِينَ** ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : بەندەكەم شوكری كردم ، وه كه بەندەی خوا دەڵێت : ﴿ **الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : بەندەكەم ستایشی كردم ، وه كه بەندەی خوا دەڵێت : ﴿ **مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ** ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : بەندەكەم بەگەورەم دەزانێ ، وه كه بەندەی خوا دەڵێت : ﴿ **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : ئەمەیان لە نێوان من و بەندەكەم دا دەمێنێتەوە ، ئەوەشی كه بەندەكەم داوای دەكات دەستی دەكەوێت ، كه بەندە دەڵێت ﴿ **اهدنَا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ** ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : هەموو ئەوانە بۆ بەندەكەمەو ئەوەش كه داوای دەكات بۆی دەبێت و دەستی دەكەوێت.

وەدەیفەرموو : **" ما أنزل الله عز وجل في التوراة ولا في الإنجيل مثل أم القرآن وهي السبع المثاني** (١٣٢) **والقرآن العظيم الذي أوتيته ﴾ "** (١٣٣) .

---

(١٣١) مسلم وأبو عوانة ومالك ،وله شاهد من حديث جابر عند السهيلي في " تاريخ جرجان " (١٤٤) .

(١٣٢) پێشەوا " الباجي " فەرموویەتی : " مەبەستی ئەو ئایەتەیە كە خوای پەروەردگار تیایدا فەرموویەتی : ﴿ وَلَقَد آتيناكَ سبعا من الْمَثَانِي والْقُرآنَ الْعَظِيم ﴾ سورة الحجر : ٨٧ .

واتە : خوای پەروەردگار هیچی نەناردۆتە خوارەوە نە لە تەورات و نەش لە ئینجیل دا وەکو سورەتی ﴿ **الفاتحة** ﴾ بێت ، هەر ئەویشە حەوتەی دووبارە بووەوە لە نوێژدا ، و ئەو قورئانە پیرۆزەشە کە پێم بەخشراوە .

فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا، ئەو سورەتە لە نوێژەکەیدا بخوێنێت [١٣٤] ، بەو کەسەشی کە توانای لەبەرکردنی و خوێندنەوەی نییە فەرموویەتی : بڵێ : " **سبحان الله ، والحمد لله ، ولا إله إلا الله ، والله أكبر ، ولا حول ولا قوة إلا بالله** " [١٣٥] .

وە بەو پیاوەش کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی : " **فإن كان معك قرآن فاقرأ به ، و إلا فاحمد الله وكبره وهلله** " [١٣٦] .

واتە : ئەگەر قورئانت لە بەربوو ئەوا بیخوێنەوە ، ئەگینا ﴿ **الحمد لله** ﴾ ، و ﴿ **الله أكبر** ﴾ ، و ﴿ **لا إله إلا الله** ﴾ بڵێ .

پێی دەووترێت (السبع) " چونکە حەوت ئایەتە ، وە (المثاني) یش : لە بەر ئەوەی کە دووبارە دەکرێتەوە لە هەموو ڕکاتێکدا ، وە پێی دەووترێت (القرآن العظيم) بۆ تایبەتکردنی بەم ناوە ، سەرەرای ئەوەی کە بە هەموو ئایەتێك دەووترێت : (القرآن العظيم) ، هەروەکو بە کەعبە دەوترێت (بيت الله) ، سەرەڕای ئەوەی کە هەموو مزگەوتێك ماڵی خوایە ، بەڵام ئەو شتە بۆ تایبەت مەندکردن ، وبەگەورە دانانیەتی " .

(١٣٣) النسائي والحاكم وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

(١٣٤) البخاري في " جزء القراءة خلف الإمام " بسند صحيح .

(١٣٥) أبو داود وابن خزيمة (١ / ٨٠ / ٢) والحاكم والطبراني وابن حبان ، وصححه هو والحاكم ، ووافقه الذهبي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٣) .

(١٣٦) أبو داود والترمذي وحسنه ، وسنده صحيح ، " صحيح أبي داود " (٨٠٧) .

نەسخ بوونەوەی قورئان خوێندن لە دوای پێش نوێژ لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز دەکرێتەوە

لە پێشدا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی دابوو بەنوێژگەران بەدوای پێشنوێژدا قورئان بخوێنن ، لەو نوێژانەی کە پێشنوێژ تیایاندا دەنگ بەرزدەکاتەوە ، لە کاتێك دا " لە نوێژی بەیانیاندا بوو ، قورئانی دەخوێند کەچی خوێندنەکەی لە سەر قورس بوو ، دوای ئەوەی کە لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " **لعلكم تقرؤون خلف إمامكم ؟** " ، واتە : لەوانەیە بەدوای پێشنوێژەکەتاندا قورئان بخوێنن ؟ ووتمان : بەڵێ بە پەلە دەخوێنین (**هذًا**) بۆ ئەوەی پیاتا بگەین ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! ئەویش فەرمووی : " **لا تفعلوا إلا ﴿أن يقرأ أحدكم﴾ بفاتحة الكتاب فإنه لا صلاة لمن لم يقرأ بها** " (١٣٧).

واتە : قورئان نەخوێننەوە جگە لەوەی کە سورەتی ﴿**الفاتحة**﴾ دەخوێنن ، چونکە نوێژی دروست نییە ئەو کەسەی کە ئەم سورەتە نەخوێنیتەوە.

پاشان بە تەواوی لێی قەدەغەکردن ، لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز دەکرێتەوە ، ئەوەش کاتێك بوو " لەو نوێژەی بووەوە کە تیایدا دەنگی بەرزکردبووە ، ﴿ لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : نوێژە کە نوێژی بەیانی بوو ﴾ ، فەرمووی : " **هل قرأ معي منكم أحد آنفا ؟ فقال رجل : نعم أنا يا رسول الله ﷺ فقال : إني أقول : ﴿ما لي أنازع (١٣٨) ؟ !﴾. ﴿قال أبو هريرة** ﵁

---

(١٣٧) البخاري في " جزئه " وأبو داود وأحمد ، وحسنه الترمذي والدارقطني .

(١٣٨) قال الخطابي : " معناه : أداخلُ في القراءة وأغالَب عليه ، وقد تكون المنازعة بمعنى : المشاركة والمناوبة ، ومنه منازعة الناس في الندام " . قلت : (الندام) : بكسر النون جمع النديم

﴿ **:فانتهى الناس عن القراءة مع رسول الله ﷺ - فيما جهر فيه رسول الله ﷺ بالقراءة - حين سمعوا ذلك من رسول الله ﷺ وقرؤوا في أنفسهم سراً فيما لا يجهر فيه الإمام** ﴾ " (١٣٩) .

واتە : ئایا لەم نوێژە کە پێشنوێژیم بۆ کردن کەس هەبوو قورئانی لە گەڵمدا خوێندبێتەوە ؟! ، پیاوێك فەرمووی : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ من بووم ، ئەویش فەرمووی : بۆیە ئەڵێم : لەگەڵمدا دەخوێندرا لێم تێك دەدەن ؟! (**أبو هريرة** ﷺ) فەرمووی : دوای ئەوە خەڵکی وازیان لە قورئان خوێندن هێنا لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لەو نوێژانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەنگی تیایاندا بەرز دەکردەوە ، کاتێك ئەوەیان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بیست ، پاشان بەبێدەنگی بۆ خۆیان دەیانخوێندەوە لە و نوێژانەی کە پێشنوێژ تیایاندا دەنگ بەرز ناکاتەوە .

وە گوێگرتنی بۆ خوێندنەوەی پێشنوێژ بەتەواوی (**إقتداء**) شوێنکەوتن داناوە بە پێشنوێژەوە ، و فەرموویەتی : " **إنما جعل الإمام ليؤتم به ، فإذا كبر فكبروا ، و إذا قرأ فأنصتوا** " (١٤٠) .

واتە : پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە کە چاوی لێبکەن و شوێنی بکەون ، بۆیە ئەگەر تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ئێوەش بەدوایدا تەکبیرە

.والمعنى الثاني هو المتعين هاهنا بدليل انتهاء الصحابة عن القراءة مطلقا ، ولو كان المراد منه المعنى الأول ؛ لما انتهوا عنها ، بل المداخلة فقط كما هو ظاهر.

(١٣٩) مالك والحميدي والبخاري في " جزئه " وأبو داود وأحمد والمحاملي (٦ / ١٣٩ / ١) وحسنه الترمذي ، وصححه أبو حاتم الرازي وابن حبان وابن القيم .

(١٤٠) ابن أبي شيبة (١ / ٩٧ / ١) وأبو داود ومسلم وأبو عوانة والروياني في " مسنده " (١/١١٩/٢٤) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣٢ و ٣٩٤) .

دابەستن ، وە ئەگەر قورئانی خوێند ئەوا ئێوە گوێ بگرن بۆ پێشنوێژەکەتان .

هەروەها گوێگرتنی بۆ پێشنوێژی بەوە داناوە جێی خوێندنەوەی نوێژگەرانی دوای پێشنوێژ بگرێتەوە ، وە پێویست نەکات جارێکی تر دووبارەی بکەنەوە، وە فەرمویەتی :"من كان له إمام فقراءة الإمام له قراءة" (١٤١) .

واتە : هەرکەسێك پێشنوێژی هەبوو ، ئەوا خوێندنەوەی پێشنوێژەکەی خوێندنە بۆ ئەویش ، ئەمە لەو نوێژانەدایە کە دەنگیان تیادا بەرزدەکرێتەوە .

پێویست بوونی خوێندنەوەی قورئان لەو نوێژانەی کە دەنگیان تیادا بەرزناکرێتەوە، لە دوای پێشنوێژەوە

بەڵام لەو نوێژانەی کە دەنگیان تێدا بەرزناکرێتەوە ، پێغەمبەری خوا ﷺ خوێندنەوەیانی بە دوای پێشنوێژ بۆ پەسەندکردوون ئینکاری لە سەر نەکردوون (أقرهم) ، (جابر) رضي الله عنه لەو بارەیەوە فەرموویەتی : " كنا نقرأ في الظهر والعصر خلف الإمام في الركعتين الأوليين بفاتحة الكتاب وسورة ، وفي الآخريين بفاتحة الكتاب " (١٤٢) .

واتە : ئێمەی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا بە دوای پێش نوێژدا لە ڕکاتی یەکەم و دووەم دا ، سورەتی

---

(١٤١) ابن أبـي شيبة (١ / ٩٧ / ١) الدارقطنـي وابن ماجه والطحاوي وأحمد من طرق كثيرة مسند ومرسلة ، وقواه شيخ الإسلام ابن تيمية كما في " الفروع " لابن عبداالـهادي (ق ٤٨ / ٢) ، وصحح بعض طرقه البوصيري ، وقد تكلمت عليه بتفصيل وتتبعت طرقه في " الأصل " ثم في " إرواء الغليل " (٥٠٠) .

(١٤٢) ابن ماجه بسند صحيح ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٠٦) .

﴿الفاتحة﴾ ، و سورەتێکی ترمان دەخوێندەوە ، و لە دوو ڕکاتی کۆتایشدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ مان دەخوێندەوە .

ئەوەش کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەری ئینکار کردن ، ئەوە بوو کە سەرقاڵی نەکەن بە دەنگ بەرزکردنەوەیان بە قورئان ، ئەوەش لە کاتێك دا بوو کە نوێژی نیوەڕۆی ئەنجام دەدا بەهاوەڵانی و فەرمووی : " أيكم قرأ سبح اسم ربك الأعلى ؟ " .

واتە : کێبوو لە ئێوە سورەتی ﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴾ ی خوێندەوە ؟ پیاوێك لە هاوەڵانی فەرمووی : من بووم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ [نیازیشم هیچ نەبوو جگە لە خێر نەبێت] ، ئەویش فەرمووی : " قد عرفت أن رجلاً خالجنيها " [(١٤٣)] ، واتە : دمزانی کەسێك هەیە لێم تێك دەدات ، و سەرقاڵم دەکات بە دەنگ بەرزکردنەوەکەی لە کاتی قورئان خوێندندا.

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە کە " هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەنگی بەرز لە دوای پێغەمبەری خواوە ﷺ قورئانیان دەخوێندەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموون : " خلطتم علي القرآن " [(١٤٤)] .

واتە : قورئانەکەتان لێ تێکەڵ کردم .

وە دەیفەرموو : " إن المصلي يناجي ربه ، فلينظر بما يناجيه به ، ولا يجهر بعضكم على بعض بالقرآن " [(١٤٥)] .

---

(١٤٣) مسلم وأبو عوانة والسراج . و (الخلج) : الجذب والنزع .

(١٤٤) البخاري في " جزئه " وأحمد والسراج بسند حسن .

(١٤٥) مالك و البخاري في " أفعال العباد " بسند صحيح .

واتە : نوێژگەر لە گەڵ پەروەردگاری‌دا دەدوێ ، و لێی دەپارێتەوە ، بابزانێت بە چ ووتەو گوفتارێك لە گەڵیا دەدوێت ، کەسیش لە ئێوە دەنگی قورئان خوێندنەوەی بەسەر ئەویترتاندا بەرز نەکاتەوە .

وە دەیفەرموو : " من قرأ حرفا من كتاب الله فله به حسنة ، والحسنة بعشر أمثالها ، لا أقول : ﴿ الم ﴾ حرف ؛ ولكن (ألف) حرف ، و(لام) حرف ، و(ميم) حرف " (١٤٦) .

واتە : بۆ هەر پیتێك لە پیتەکانی قورئانی پیرۆز چاکەیەك هەیە بۆ ئەو کەسەی کە دەیخوێنێتەوە ، هەموو چاکەیەکیش بە دە ئەوەندەی خۆی پاداشت دەدرێتەوە ، من نالێم : ﴿ الم ﴾ پیتێکە ، بەڵکو (ئەلیف) پیتێکە ، و (لامیش) پیتێکە ، و (میمیش) پیتێکە .

ووتنی ئامین ، و دەنگ بەرزکردنەوەی پێش نوێژ تیایدا

پاشان ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ کۆتایی بەخوێندنی سورەتی ﴿الفاتحة﴾ بهێنایە ، دەیفەرموو : " (آمين) ئامین و دەنگی تیادا بەرز و درێژ دەکردەوە " (١٤٧) .

فائدة : وقد ذهب إلى مشروعية القراءة خلف الإمام في السرية دون الجهرية ، الإمام الشافعي في القديم ، ومحمد تلميذ أبي حنيفة في رواية عنه اختارها الشيخ علي القاري وبعض مشايخ المذهب ، وهو قول الإمام الزهري ومالك وابن المبارك وأحمد بن حنبل وجماعة من المحدثين وغيرهم ، وهو اختيار شيخ الإسلام ابن تيمية .

(١٤٦) الترمذي والحاكم بسند صحيح ، ورواه الآجري في " آداب حملة القرآن " . وهو مخرج في " الصحيحة " (٦٦٠).

بەلآم سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە تیایدا هاتووە : " من قرأ خلف الإمام ملىءَ فوه ناراً " ؛ ئەوا " موضوع " ە و لە " سلسة الأحاديث الضعيفة " (٥٦٩) دا باسم لێوە کردووە .

(١٤٧) البخاري في " جزء القراءة " وأبو داود بسند صحيح .

وە فەرمانیشـی بەموقتـەدی [مـأموم] کـردووە کـە ئـامین بکـات ، ئەوەش دوای ووتنی ئامین لە لایـەن پێشـنوێژەوەو دەیفـەرموو :" إذا قـال الإمام : ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ فقولوا : آمين ، [فإن الملائكة تقول : آمين وإن الإمام يقول : آمين] (وفي لفظ : إذا أمن الإمام فأمنوا) ، فمن وافق تأمينه تأمين الملائكة (وفي لفظ آخر : إذا قال أحـدكم في الصـلاة : آمـين ، والملائكة في السماء : آمين ، فوافق إحداهما الآخر) غفر له ما تقدم من ذنبه " (١٤٨) .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : ﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ ، بڵـێن : ئامین ، چونکە فریشـتەکانی خـوای پـەروەردگاریش دەڵـێن : ئـامین ، وە پێش نوێژیش دەڵێت : (ئامین) ، لە گۆ(لـەفز)ێکـی تـردا هـاتووە : ئەگـەر پێشنوێژ ئامینی کـرد لـە پـاش ئـەو ئێـوەش ئـامین بکـەن) ، چـونکە ئـەو کەسـەی ئامینەکـەی لـە گـەڵ ئـامینی فریشـتەکانی خـوادا جـوت بـوو (لـە گۆ(لەفز)ێکی تردا هاتووە : ئەگەر یەکێ لە ئێوە لە نوێـژدا ووتـی : ئـامین ، فریشتەکانی خـوای پـەروەردگاریش ووتیـان : ئـامین ، هـەردووکیان لەگـەڵ

---

(١٤٨) البخاري ومسلم والنسائي ، والدارمي ، والزيادة للأخيرين ، وعزاها الحافظ في " الفـتح " لأبـي داود أيضا وهو وهم ، وهي تبطل الاحتجاج بالحديث على أن الإمام لا يؤمن ، كما يروى عن مالك ، ولذلك قال الحافظ : " وهو صريح في كون الإمام يؤمن " .
قلت : ويشهد له اللفظ الثانـي . قال ابن عبدالبر في " التمهيد " (٧ / ١٣) : " وهو قول جمهور المسلمين ، ومنهم مالك في رواية المدنيين عنه ، لصحته عن رسول الله ﷺ من حديث أبـي هريرة (يعني هذا) ووائل بن حجر " يعني الذي قبله .

یەكدا جووت بوون) ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەكانی خۆش دەبێت .

وە لە فەرموودەیەكیتردا هاتووە : " فقولوا : آمين يجبكم الله " (١٤٩).

واتە : بڵێن ئامین خوای پەروەردگار وەڵامتان دەداتەوە .

وە دەیفەرموو : " ما حسدتكم اليهود على شيء ما حسدتكم على السلام والتأمين [خلف الإمام] " (١٥٠) .

واتە : جوولەكە لە هیچ شتێكدا حەسادەتی پێنەبردوون وەكو حەسادەتتان پێدەبەن لە سەلام كردن ، و ئامین كردنتان لە دوای پێشنوێژ دا .

خوێندنی پێغەمبەر ﷺ دوای سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ پاش سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ سورەتێكی تری جگە لە ﴿الفاتحة ﴾ ی دەخوێندەوە ، بە شێوەیەك هەندێك جار درێژی دەكردەوە ، هەندێك جاریش كورتی دەكردەوە ، لەبەر هۆكاری گوزار ﴿السفر ﴾ وكۆكە ﴿ سعال ﴾ ، ونەخۆشی ، وگریانی منداڵێك ، هەروەكو (أنس)ی كوری (مالك) ﷺ فەرموویەتی : " رۆژێكیان پێغەمبەری خوا

---

(١٤٩) مسلم وأبو عوانة .

(١٥٠) البخاري في " الأدب المفرد " ، وابن ماجه وابن خزيـمة وأحمد والسراج بسندين صحيحين .

سوودێك : ووتنی ئامین لە پاش پێشنوێژەوە ئەبێ بە ئاشكرا و لەگەڵ ئامینی پێشنوێژ دەبێت ، و نابێ پێشی بكەون بە ووتنی ئامین هەروەكو كرداری زۆربەی موسڵمانانە ، وە ناشبێ لێی دوابكەون ، ئەمەش دوا ووتەیە كە بەڕەوای دەزانم ، و لە زۆر لە نووسراوەكانمدا باسم لێوە كردووە ، لەوانە : " سلسلة الأحاديث الضعيفة " (٩٥٢) ، و " صحيح الترغيب والترهيب " (١ / ٢٠٥) .

ﷺ نوێژی بەیانی کورت کردەوە (جوز) " [١٥١] (وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : نوێژی بەیانی ئەنجام دا ، کورت ترین دوو سورەتی قورئانی پیرۆزی خوێندەوە ، پێیان ووت : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! بۆچی نوێژەکەت کورت کردەوە ؟! ئەویش فەرمووی : " سمعت بكاء صبي فظننت أن أمه معنا تصلي فأردت أن أفرغ له أمه " [١٥٢] .

واتە : گوێم لە گریانی منداڵێك بوو ، گومانی ئەوەشم بوو کە دایکی لە گەڵماندا بێت لە نوێژدا ، بۆیە ویستم دایکی زوو لە نوێژ بکەمەوە ، بۆ ئەوەی بڕوات بۆ لای.

وە دەیفەرموو : " إني لأدخل في الصلاة وأنا أريد إطالتها ، فأسمع بكاء الصبي ، فأتجوز في صلاتي مما أعلم من شدة وجد أمه من بكائه " [١٥٣] .

واتە : جاری وا هەیە کە نوێژ دادەبەستم نیەتی ئەوەم هەیە نوێژەکەم درێژ بکەمەوە ، بەڵام گوێم لە گریانی منداڵێك دەبێت ، لەوکاتەدا نوێژەکەم کورت دەکەمەوە ، چونکە دەزانم دایکی چ سۆزێکی بۆی هەیە کە گوێی لە گریانی دەبێت .

---

[١٥١] واتە : کورتیکەرەوە ، لەم فەرموودەیە ، و هاوشێوەکانی ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ڕێدراوە بە منداڵ بردن بۆ مزگەوت ، سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە بەربڵاوە لە سەر زمان کە تێیدا هاتووە : " جنبوا مساجدكم صبيانكم ... " فەرموودەکە " (ضعیف) ەو ناکرێت بە بەڵگە بە کۆڕا ، لەوانەش کە بە (ضعيف)یان داناوە (ابن الجوزي) و (المنذري) و (الهيثمي) و (الحافظ ابن حجر العسقلاني) و (البوصيري) ، وە (عبدالحق الإشبيلي) فەرموویەتی : " لا أصل له " .

[١٥٢] أحمد بسند صحيح ، والحديث الآخر رواه ابن أبي داود في " المصاحف " (٤ / ١٤ / ٢) .

[١٥٣] البخاري ومسلم .

وه زۆربـەی جـار لـه سـەرەتای سـورەتەکەوە دەسـتی پـێ‌دەکرد و تەواوی دەکرد [١٥٤].

وه دەیفەرموو : " أعطوا كل سورة حظها من الركوع والسجود " [١٥٥].

واته : هەموو سورەتێك مافی خۆی بەنێ لە کڕنووش ، و سوژدەدا .

وه لە گۆیەکی تردا هاتووه : " لكل سورة ركعة " [١٥٦] .

واته : هەر سورەتێك و لە ڕکاتێکدا بخوێنریتەوه .

وه هەندێك جار سورەتێکی بەسەر دوو ڕکاتـدا دابـەش دەکـرد [١٥٧] ، وه هندێك جاریش لە دوو ڕکاتدا هەمان سورەتی دووبارە دەکردەوە [١٥٨] .

وه هەنـدێك جـاریش دوو سـورەت یـان زیـاتری لـه ڕکاتێـك دا کۆدەکردەوه [١٥٩] .

وەپیاوێك لـه پشـتیوانان لـه هـاوەڵانی پێغەمبـەری خـوا ﷺ هـەبوو پێشنوێژی موسڵمانانی دەکرد لە مزگەوتی (قُباء) ، هـەموو جـارێکیش کـه

---

[١٥٤] زۆر فەرمووده هەن بەڵگەن لە سەر ئەو شتە ، لەوەو دواش هەندێك لـەو فەرموودانـە باسـیان لێوە دەکرێت .

[١٥٥] ابن أبـي شيبة (١ / ١٠٠ / ١) وأحمد وعبدالغنـي الـمقدسي في " السنن " (٩ / ٢) بسند صحيح.

[١٥٦] ابن نصر والطحاوي بسند صحيح ، واتای فەرموودەکەش لە لای من ئەوەیە کە : هەموو ڕکاتێك سورەتێکی تەواوی تێدا بخوێنرێت " بۆ ئەوەی بەشـی ڕکاتەکـە تـەواو بێـت! فـەرمان پێکردنەکەش حوکمی سوننەتە بەو بەڵگەیەی بە دوای ئەم فەرموودەیەدا دێت .

[١٥٧] أحمد وأبو يعلى من طريقين ، وانظر " القراءة في صلاة الفجر " .

[١٥٨] هەروەکو لە نوێژی بەیانیدا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی داوە، لەوەودواش باسـی لێوە دەکرێت .

[١٥٩] لە باسەکانی دوایشدا بە تێر و تەسەلی باس لە " سند " ەکەی دەکرێت .

بیویستبایە سورەتێکی دوای سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بخوێندایە پێش ئەوە سورەتی ﴿ قُلْ هُوَاللَّهُ أَحَدٌ... ﴾ ی دەخوێندەوە تاکۆتایی پێ ئەهێنا ، پاشان سورەتەکەی تری لە گەڵدا دەخوێندەوە ، ئەم کارەشی لە هەموو کاتێك دا ئەنجامی دەدا ، هاوەڵانی پێیان ووت : تۆ ئەم سورەتەش دەخوێنی و نازانی تەنها ئەوەت بەسە کەچی سورەتێکی تری بە دوادا دەخوێنیت ، یان دەبێت بە تەنها بخوێنی یان ئەبێ وازی لێبهێنیت و سورەتێکی تر بخوێنیت ، ئەویش فەرمووی : هەرکیز وازی لێناهێنم ، ئەگەر پێتان خۆش بێ پێش نوێژیتان بۆ دەکەم ، ئەگەر نە وازتان لێ ئەهێنم و پێش نوێژیتان ناکەم ، لە بەر ئەوەی هاوەڵانی بەباشترین کەسیانیان دەزانی ، پێیان ناخۆش بوو کەسێکی تر جگە لە ئەو پێشنوێژیان بۆ بکات ، وە کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لایان ئەو هەواڵەیان پێ ڕاگەیاند ، ئەویش فەرمووی : " يا فلان ! ما يـمنعك أن تفعل ما يأمرك به أصحابك ؟ وما يحملك على لزوم هذه السورة في كل ركعة ؟ " .

واتە : چی ڕێگرە لەوەی کە داواکاری هاوەڵانت بە جێ بێنیت ؟ وە چی وات لێ دەکات بەردەوام ئەم سورەتە لە هەموو ڕکاتێکدا بخوێنیت ؟ ئەویش فەرمووی : من ئەم سورەتەم خۆشدەوێت .

پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموو : " حبك إياها أدخلك الجنة " (١٦٠).

واتە : خۆشەویستیت بۆ ئەو سورەتە دەتباتە بەهەشتەوە .

---

(١٦٠) البخاري تعليقا والترمذي موصولا وصححه .

کۆکردنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نێوان دوو سورەتی هاوشێوە لە یەك ڕکاتدا

" پێغەمبەری خوا ﷺ دوو سورەتی هاوشێوەی یەکتری (النظـائر)(١٦١) ـ لە واتادا ـ لە گەڵ یەکدا کۆدەکردنەوە لە سورەتە درێژەکان، بۆ نمونە: ئەم سورەتانەی لە گەڵ یەکدا دەخوێندەوە:

* سورەتی ﴿ الـرحمن ﴾ (٥٥ : ٧٨) (١٦٢) ، لە گەڵ سورەتی ﴿النجم ﴾ (٥٣ : ٦٢) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە.

* و سورەتی ﴿ اقتربـ ـت ﴾ (٥٤ – ٥٥) لە گەڵ سورەتی ﴿الـحاقة﴾ (: ٦٩ – ٥٢) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

* و سورەتی ﴿ الطــور ﴾ (٥٢ : ٤٩) لە گەڵ سورەتی ﴿ الذاريات﴾ (٥١ : ٦٠) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

---

(١٦١) واتە : سورەتە هاوشێوەکان لە واتادا " وەکو وەعز و ئەحکام و بەسەرهاتەکان ،(مفصل) یش کۆتای قورئانی پیرۆزە بە یەك دەنگی ، و دەستپێکردنەکەشی سورەتی (ق) ە لە بۆچونی ڕاستدا .

(١٦٢) ژمارەی یەکەم بۆ سورەتەکەیە ، و ژمارەی دووەمیش بۆ ئایەتەکانیانە ، ژماری یەکەم ئەوەی بۆ دەرخستووین کە پێغەمبەری خوا ﷺ تەرتیبی سەرەتەکانی ڕەچاو نەکردووە لە زۆربەی ئەم سورەتە هاوشێوانەدا ، هەروەکو چۆن لە قورئاندا هاتوون ، ئەوەش بەڵگە لە سەر ڕێگە دان بەو کارە ، چەند بەڵگەیەکی تریش دێت هاوشێوەی ئەمانەن وەکو قورئان خوێندن لە شەو نوێژدا ، کە چی ڕەچاوکردنی تەرتیب چاکترە لە نەکردنی .

* و سـورەتی ﴿إِذَا وَقَعَتِ﴾ (٥٦ : ٦٩) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿ ن ﴾ (٦٨: ٥٢) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سـورەتی ﴿سَأَلَ سَائِلٌ﴾ (٧٠ : ٤٤) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿النازعات﴾ (٧٩ : ٤٦) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سـورەتی ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ﴾ (٨٣ : ٣٦) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿عبس﴾ (٨٠ : ٤٢) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿ المدثر ﴾ (٧٤ : ٥٦) لە گەڵ سورەتی ﴿ المزمـل ﴾ (٧٣ : ٢٠) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿هَلْ أَتَى﴾ (٧٦ : ٣١) لە گەڵ سورەتی ﴿لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ (٧٥ : ٤٠) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سـورەتی ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ (٧٨ : ٤٠) لـە گـەڵ سـورەتی ﴿المرسلات ﴾ دا (٧٧ : ٥٠) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿ الدخان ﴾ (٥٩ : ٤٤) لە گەڵ سورەتی ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ دا (٨١ : ٢٩) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە [١٦٣].

وە هەندێك جار چـەند سـورەتێكی لـە حـەوت سـورەتە درێژەكـەی قورئـان (السبع الطوال) كۆدەكردنەوە ، وەكو : سورەتی ﴿ البقرة ﴾ ، و ﴿النسـاء ﴾ ، و ﴿

---

(١٦٣) البخاري ومسلم .

آل عمران﴾ ی لە یەك ڕكاتدا ، ئەوەش لە شەو نوێژەكانیدا بوو ، هەروەكو لە دوایدا باسی لێوە دەكەین ، وە دەیفەرموو : " أفضل الصلاة طول القيام " (١٦٤) .

واتە : باشترین نوێژ ئەو نوێژەیە كە وەستانەكەی درێژبێت .

وە" كاتێك لە خوێندن بگەشتبایە:﴿ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَى ﴾ دەیفەرموو:"سبحانك فبلى" واتە : پاكی و بێگەردی بۆ تۆ ئەی پەروەردگارم بەڵێ ، وە ئەگەر ئەم ئایەتەی بخوێندبایە ﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴾ دەیفەرموو : " سبحان ربي الأعلى" (١٦٥) .

واتە : پاكی و بێگەردی بۆ پەروەردگارم ، پەروەردگاری پایە بەرزم .

ڕەوایە بۆ نوێژ گەر تەنها سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بخوێنێت لە نوێژەكەیدا

" (معاذ) ﷺ نوێژی عیشای لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ دەكرد ، پاشان دەگەڕایەوە و نوێژی بە هاوەڵانی دەكرد ، شەوێكیان دەگەڕێتەوەو نوێژیان پێ دەكات ، گەنجێكیش لە عەشرەتەكەی (لە عەشرەتی (سلمة) بەناوی : (سليم) ، لە گەڵیدا نوێژ دەكات ، كە (معاذ) ﷺ نوێژەكەی درێژ دەكاتەوە ، خۆی جیا دەكاتەوە و(لە لایەكی مزگەوتەكە) نوێژەكەی بە تەنهایی ئەنجام دەدات ، و پاشان ڕەشمەی وشترەكەی دەگرێت و دەڕوات ، كاتێكیش كە (معاذ)یش ﷺ لە نوێژەكەی دەبێتەوە ئەوەی بۆ باس دەكرێت ، ئەویش دەفەرموێت : ئەوە سیفەتی دووڕوویی تێدایە ! بۆیە ئەبێ ئەو

---

(١٦٤) مسلم والطحاوي .

(١٦٥) أبو داود والبيهقي بسند صحيح ، ئەو حوكمەش گشتییە ، بۆیە خوێندنەوە دەگرێتەوە لە نوێژدا بێت یان لە دەرەوەی ، سوننەت بێت یان فەرز ، (ابن أبي شيبة) (٢/١٣٢/٢)ەش ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە كە (أبو موسى الأشعري) و (مغيرة) لە نوێژە فەرزەكاندا ئەوەیان دەووت ، وە لە (عمر) و (علي) یەوە دەیگێڕێتەوە كە بە گشتی ووتویانە .

کردارەی بە پێغەمبەری خوا ﷺ بگەیـەنم ، گەنجەکـەش ووتـی : منـیش ئـەبێ ئەوەی کـە ئـەنجامی داوە بـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بگەیـەنم ، کـە ڕۆژ بـووەوە هەردووکیان ڕۆشـتنە لای پێغەمبـەری خـوا ﷺ (معـاذ)یـش ﷺ ئـەوەی کـە گەنجەکە ئەنجامی دابوو بە پێغەمبەری خوای ﷺ ڕاگەیاند ، گەنجەکەش ووتی : ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ ! لـە لای تـۆ زۆر ئەمێنێتـەوە ، پاشـان کـە دەگەڕێتەوە دیسان لە سەر ئێمەی درێژ دەکاتەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ بە (معاذ) ﷺ فەرمووی : " أفتان أنت يا معاذ ؟ " ، واتـە : ئـەی (معـاذ) تـۆ ئەتەوێ خەڵکی تووشی فیتنە بکەی ؟ وە بە گەنجەکـەی فـەرموو (للفتـى)[١٦٦] : " كيف تصنع أنت يا ابن أخي إذا صليت ؟ " ، واتـە : بـرازای شـیرینم ئەی تۆ چۆن دەکەیت لە کاتی نوێژەکـەت دا ؟ لـە وەڵامـدا ووتـی : سـورەتی ﴿الفاتحة﴾ دەخوێنمەوەو ، داوای بەهەشتیش لە خوای پەروەردگار دەکەم ، و پەناشی پێ دەگرم لە ئاگری دۆزەخ ، و تێش ناگەم لەو ورتە ورتـە (الدندنة)[١٦٧] و باسەی تۆ و (معاذ)یش! پێغەمبەری خواش ﷺ فـەرمووی : " إنـي ومعاذ حول هاتين أو نحو ذا " ، ڕاوی دەڵێت : گەنجەکە ووتی : (معـاذ) ئـەو کاتە دەزانێت کە دێتەوە ناو عەشرەتەکەی و پێیان ووترا : دوژمـن هـاتووە . دەڵێت : کە دوژمن دێت ئەو گەنجە شـەهید دەبێـت ، پێغەمبـەری خـواش ﷺ پاش ئەوە دەفەرموویت : " ما فعل خصمي وخصمك ؟ " ئەویش فـەرمووی :

---

(١٦٦) لە ئەصڵدا : (الفتـى) یە .

(١٦٧) (الدندنة) : واتە : ئەگەر مرۆڤ ووتەیەك بڵێت گوێت لـە وورتەوورتەیـەك بێـت ، کەچـی واتاکەی تێنەگەیت ، ئەوەش هەندێك لە (هینمة) زیاترە . " نهاية " .

ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاستی لە گەڵ خوای خۆی دا کرد من نە ، شەهید کرا " [١٦٨] .

دەنگ بەرزکردنەوە و نەکردنی لە نوێژە فەرزەکان و جگە لەوانیش :

پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی خوێندنەوەی قورئانی نوێژی بەیان دەنگی بەرز دەکردەوە ، و لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی (المغرب) ، و (العشاء) دا ، و لە ڕکاتی سێیەمی (المغرب) ، و سێیەم و چوارەمی (العشاء) دا ، دەنگی بەرز نەدەکردەوە [١٦٩] .

هاوەڵانیشی - ڕەزای خوایان لێ بێ - بە جووڵەی ڕیشی پێغەمبەری خواوە ﷺ دەیانزانی کە پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان دەخوێنێتەوە لەو

---

[١٦٨] ابن خزيمة في " صحيحه " (١٦٣٤) والبيهقي بسند جيد ، وموضع الشاهد عند أبي داود (٧٥٨ - صحيح أبي داود) ، وأصل القصة في " الصحيحين " ، والزيادة الأولى لمسلم في رواية ، والثانية لأحمد (٧٤/٥) ، والثالثة والرابعة للبخاري ، وفي الباب عن ابن عباس : " أن رسول الله ﷺ صلى ركعتين لم يقرأ فيهما إلا بفاتحة الكتاب " . أخرجه أحمد (١ / ٢٨٢) والحارث بن أبي أسامة في " مسنده " (ص ٣٨ من زوائده) والبيهقي (٢ / ٦٢) بسند ضعيف ، وكنت حسنته في الطبعات السابقة ، ثم تبين لي أني كنت واهماً ؛ لأن مداره على حنظلة الدوسي وهو ضعيف ، ولا أدري كيف خفِي علي هذا ؟ ولعلي ظننته ، وعلى كل حال ؛ فالحمد لله الذي هداني لمعرفة خطئي ، ولذلك بادرت إلى الضرب عليه في الكتاب ، ثم عوضني الله خيراً منه حديث معاذ هذا ، فإنه يدل على ما دلّ عليه حديث ابن عباس ، والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات .

[١٦٩] ئەمە کۆڕا (إجماع) ی موسڵمانانی لە سەرە ، پاشینە (الخلف) لە پێشینەوە (السلف) دەیگێڕێتەوە ، لە گەڵ هەموو ئەو فەرموودە (صحيح) انەی کە بەڵگەن لە سەری " هەروەکو پێشەوا (النووي) فەرموویەتی ، هەندێك لەو بەڵگانە لە دوایدا دێن ، وە بڕوانە (الإرواء) (٣٤٥) .

نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز نەدەکردنەوە[١٧٠] ، جار جاریش ئایەتێکی بە دەنگی بەرز دەخوێندەوە بۆ ئەوەی بزانن کە قورئان دەخوێنێتەوە[١٧١] .

هەروەها دەنگی پێ بەرز دەکردەوە ، لە نوێژی هەینیدا ، و لە دوو نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربانـدا[١٧٢] ، و لـە نوێـژە بارانـەدا[١٧٣] ، و لەنوێژی خۆر و مانگ گیرانیش دا[١٧٤] .

دەنگ بەرز کردنەوە و نزمکردنەوەی لە قورئان خوێندنەوەی شەونوێژدا[١٧٥]

بەڵام سەبارەت بە قورئان خوێندنەوەی لە شـەو نوێـژدا " جـاری وا هەبوو دەنگی تێدا نزمـدەکردەوە ، جـاری واش هـەبوو دەنگـی بـەرز دەکـردەوە[١٧٦] ، وە " ئەگـەر لـە ماڵـدا بوایـە ئـەوا بـە شـێوەیەك دەیخوێندەوە ئەو کەسانەی کە لە ماڵن گوێیان لێدەبـوو "[١٧٧] ، وە

---

[١٧٠] البخاري وأبو داود .

[١٧١] البخاري ومسلم .

[١٧٢] بڕوانە خوێندنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە " نوێژی جمعە " و " نوێژی دوو جەژنەکە " .

[١٧٣] البخاري وأبو داود .

[١٧٤] البخاري ومسلم .

[١٧٥] عبدالـحق لە " التهجد "(١/٩٠) دا فەرموویەتی : " بەڵام سەبارەت بـە سـوننەتەکانی ڕۆژ " هیچ شتێك وارد نەبووە بە (صحیح) ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ کە دەنگی تیایانـدا نزمکردبێتـەوە ، یان بەرزیکردبێتەوە ، ئاشکراتریش ئەوەیە کـە دەنگـی تیایانـدا نزمکردبێتـەوە ، وەگێڕراوەتـەوە لـە پێغەمبەری خواوە ﷺ جارێکیـان بـە لای (عبدالله بن حذافة) دا تێپـەڕ ، دەبێـت لـە کاتێکـدا نوێـژی ڕۆژی دەکرد ، دەنگی تیایدا بەرزکردبووەوە ، ئەویش پێی فـەرمووی : " یا عبـدالله ! سمـع الله ولا تسمعنا " بەڵام فەرموودەکە بە هێز نییە (لیس بالقوي) .

[١٧٦] **البخاري في " أفعال العباد " ، ومسلم .**

[١٧٧] أبو داود والترمـذي في " الشـمائل " بسـند حسـن ، فەرموودەکـەش لێـرەدا ئـەوە دەگەیەنێت : کە دەنگی مام ناوەند بوو لە نێوان بەرزکردنەوەو نزمکردنەوەی .

" لەوانەشە لەوە زیاتر دەنگی بەرز بکردایەتەوە تاکو ئەوانەش کە لە دەرەوەی ژوورەکەیدان گوێیان لێبێت " (١٧٨) .

وە بەوەش فەرمانی کردووە بە (أبو بکر) ، و (عمر) ـ ڕەزای خوایان لێ بێت ـ ، ئەوەش لە کاتێك دا بوو کە شەوێکیان دەردەچێت ، دەبینێ ئەوە (أبو بکـر)ە و شەونوێژ دەکات ، و دەنگی تیادا نزم دەکاتەوە ، وە بە لای (عمر) ی کوڕی (الخطـاب) دا تێپەڕی بینی نوێژ دەکات ، و دەنگی تێدا بەرز دەکاتەوە ، کە لە بەیانیدا لە لای پێغەمبەری خوا ﷺ کۆبوونەوە فەرمووی : " یا أبا بکر ! مـررت بـك وأنت تصلي تخفض من صوتك ؟ " . قال : قد أسمعت من ناجيت يا رسول الله ! وقال لعمر : " مررت بك وأنت تصلي رافعاً صوتك ؟ . فقـال : يـا رسول الله ! أوقظ الوسنان وأطرد الشيطان فقال النبـي ﷺ : " يا أبا بكـر! ارفع من صوتك شيئاً " وقال لعمر : " اخفض من صوتك شيئاً " (١٧٩) .

واتە : ئەی (أبو بکر) ئەم شەو بەلاتدا تێپەڕیم شەونوێژت دەکرد دەنگت نزم کردبووەوە ؟ فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی کە لە گەڵیدا دەدوام دەیبیستم ، وە بە (عمر) ی فەرموو : ئەی (عمـر) ئەم شەو بەلاتدا تێپەڕیم شەونوێژت دەکرد دەنگت بەرزکردبووەوە ؟ فەرمووی : بۆ ئەوەی خەواڵوەکان هەستێنم ، و شەیتانیش دوور خەمەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموون : ئەی

---

(١٧٨) النسائي والترمذي في " الشمائل " والبيهقي في " الدلائل " بسند حسن .

(١٧٩) أبو داود والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

(أبو بكر) تۆ هەندێك دەنگت بەرزكەرەوە ، وە بە (عمر) یشی فەرموو : تۆش هەندێك دەنگت نزم كەرەوە .

وە دەیفەرموو : " الجاهر بالقرآن كالجاهر بالصدقة والمُسر بالقرآن كالمُسر بالصدقة " (١٨٠).

واتە : ئەو كەسەی كە دەنگ بەرز دەكاتەوە بە قورئان خوێندنەكەی وەكو ئەو كەسەیە كە صەدەقە بە ئاشكرا بكات ، وە ئەو كەسەش كە دەنگ نزم دەكاتەوە بە قورئان خوێندنەكەی وەكو ئەو كەسەیە كە صەدەقە بە شاراوەیی بكات.

ئەو ئایەت و سورەتانەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیخوێندن لە نوێژەكانیدا

سەبارەت بەو ئایەت و سورەتانەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەكانیدا دەیخوێندنەوە ، دەگۆڕان بەپێی گۆڕانی نوێژە فەرزەكان و جگە لە نوێژە فەرزەكان ، ئەمەش درێژەی باسی خوێندنەوەكەیەتی ، بە یەكەم نوێژی پێنج فەرزەكە كە نوێژی بەیانییە دەستی پێ دەكەین :

١ـ نوێژی بەیانی :

پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی بەیانیاندا سورەتە درێژەكانی حەوت یەكی كۆتایی قورئانی پیرۆزی (واتە : الطوال المفصـل (١٨١)) ی

(١٨٠) أبو داود والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

(١٨١) الطوال المفصل : واتە: حەوت یەكی كۆتای قورئانی پیرۆز ، كە سەرەتاكەی لە سورەتی (ق) ەوە دەست پێدەكات بە پێی بۆچونی هەڵبژاردە هەروەكو لە پێشدا ئاماژەمان پێكرد .

دەخوێندەوە [١٨٢] ، و " جاروباریش سورەتی ﴿ الواقعة ﴾ (٥٦ :٩٦) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتەی لە هەردوو ركاتدا دەخوێندەوە" [١٨٣] .

وە " لە حەججی ماڵ ئاوایدا لە سورەتی ﴿ الطور ﴾ (٥٢ : ٤٩) ی خوێندەوە " [١٨٤] .

وە " هەندێك جار سورەتی ﴿ قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ ﴾ (٥٠ : ٤٥) و هاوشێوەکانی لە [یەکەم ڕکاتدا] دەخوێندەوە " [١٨٥] .

وە " هەندێك جاریش سورەتە کورتەکانی حەوت یەکی کۆتای قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە ، وەکو سورەتی ﴿ إِذَا ٱلشَّمۡسُ كُوِّرَتۡ ﴾ (٨١:١٥) " [١٨٦].

وە " جارێکیان سورەتی ﴿ إِذَا زُلۡزِلَتِ ﴾ (٩٩: ٨) ی لە هەردوو ڕکاتەکەدا خوێندەوە ، بەشێوەیەك ڕاوی دەڵێت : جا نازانم : ئایا پێغەمبەری خوا ﷺ لە بیری چوەوە بەو شێوەیە خوێندیەوە ؟ یان بە ئەنقەست خوێندیەوە ؟ " [١٨٧] .

---

(١٨٢) النسائي وأحمد بسند صحيح .

(١٨٣) أحمد وابن خزيمة (١ / ٦٩ / ١) والحاكم ، وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

(١٨٤) البخاري ومسلم .

(١٨٥) مسلم والترمذي ، وهو مخرج مع الذي بعده في " الإرواء " (٣٤٥) .

(١٨٦) مسلم وأبو داود .

(١٨٧) أبو داود والبيهقي بسند صحيح ، والظاهر أنه فعل ذلك عمدا للتشريع .

وە " جارێکیان لە سەفەریك دا بوو سورەتی ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ (١١٣ :٥) و سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾ (١١٤ : ٦) ی خوێندەوە " (١٨٨) .

وە بە(عقبة)ی کوڕی (عامر) ﷺ فەرمووی : " اقرأ في صلاتك المعوذتين [فما تعوذ متعوذ بـمثالـهما] " (١٨٩) ، واتە : دوو سورەتی ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ و ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾ بخوێنەوە [چونکە هیچ پەناگرێك پەنای نەگرتووە بە هاوشێوەیان].

وە جاری واش هەبوو لەوە زیاتری دەخوێندەوە ، بۆ نمونە : " شەست ئایەت یان زیاتری دەخوێندەوە " (١٩٠) ، هەندێك لە ڕاویەکانی ئەم فەرموودەیە دەڵێن : نازانم ئەو ئایەتانە لە ڕکاتێکدا بوو یان زیاتر ؟

وە " سورەتی ﴿ الروم ﴾ (٣٠ : ٦٠) ی دەخوێندەوە (١٩١) ، و هەندێك جاریش سورەتی ﴿ يس ﴾ (٣٦ : ٨٣)ی دەخوێندەوە " (١٩٢) .

وە جارێکیان " لە مەککەدا نوێژی بەیانی دەکرد ، دەستی کرد بە خوێندنەوەی سورەتی ﴿ المؤمنون ﴾ (٢٣ : ١١٨) ، تاکو گەشتە

---

(١٨٨) أبو داود وابن خزيـمة (١ / ٦٩ / ٢) وابن بشران في " الأمالي " ، وابن أبـي شـيبة (١/١٧٦/١٢) ، وصححه الـحاكم ، ووافقه الذهبـي .

(١٨٩) أبو داود وأحمد بسند صحيح .

(١٩٠) البخاري ومسلم .

(١٩١) النسائي وأحمد والبزار بسند جيد ، هذا هو الذي استقر عليه الرأي أخيراً خلافاً لـما كنت ذكرته في " تـمام الـمنة " (ص ١٨٥) وغيره فليعلم .

(١٩٢) أحمد بسند صحيح .

باس و بەسەرهاتی ﴿ موسی ﴾ و ﴿ هارون ﴾ _ علیهما السـلام _ یـان گەشتە باس و بەسەرهاتی ﴿ عیسی ﴾ _ علیه السلام _ [(١٩٣)] هەندێك لە ڕاویەكانی ئەم فەرموودەیە گومانیان لە بـاس و بەسـەرهاتەكە هـەبوو _ پێغەمبەری خوا ﷺ لەو كاتەدا كۆكە گرتی بۆیە كڕنووشی برد " [(١٩٤)] .

وە " هەندێك جـار پـێش نوێـژی بـەیانی بـۆ دەكـردن وسـورەتی ﴿الصافات ﴾ (٧٧ : ١٨٢) ی تیادا دەخوێندەوە " [(١٩٥)] .

وە " لە ڕۆژانی هەینی و لە نوێـژی بـەیانی و { لـە ڕكـاتی یەكـەم دا}سـورەتی ﴿ ألم تنــ ـزیل السـجدة ﴾ (٣٢ : ٣٠) ەو { لـە ڕكـاتی دووەمیشـــدا }ســـورەتی ﴿ هَـلْ أَتَـى عَلَـى الإِنسَـانِ ﴾ (٧٦ :٣١) ی دەخوێندەوە "[(١٩٦)] .

بەشێوەیەك " ڕكاتی یەكەمی درێژ دەكردەوە و ڕكـاتی دووەمـی كورت دەكردەوە " [(١٩٧)] .

---

(١٩٣) سەبارەت بە باس و بەسـەرهاتی﴿ موسی ﴾ ـ علیه السـلام ـ لـەو ئایـەتـەدا هـاتووە كـە خـوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی : ﴿ ثم أرسلنا موسى وأخاه هارونَ بآياتنا وسلْطَانٍ مبِينٍ ﴾ سورة المؤمنـون: (٤٥) ، بەڵام باس و بەسەرهاتی ﴿ عیسی ﴾– علیه السلام- لەو ئایەتەدا هاتووە كـە دوای چـوار ئایـەت دێت لە هەمان سورەتدا كە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویـەتی : ﴿ وجعلْنا ابن مريم وأُمه آيةً وآويناهما إِلى ربوةٍ ذَاتِ قَرارٍ ومعِينٍ ﴾ سورة المؤمنون : (٥٠).

(١٩٤) البخاري تعليقا ، ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٩٧) .

(١٩٥) أحمد وأبو يعلى في " مسنديهما " والـمقدسي في " الـمختارة " .

(١٩٦) البخاري ومسلم .

(١٩٧) البخاري ومسلم .

خوێندنەوە لە سوننەتی پێش نوێژی بیانی

بەڵام سەبارەت بە خوێندنەوەی لە دوو ڕکاتی سوننەتی پێش بەیانی ، خوێندنەوەکەی زۆر کورت بوو [١٩٨] ، بەشێوەیەك (عائشة) ــ ڕەزای خوای لێ بێ ــ دەیفەرموو : " هل قرأ فيها بأم الكتاب ؟ " [١٩٩] .

واتە: تۆ بڵێی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی تێدا خوێندبێتەوە ؟

وە " هەندێك جار دوای تەواوکردنی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە ڕکاتی یەکەمی ئەم سوننەتەدا ئایەتی (٢ : ١٣٦) : ﴿ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا ﴾ ی تاکو کۆتایی دەخوێندەوە ، و لە ڕکاتەکەی تردا (٣ : ٦٤) : ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ ی تاکو کۆتایی دەخوێندەوە " [٢٠٠] .

وە " لەوانەشە لە جیاتیدا ئەم ئایەتەی (٢٣ : ٥٢) ﴿ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ ﴾ ی تاکو کۆتایی بخوێندایە " [٢٠١] .

---

[١٩٨] أحمد بسند صحيح .
[١٩٩] البخاري ومسلم .
[٢٠٠] مسلم وابن خزيمة والحاكم .
[٢٠١] مسلم وأبو داود .

وە جاری واش هەبوو : ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (١٠٩ : ٦) ی لە ڕکاتی یەکەمدا دەخوێندەوە و لە ڕکاتی دووەمیشدا ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (١١٢ :٤)ی دەخوێندەوە [٢٠٢] ، و دەیفەرموو : "نعم السورتان هما" [٢٠٣] .

واتە : باشترین دوو نیعمەتن ئەم دوو سورەتە .

وە" جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك دەبێ لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی یەکەم دەخوێنێتەوە ، دەفەرموویت : " هـذا عبد آمن بربه " ، واتە : ئەمە بەندەیەکە باوەڕی بە پەروەردگاری خۆی هێناوە ، پاشان سورەتی دووەمی لە ڕکاتی دووەمدا خوێندەوە ، جارێکیتر فەرمووی : " هذا عبد عرف ربه " [٢٠٤] .

واتە: ئەمە بەندەیەکە پەروەردگاری خۆی ناسیوە .

٢ ـ نوێژی نیوەڕۆ :

وە "پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی نیوەڕۆدا سورەتی ﴿ الفاتحة﴾ ەی لە گەڵ دوو سورەتدا دەخوێندەوە ، ئەوەندەی لەڕکاتی یەکەمدا درێژەی پێدەدا لە دووەمدا ئەوەندە درێژی نە دەکردەوە " [٢٠٥] .

وە جاری واش هەبوو خوێندنەوەکەی درێژە پێدەدا بە شێوەیەك " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی نیوەڕۆی دابەستایە ،

---

[٢٠٢] مسلم وأبو داود .

[٢٠٣] ابن ماجه وابن خزيـمة .

[٢٠٤] الطحاوي وابن حبان في " صحيحه " وابن بشران ، وحسنه الحافظ في " الأحاديث العاليات " (رقم:١) .

[٢٠٥] البخاري ومسلم .

ویەکێکیش ئیشی لە بەقیع هەبوایە و بڕۆشتایە بۆ بەقیع ، و ئیشەکەی ئەنجام بدایە ، [و بشگەڕایەتەوە بۆ ماڵ] ، و دەست نوێژیشی بگرتبایە ، و پاشان بهاتبایەتەوە دەیبینی پێغەمبەری خوا ﷺ هێشتا هەر لە ڕکاتی یەکەمدایە بەهۆی ئەو هەموو درێژکردنەوەی کە دەیکرد لە ڕکاتی یەکەمدا " [٢٠٦] .

وە " هاوەڵانی پێغەمبەری خواش ﷺ بەو شێوەیە ئەم کردارەی پێغەمبەری خوایان ﷺ لێك دەدایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیەوێت خەڵکێکی زیاتر بگەن بە ڕکاتی یەکەمدا " [٢٠٧] .

وە " لە هەر ڕکاتێکدا نزیکەی سی ئایەتی دەخوێندەوە ، بە نزیکەی خوێندنەوەی سورەتی ﴿ ألم تنزيل السجدة ﴾ (٢٢ : ٣٠) لە ڕکاتێکدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ شی تێدابی " [٢٠٨] .

وە هەندێك جار " سورەتی ﴿ السماء و الطارق ﴾ ، و سورەتی ﴿السماء ذات البروج ﴾ ، و سورەتی ﴿ الليل إذا يغشى ﴾ ، و هاوشێوەکانی دەخوێندەوە " [٢٠٩] .

وە لەوانەشە " سورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ ، و هاوشێوەکانی خوێندبێتەوە " [٢١٠] .

---

[٢٠٦] مسلم والبخاري في " جزء القراءة " .
[٢٠٧] أبو داود بسند صحيح وابن خزيمة (١ / ١٦٥ / ١) .
[٢٠٨] أحمد ومسلم .
[٢٠٩] أبو داود والترمذي وصححه وكذا ابن خزيمة (١ / ٦٧ / ٢) .

وە" هاوەڵانیشی ــ ڕەزای خوایان لێبێ ــ بە جوڵەی ڕیشیەوە دەیانزانی کە پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان لە نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا دەخوێنێتەوە "[٢١١] .

خوێندنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆچەند ئایەتێك دوابەدوای سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە دوو ڕکاتەکانی کۆتای دا

وە"پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ڕکاتە کۆتاییەکانی ئەوەندە کورت دەکردەوە نزیکەی نیوەی دوو ڕکاتەیەکەمینەکان دەبوون ، کە نزیکەی پانزە ئایەت دەبوون[٢١٢] ، لەوانەشە تەنها سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی تێدا بخوێندایەن[٢١٣] .

خوێندنەوەی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ واجبە لە هەموو ڕکاتێکدا

---

(٢١٠) ابن خزيمة في " صحيحه " (١ / ٦٧ / ٢) .

(٢١١) البخاري وأبو داود .

(٢١٢) أحمد ومسلم .وە لە فەرموودەکەدا دەردەکەوێت کە خوێندنی زیاد لە سەر سورەتی﴿ الفاتحة ﴾ لە دوو ڕکاتی کۆتایی نوێژ سوننەتەو ، هەموو هاوەڵانیش لە سەر ئەوەن " لەوانەش (أبوبكر الصديق) ، ئیمامی (شافعی)ش ئەم بۆچونەی هەیە لە نوێژی نیوەڕۆ بێت یان نوێژەکانی تر ، زانایانی پاشینمان ئەم بۆچونەیان هەڵبژاردووە لەوانەش (أبو الحسنات اللكنوي) لە " التعليق الممجد على موطأ محمد " (ص١٠٢) وەفەرموویەتی : " وأغرب بعض أصحابنا حيث أوجبوا سجود السهو بقراءة سورة في الأخريين ، وقد رده شراح " المنية " : إبراهيم الحلبي ، وابن أمير حاج وغيرهما بأحسن رد ، ولا شك في أن من قال بذلك لم يبلغه الحديث ، ولو بلغه لم يتفوه به ".

(٢١٣) البخاري ومسلم .

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بەو پیاوە کردووە کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) کە سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە هەموو ڕکاتێکدا بخوێنێتەوە ، ئەوەش لەو ووتەیەی دا بوو کە پاش ئەوەی فەرمانی پێکرد کە ئەم سورەتە لە ڕکاتی یەکەمدا بخوێنێتەوە (٢١٤) ، پێی فەرمووی :" ثم افعل ذلك في صلاتك كلها " (٢١٥) ، واتە:پاشان ئەوە ئەنجام بدە لە نوێژەکەتدا بە گشتی . و " لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : في كل ركعة " (٢١٦) ، واتە: لە هەموو ڕکاتێکدا .

وە " جاری واش هەبوو ئایەتێکی بە گوێیاندا دەدا " (٢١٧) .

وە " جاری واش هەبوو گوێیان لە دەنگ خۆشی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبوو لە کاتی خوێندنەوەی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٨٧ : ١٩) یان ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ (٨٨ : ٢٦) " (٢١٨) .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ (٨٥ : ٢٢) ، یان سورەتی ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ (٨٦ : ١٧) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتانەی دەخوێندەوە " (٢١٨) .

---

(٢١٤) أبو داود وأحمد بسند قوي .
(٢١٥) البخاري ومسلم .
(٢١٦) أحمد بسند جيد .
(٢١٧) البخاري ومسلم .
(٢١٨) ابن خزيمة في " صحيحه " (١ / ٦٧ / ٢) والضياء المقدسي في " المختارة " بسند صحيح .
(٢١٨) البخاري في " جزء القراءة " والترمذي وصححه .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ﴾ (٩٢ : ٢١) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتەی دەخوێندەوە " [٢١٩] .

٣ـ نوێژی عەسر :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی عەسردا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ەی لە گەڵ دوو سورەتدا دەخوێندەوە ، ئەوەندەی لەڕکاتی یەکەمدا درێژەی پێدەدا لە دووەمدا ئەوەندە درێژی نە دەکردەوە " [٢٢٠] ، و " هاوەڵانی پێغەمبەری خواش ﷺ بەو شێوەیە ئەم کردارەی پێغەمبەری خوایان ﷺ لێك دەدایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیەوێت خەڵکێکی زیاتر بگەن بە ڕکاتی یەکەمدا " [٢٢١] .

وە " لە هەر ڕکاتێکدا نزیکەی پانزە ئایەتی دەخوێندەوە ، بە نزیکەی نیوەی ئەو ئایەتانەی کە لە هەر یەکە لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی نیوەڕۆدا دەیخوێندنەوە ".

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ڕکاتە کۆتاییەکانی ئەوەندە کورت دەکردەوە ، نزیکەی نیوەی دوو ڕکاتەیەکەمینەکان دەبوون " [٢٢٢].

وە " لە هەر ڕکاتێکیاندا سورەتی ﴿ الفاتحة﴾ ی دەخوێندەوە " [٢٢٣].

---

[٢١٩] مسلم والطيالسي .

[٢٢٠] البخاري ومسلم .

[٢٢١] أبو داود بسند صحيح ، وابن خزيـمة .

[٢٢٢] أحمد ومسلم .

[٢٢٣] البخاري ومسلم .

وە " جاری واش هەبوو ئایەتێکی بە گوێییاندا دەدا " (٢٢٤) .

وە ئەو سورەتانەشی دەخوێندەوە کە لە باسی نوێژی نیـوەڕۆدا باسمان لێوەکرد.

٤ ـ نوێژی مەغرب :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك جار ــ لـە نوێـژی مـەغریب دا سورەتە کورتەکانی حەوت یەکی کۆتای قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە " (٢٢٥) ، بەشێوەیەك " هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ کە نوێژیان لەگـەڵدا بکردبایە ، و پاش سەلام دانەوە ، کە لە نوێژدەبوونـەوە و دەڕۆشـتنەوە شوێنی ڕمەکانی خۆیان لە سەر زەوی دەبینی " (٢٢٦) .

وە " جارێکیان لە سەفەرێك دا سورەتی ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ (٩٥:٨) ی لە ڕکاتی دووەمدا خوێندەوە " (٢٢٧) .

وە هەنـدێك جـار سـورەتە درێـژەکانی حـەوت یـەکی کۆتـایی قورئانی پیرۆز و سورەتە مام ناوەندیەکانی ، دەخوێندەوە ، بۆ نموونە : " جـاری وا هــەبوو ﴿ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ (٤٧ : ٣٨) ی دەخوێندەوە (٢٢٨) ، وە جاری واش هەبوو سـورەتی ﴿ الطور ﴾ی (٥٢

---

(٢٢٤) البخاري ومسلم .

(٢٢٥) البخاري ومسلم .

(٢٢٦) النسائي وأحمد بسند صحيح .

(٢٢٧) الطيالسي وأحمد بسند صحيح .

(٢٢٨) ابن خزيـمة (١ / ١٦٦ / ٢) والطبرانـي والـمقدسي بسند صحيح .

: ٤٩) دەخوێنــــدەوە [٢٢٩] ، وە هەنـــدێك جـــاریش ســــورەتی ﴿ والمرســلات﴾ی (٧٧ : ٥٠) دەخوێنـدەوە ، لـە دوا نوێـژەكانی پـێش مردنی ﷺ " [٢٣٠] .

وە" هەندێك جاری تر یەكێك لە درێـژترین دوو سـورەت (واتـە : بطولى الطوليين [٢٣١]) كـە سـورەتی ﴿ الأعراف ﴾ـە (٢٠٦ : ٧) [لـە دوو ڕكاتدا دەخوێندەوە] " [٢٣٢] .

وە "جـاری واش هـەبوو سـورەتی ﴿ الأنفال ﴾ی (٨ : ٧٥) لـە دوو ڕكاتدا دەخوێندەوە " [٢٣٣] .

خوێندنەوە لە سوننەتی پاش نوێژی مەغریب

بـەڵام سـەبارەت بـە خوێندنـەوەی لـە دوو ڕكـاتی پـاش نوێـژی مەغریب ، ئەوا " سورەتی ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (٦ : ١٠٩) ، و ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (١١٢:٤) دەخوێندەوە " [٢٣٤] .

٥ ـ نوێژی عیشا :

---

[٢٢٩] البخاري ومسلم .

[٢٣٠] البخاري ومسلم .

[٢٣١] أي : بأطول السورتين الطويلتين ، و " الطولى " تأنيث " أطول " ، و " الطوليين " : تثنيته طولى ، وهما [الأعراف] اتفاقا ، و [الأنعام] على الأرجح ؛ كما في " فتح الباري " .

[٢٣٢] البخاري وأبو داود وابن خزيمة (١ / ٦٨ / ١) وأحمد والسراج والمخلص .

[٢٣٣] الطبراني في " الكبير " بسند صحيح .

[٢٣٤] أحمد والمقدسي والنسائي وابن نصر والطبراني .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتی یەکەمینەکانی نوێژی عیشادا ، سورەتە ناوەندیەکانی حەوت یەکی کۆتایی قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە (واتە : من وسط المفصل) (٢٣٥) ، بۆ نموونە : هەندێك جار سورەتی ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١: ١٥) ، وە سورەتە هاوشێوەکانی دەخوێندەوە" (٢٣٦) .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿إِذَا السَّمَاء انشَقَّتْ﴾ ی (٨٤ : ٢٥) دەخوێندەوە ، و تیاشیدا سوژدەی دەبرد " (٢٣٧) .

وە " جارێکیان لە سەفەرێك دا سورەتی ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ ی (٩٥ : ٨) [لە رکاتی یەکەمدا] خوێندەوە " (٢٣٨) .

وە نەهیشی کردووە لە درێژکردنەوەی قورئان تیایدا ئەوەش لەو کاتەی کە (معاذ) نوێژی عیشای بە هاوەڵانی کرد و دریژی کردەوە لە سەریان ، و پیاوێکیش لە (ئەنصار) وازی لە نوێژەکەی هێناو بەتەنها نوێژەکەی ئەنجام دا ، کە هەواڵەکەی پێگەیەنرا فەرمووی : ئەوە دووڕوە ، وە کە ووتەکەی (معاذ) گەشتە ئەو پیاوە ڕۆشتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەوەی کە (معاذ) پێی ووتوبووی پێی ڕاگەیاند ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرمووی : " أتريد أن تكون فتاناً يا معاذ

---

(٢٣٥) النسائي و أحمد بسند صحيح .

(٢٣٦) أحمد والترمذي وحسنه .

(٢٣٧) البخاري ومسلم والنسائي .

(٢٣٨) البخاري ومسلم والنسائي .

؟ إذا أمـمت الناس فأقرأ بـ ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١ : ١٥) ، و ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٧٧ : ١٩) ، و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ (٩٦ : ١٩) ، و ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (٩٢ : ٢١) [فإنه يصلي وراءك الكبير والضعيف وذو الـحاجة] " (٢٣٩) .

واتە : ئەی (معاذ) ئەتەوێ ببیت بە فیتنە ، ئەگەر پێشنوێژیت بۆ موسڵمانان کرد ئەوا سورەتی ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١ : ١٥) و ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٧٧ : ١٩) ، و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ (٩٦ : ١٩) ، و ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (٩٢: ٢١) بخوێنە ، چونکە کەسانێکی پیر و لاواز و پێویستیدار بە دواتەوە نوێژ دەکەن .

٦ ـ شەو نوێژ :

" پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا هەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە بە خوێندنەوەی قورئانەکەی ، جاری واش هەبوو دەنگی نزم دەکردەوە (٢٤٠) ، جاری وا هەبوو خوێندنەوەکەی کورت دەکردەوە جاری واش هەبوو درێژی دەکردەوە ، جاری واش هەبوو زۆر درێژی دەکردەوە ، بەشێوەیەك هەروەکو (عبدالله) ی کوڕی (مسعود) ﷺ دەفەرموێت : " شەوێکیان لە گەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژم کرد ئەوەندە بەپێوە ڕاوەستا تاکو نیازی خراپم بۆ دروست بوو ، پێیان فەرموو : نیازە

(٢٣٩) البخاري ومسلم والنسائي ، وهو مخرج في " الإرواء " .
(٢٤٠) النسائي بسند صحيح .

خراپەکەت چی بوو ؟ فەرمووی : ویستم دابنیشم و پێغەمبـەری خـوا ﷺ بەو شێوەیە بە جێ بهێلم " [٢٤١] .

وە (حذیفـة)ی کـوڕی (الیمـان) یـش ﷺ فەرموویـەتی : " شەوێکیان لـە گـەڵ پێغەمبـەری خـوا ﷺ نوێـژم کـرد ، دەسـتی کـرد بـە خوێندنەوەی سورەتی ﴿ البقرة ﴾ ، منیش ووتم : لە سەری سـەد ئایـەت کڕنووش دەبات ، بـەڵام هەربـەردەوام بـوو ، جـارێکی تـر ووتم : بـە دوو ڕکـات تـەواوی دەکـات ، کەچـی هـەر بـەردەوام بـوو ، ووتم کۆتـایی پـێ ئەهێنێت و کڕنووش دەبات ، پاشان سورەتی ﴿النساء﴾ی دەست پێکرد کۆتایی پێهێنا ، پاشان سورەتی ﴿آل عمران﴾ دەست پێکرد [٢٤٢] ، و کۆتایی پێهێنا ، خوێندنەوەکەشی لە سەر خۆ بوو ، هەر کـە دەگەشـت بە ئایەتێك تەسبیحاتی تێدا ببوایـە : (سـبحان الله)ی دەکـرد ، وە کـە دەگەشـت بـە ئایـەتێك شـوێنی پـەناگرتن بوایـە بـەخوای پـەروەردگار ، پەنای پێ دەگرت ، پاشان کڕنووشی برد ..." هتد فەرموودەکـە [٢٤٣] .

---

[٢٤١] البخاري ومسلم .

[٢٤٢] هكذا في الرواية بتقديم [النساء] على [آل عمران] ، وهو دليل على جواز ترك مراعاة ترتيب المصحف العثمانـي في القراءة ، ومضى مثله.

[٢٤٣] مسلم والنسائي .

وە " شەوێکیان بەنەخۆشیەوە حەوت سورەتە درێژەکەی خوێندەوە "(٢٤٤).

وە " جاری واش هەبوو لە هەر ڕکاتێکدا سورەتێك لەو سورەتانەی دەخوێندەوە " (٢٤٥).

وە " هەرگیز لێیەوە نەزانراوە کە هەموو قورئانی پیرۆزی لە شەوێکدا خوێندبێتەوە " (٢٤٦)، بەڵکو ئەوەی پێباش نەبوو بۆ (عبدالله) ی کوڕی (عمرو) ﷺ کە پێی فەرمووی : " اقرأ القرآن في كل شهر " ، لە هەموو مانگێکدا بیخوێنە ، فەرمووی : توانام لەوە زیاتر تێدایە ، پێی فەرمووی : " فاقرأه في عشرين ليلة " ، باشە لە بیست شەودا بیخوێنەوە ، دیسانەوە فەرمووی : توانام لەوە زیاتر تێدایە ، ئەمجارەیان پێی فەرمووی : " فاقرأه في سبع ولا تزد على ذلك " (٢٤٧)، لە هەفتەیەکدا بیخوێنەوەو لە سەر ئەمەشەوە زیادی مەکە .

پاشان " ڕێی پێدا لە پێنج شەودا بیخوێنێتەوە " (٢٤٨).

پاشان " ڕێی پێدا لە سێ شەودا بیخوێنێتەوە " (٢٤٩).

---

(٢٤٤) أبو يعلى الحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، وفي رواية " الطول " : قال ابن الأثير : " بالضم جمع الطولى مثل الكبرى والكبر ، واسبع الطوال هي [البقرة] و [آل عمران] و [النساء] و [المائدة] و [الأنعام] و [الأعراف] و [التوبة] " .

(٢٤٥) أبو داود والنسائي بسند صحيح .

(٢٤٦) مسلم وأبو داود .

(٢٤٧) البخاري ومسلم .

(٢٤٨) النسائي الترمذي وصححه .

وە لێشــی قەدەغــە کــرد لــەوە کــەمتر بیخوێنێتــەوە [٢٥٠] ، و هۆکارەکەشی بەوە هێنایەوە ، کە : " من قرأ القرآن في أقل من ثلاث لم يفقهه " [٢٥١] .

واتە : هـەر کەسێك لـە سـی ڕۆژ کـەمتر قورئـان بخوێنێتـەوە ، لێی تێناگات .

وە لـە ڕیوایـەتێکی تـردا هـاتووە کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : " لا يفقه من قرأ القرآن في أقل من ثلاث " [٢٥٢] ، واتـە : ئەو کەسەی کە لە سێ ڕۆژ کەمتر قورئـان بخوێنێتـەوە لێی تێناگـات ، پاشان لە ووتەیەکی تریدا هاتووە کە فەرموویـەتی :" فإن لكل عابد شرة [٢٥٣] ولكل شرة فترة فإما إلى سنة وإما إلى بدعة فمن كانت إلى سنة فقـد اهتدى ومن كانت فترته إلى غير ذلك فقد هلك " [٢٥٤] .

---

[٢٤٩] البخاري وأحمد .

[٢٥٠] الدارمي وسعيد بن منصور في " سننه " بإسناد صحيح .

[٢٥١] أحمد بسند صحيح .

[٢٥٢] الدارمي والترمذي وصححه .

[٢٥٣] بكسر الشين المعجمة وتشديد الراء ؛ واتە : هیممەت و گەرم و گوڕی ، و (شرة الشباب) : سەرەتا و توند و تیژیەتی .

پێشەوا (الطحاوي) فەرموویـەتی : " هي الـحدة في الأمور التـي يريدها المسـلمون من أنفسهم في أعمالـهم التـي يتقربون بـها إلى ربـهم عز وجل ، وإن رسول الله ﷺ أحـب منهم فيها ما دون الـحدة التـي لا بد لـهم من القصر عنها والخروج منها إلى غيرهـا ، وأمـر بالتمسك من الأعمال الصالحة بما قد يجوز دوامهم عليه ولزومهم إياه ؛ حتى يلقوا ربهم عزو جل ، و روي عنه ﷺ في كشف ذلك المعنى أنه قال : (أحب الأعمال إلى الله أدومها وإن قل)".

واتە : هـەموو پەرستشـكارێك تونـدی و حەماسـەتێكی تێدایـە ، هەموو تونـدی و حەماسـەتێكیش ساردبوونەوەیەكی هەیـە ، ئـەو سارد بوونەوەیـەش یـان لـە سـنوری سـوننەتدا دەوەسـتی ، یـان لـە سـنوری بیدعـەدا دەوەسـتی : ئـەو كەسـەی كـە سـاردبوونەوەكەی لـە سـنوری سوننەتدا بێ ئەوا هیدایـەت دراوە ، ئـەوەش كـە سـارد بوونەوەكـەی لـە سنوری غەیری سوننەت بێت ئەوا بە هەلاكەتدا چووە .

بۆیــە " پێغەمبــەری خــوا ﷺ لــە ســێ ڕۆژ كــەمتر قورئــانی نەدەخوێندەوە" [٢٥٥] .

وە دەیفەرموو : " من صلى في ليلة بـمائتـي آية فإنه يكتب مـن القانتين المخلصين " [٢٥٦] .

واتــە : هــەر كەسـێك بتوانێــت لــە شــەوێك دا دووســەد ئایــەت بخوێنێت لە شەونوێژەكەیدا ، ئەوا لە (القانتين المخلصين) دادەنرێت .

وە " هەموو شەوێك سورەتی [بني إسـرائيل] (١٧ : ١١١) ، و سورەتی [الزمر] ی (٧٥ : ٣٩) دەخوێندەوە [٢٥٧] .

دەڵێم : ئەم فەرموودەیەی كە هێناویەتیەوە و بـە ووشـەی (روي)یـەی لـە پێشدا هێناوەتەوە ، فەرموودەیەكی (صحيح) ەو ، (متفق عليه) یە ، دایكـە (عائشـة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ دەیگێڕێتەوە .

[٢٥٤] أحمد وابن حبان في " صحيحه " .

[٢٥٥] ابن سعد (١ / ٣٧٦) وأبو الشيخ في " أخلاق النبـي ﷺ " (٢٨١) .

[٢٥٦] الدارمي والـحاكم وصححه ، ووافقه الذهبـي .

[٢٥٧] أحمد وابن نصر بسند صحيح .

وە دەیفەرموو : " من صلى في ليلة بمائة آية لـم يكتب من الغافلين " [(٢٥٨)] .

واتە : هەرکەسێك بتوانێت لـە شـەوێك دا سـەد ئایـەت لـە شـەو نوێژەکەیدا بخوێنێتەوە ، ئەوا لە بێ ئاگایان ناژمێررێت .

وە " جـاری واش هــەبوو نزیکــەی پــەنجا ئایــەتی یــان زیـاتری دەخوێندەوە " [(٢٥٩)] .

وە جـاری واش هــەبوو " نزیکــەی ســورەتی [يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّل] ی (٧٣:٢٠) دەخوێندەوە " [(٢٦٠)] .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ بە درێژی شەوگار شەونوێژی نـەدەکرد " [(٢٦١)] زۆر بە دەگمەن نەبێت .

---

(٢٥٨) الدارمي والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

(٢٥٩) البخاري وأبو داود .

(٢٦٠) أحمد وأبو داود بسند صحيح .

(٢٦١) مسلم وأبو داود .

دەڵێم : لە بەر ئەم فەرموودەیە و فەرموودەی تریش ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە مەکروهە بە بەردەوامی ، یان زۆربەی جار هـەموو شـەو بەدرێـژی زیندووبکریتـەوە " چـونکە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبـەری خوایـە ﷺ ، چـونکە ئەگـەر زیندووکردنـەوەی هـەموو شـەو بەدرێژی چاکتر بوایە " ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەستی خۆی نەدەدا ، باشـترین ڕێبـازیش ڕێبازی (محمد) ـە ﷺ ، بەوەش هەڵنەخەڵـەتیت کـە لـە پێشـەوا (أبـو حنيفـة) ەوە ـ بـە ڕەحمەت بێت ـ دەیگێڕنەوە کە گوایا چل ساڵ ماوەتەوە نوێژی بەیانی بە دەستنوێژی عیشا

(عبد الله) ی کوڕی (خباب) ی کوڕی (الأرت) ﷺ ـ کە یەکێکە لەو هاوەڵانەی ئامادەی جەنگی بەدر بووە لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بۆمان دەگێڕێتەوەو دەفەرموویت : شەوێك بە درێژی چاودێری پێغەمبەری خوام دەکرد ﷺ (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : بەدرێژی شەوێك کە تیایدا شەونویژی دەکرد) تاکو ئەوکاتەی کە گزنگی بەربەیان دەرکەوت ، و سەلامی نوێژەکەی دایەوە ، خەبباب فەرمووی : لە جێگەی دایك و باوکم بیت (یان : دایك و باوکم بەقوربانت بێت) ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو نوێژێکت ئەنجام دا هەرگیز نەمبینیویت ئەنجامی بدەی ، ئەویش فەرمووی : " أجل إنها صلاة رغب ورهب [وإني] سألت ربي عز وجل ثلاث خصال فأعطاني اثنتين ومنعني واحدة : سألت ربي أن لا يهلكنا بما أهلك به الأمم قبلنا (وفي لفظ : أن لا يهلك أمتي بسنة) فأعطانيها ، وسألت ربي عز وجل أن لا يظهر علينا عدوا من غيرنا فأعطانيها ، وسألت ربي أن لا يلبسنا شيعاً فمنعنيها " [(٢٦٢)] .

دەکر " چونکە ئەم ڕیوایەتە هیچ بنەوایەکی نیە لێیەوە ، بەڵکو (العلامة الفيروز أبادي) لە " الرد على المعترض "(٤٤ / ١) فەرموویەتی :

" هذا من جملة الأكاذيب الواضحة التي لا يليق نسبتها إلى الإمام ، فما في هذا فضيلة تذكر ، وكان الأولى بمثل هذا الإمام أن يأتي بالأفضل ، ولا شك أن تجديد الطهارة لكل صلاة أفضل وأتم وأكمل ، هذا إن صح أنه سهر طوال الليل أربعين سنة متوالية ! وهذا أمر بالمحال أشبه ، وهو من خرافات بعض المتعصبين الجهال ، قالوه في أبي حنيفة وغيره ، وكل ذلك مكذوب ".

(٢٦٢) النسائي وأحمد والطبراني (١ / ١٨٧ / ٢) وصححه الترمذي .

وە جارێکیان لە هەموو شەونوێژەکەی ئایەتێکی دووبارە دەکردەوە تا ڕۆژی لێ بووەوە ، ئەویش ئەو ئایەتە بوو کە خوای پەروەردگار تیایدا فەرموویەتی : [إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ] (٥:١١٨) .

واتە : ئەگەر سزایان بدەیت ئەوا بەندەی خۆتن ، ئەگەر لێشیان خۆشبیت ، ئەوا خاوەن توانا و دەسەلات و داناییت .

کڕنووش و سوژدە و پاڕانەوەکانی هەموو هەر بەم ئایەتەبوو ، کە ڕۆژ بووە (أبو ذر) فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو بەردەوام هەر ئەم ئایەتەت خوێندەوە تاکو ڕۆژت کردەوە کڕنووش وسوژدە و پاڕانەوەکانت هەر هەموو بەم ئایەتەبوو ، لە کاتێکدا خوای پەروەردگار هەموو قورئانی پێ فێرکردوویت ، ئەگەر یەکێك لە ئێمە بیکردبایە شتمان لە دڵدا بەرامبەری دروست دەبوو ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : " إني سألت ربي عز وجل الشفاعة لأمتي فأعطانيها وهي نائلة إن شاء الله لمن لا يشرك بالله شيئاً " [٢٦٣] .

واتە : داوای شەفاعەتم کرد بۆ ئوممەتەکەم لە پەروەردگارم ، ئەویش پێی بەخشیم ، ئەو کەسانەش بەری دەکەون کە خوای پەروەردگار بە تاك و تەنها بپەرەستن ، و هیچ هاوەڵێکی بۆ بڕیار نەدەن.

---

[٢٦٣] النسائي وابن خزيمة (١ / ٧٠ / ١) وأحمد وابن نصر و الحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

وە " پیاوێك پێی فەرموو : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دراوسێیەکم هەیە شەو نوێژ دەکات ، و جگە لە سورەتی [قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ] (١١٢ : ٤) ناخوێنێتەوە (هەر دووبارەی دەکاتەوە) (لە وەش زیاتر هیچ سورەتێکی تری قورئانی پیرۆز ناخوێنێتەوە) ، وەکو ئەوەی بەکەمی بزانێت ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرمووی : " والذي نفسي بيده إنها لتعدل ثلث القرآن " (٢٦٤) .

واتە : سوێند بەوکەسەی کە نەفسی منی بەدەستە ، ئەو سورەتە بەرامبەر بە سێیەکێکی قورئانی پیرۆزە .

٧ – نوێژی وەتر :

پێغەمبەریخوا ﷺ لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی [سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى] (٨٧ : ١٩) ، و لە ڕکاتی دووەمدا سورەتی : [قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ] (١٠٩ : ٦) ، و لە ڕکاتی سێیەمیشدا سورەتی [قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ] ی (١١٢ : ٤) دەخوێندەوە (٢٦٥) .

وە هەندێك جار سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ (١١٣ : ٥) ، و سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ (١١٤ : ٦) یشی بۆ زیاد دەکردن (٢٦٦) .

وە جارێکیان سەد ئایەتی لە سورەتی ﴿ النساء ﴾ ی (٤ : ١٧٦) لە ڕکاتە تاکەکەی وەتردا خوێندەوە (٢٦٧) .

---

(٢٦٤) أحمد و البخاري .

(٢٦٥) النسائي والحاكم وصححه .

(٢٦٦) الترمذي وأبو العباس الأصم في ((حديثه)) (ج ٢ رقم ١١٧) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

بەڵام سەبارەت بەو دوو ڕکاتەی دوای نوێژی وەتر[٢٦٨] ، پێغەمبەری خوا ﷺ دوو سورەتی ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ﴾ (٩٩:٨) ، و ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ی تێدا دەخوێندنەوە [٢٦٩] .

٨ ـ نوێژی جومعە :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ـ هەندێك جار ـ لە ڕكاتی یەكەمدا سورەتی ﴿ الجمعة﴾(٦٢:١١) ی دەخوێندەوە ، و لە ڕكاتەكەی تریدا سورەتی ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾(٦٣:١١)[٢٧٠] ، وەجاری واش هەبوو لە جیاتی سورەتی﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ەی(٨٨:٢٦) دەخوێندەوە[٢٧١] .

---

[٢٦٧] النسائي وأحمد بسند صحيح .

[٢٦٨] ثبتت هاتان الركعتان في " صحيح مسلم " وغيره ، وهما تنافيان قوله ﷺ : " اجعلوا آخر صلاتكم بالليل وترا " رواه البخاري ومسلم ، وقد اختلف العلماء في التوفيق بين الحديثين على وجوه لم يترجح عندي شيء منها ، والأحوط تركها اتباعاً للأمر . والله أعلم .

ثم وقفت على حديث صحيح يأمر بالركعتين بعد الوتر ؛ فالتقى الأمر بالفعل ، وثبت مشروعية الركعتين للناس جميعا ، والأمر الأول يحمل على الاستحباب فلا منافاة وقد خرجته في " الصحيحة " (١٩٩٣). والحمد لله على توفيقه.

[٢٦٩] أحمد وابن نصر والطحاوي (١ / ٢٠٢) وابن خزيمة وابن حبان بسند حسن صحيح .

[٢٧٠] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٥) .

[٢٧١] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٥) .

وه هەندێك جار " لـه ڕكاتی یەكەمدا سورەتی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٨٧: ١٩) ، و لـه ڕكاتی دووەمدا سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ﴾ ی دەخوێندەوه [٢٧٢] .

٩ ـ نوێژی دوو جەژنەكە :

وه " پێغەمبەری خوا ﷺ ـ هەندێك جار ـ لە ڕكاتی یەكەمدا سورەتی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ و لـه ڕكاتەكەی تریدا سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ﴾ ی دەخوێندەوە[٢٧٣]، وه هەندێكجار تیایاندا " سورەتی ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾(٥٠:٤٥) ، و سورەتی﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾(٥٤: ٥٥) ی دەخوێندەوه" [٢٧٤] .

١٠ ـ نوێژی جەنازە :

" سوننەت لە نوێژی جەنازەدا ئەوەیە كە سورەتی ﴿فاتحة الكتاب﴾ [٢٧٥] [وسورەتێكی] [٢٧٦] تێدا بخوێنرێتەوه " ، " بە دەنگی نزم دەیخوێندنەوە، ئەوەش دوای تەكبیرەی ئیحرام (كە تەكبیرەی یەكەمە) " [٢٧٧] .

---

[٢٧٢] مسلم وأبو داود.

[٢٧٣] مسلم وأبو داود .

[٢٧٤] مسلم وأبو داود .

[٢٧٥] ئەمەش ووتەی پێشەوا شافعی وأحمد وإسحاق ، وه هەندێك لـه پاشینە لێكۆڵەرەوەكانی مەزهەبی (أبو حنيفة)یە ئەم بۆچوونەیان وەرگرتوه ، بەڵام خوێندنەوەی سورەتێك پاش سورەتی ﴿ الفاتحـة ﴾ بۆچونێكە لـه بۆچوونەكانی شافعیەكان ، بۆچوونەكەش بۆچوونێكی ڕەوایە .

جوان خوێندنەوەی قورئان

و دەنگ خۆش کردنەوە تیایدا لە کاتی نوێژ دا

" پێغەمبەری خوا ﷺ قورئانی بە جوانی دەخوێندەوە - هەروەکو خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردبوو - نە دەیلەراندەوە و نەش پەلەی لێ دەکرد لە کاتی خوێندنیدا ، بەڵکو خوێندنەوەکەی بە شێوەیەك بوو " پیت پیتی تێدا دەردەخست ، مافی خۆی دەدانێ " [٢٧٨] ، بە شێوەیەك " سورەتی وای بەجوانی دەخوێندەوە درێژتر دەبووەوە لە سورەتێکی لە خۆی درێژ تر " [٢٧٩] .

وە دەیفەرموو : " يقال لصاحب القرآن : اقرأ وارتق ورتل كما كنت ترتل في الدنيا فإن منـزلك عند آخر آية تقرؤها " [٢٨٠] .

واتە : بە قورئان خوێن دەوتریت : بە جوانی بخوێنەوەو بەرزبەروە ، هەروەکو چۆن لە دونیادا بەجوانی دەتخوێندەوە ، پلەو مەنزڵگات - لە بەهەشت دا - بە پێی دوا ئایەتە کە دەیخوێنیتەوە .

وە " خوێندنەوەکەی درێژ دەکردەوە لە پیتەکانی درێژ کردنەوەدا (واتە : حروف الـمد) ، بۆ نموونەوە : ﴿ بسم الله ﴾ ی درێژ دەکردەوە و

---

[٢٧٦] البخاري وأبو داود والنسائي ، وابن الجارود ، وليست الزيادة شاذة كما زعم التـويجري ، انظر المقدمة .

[٢٧٧] النسائي والطحاوي بسند صحيح .

[٢٧٨] ابن المبارك في " الزهد " (١ / ١٦٢) من " الكوكب المنير " (٥٧٥) ، وأبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٢٧٩] مسلم ومالك .

[٢٨٠] أبو داود والترمذي وصححه .

﴿ الرحمن ﴾ ی درێژ دەکردەوە و ﴿ الـرحیم ﴾ ی درێـژ دەکـردەوە (٢٨١) ﴿النضید ﴾ (٢٨٢) ، و هاو شێوەکانیشی بە هەمان شێوە درێژ دەکردەوە .

وە پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە کۆتـایی هـەموو ئایەتێکـدا دەوەسـتا هەروەکو لە پێشدا باسکرا (٢٨٣) .

وە " ـ جاری واش هەبوو ـ ئەو دەنگەی کە لە قـوڕگ دا دەردەچـوو دووبارەی دەکردەوە (الترجیع) (٢٨٤) ، هەروەکو لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا ئـەنجامی دا ، لـەو کاتـەی بەسـەر ووشـترەکەیەوە بـوو ، و سـورەتی ﴿ الفتح﴾ی (٢٩:٤٨) دەخوێنـدەوە [خوێندنەوەیـەکی هـێمن و لـە سـەرخۆی هـەبوو] (٢٨٥) ، (عبدالله) ی کـوڕی (مغفل) رضي الله عنه بـەم شـێوەیە دووبـارە کردنەوەی پیتەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە (آ آ آ) (٢٨٦) .

---

(٢٨١) البخاري وأبو داود .

(٢٨٢) البخاري في " خلق أفعال العباد " بسند صحيح .

(٢٨٣) لە باسی خوێندنەوەی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ دا .

(٢٨٤) من الترجيع ؛ قال الحافظ : " هو تقارب ضروب الحركات في القراءة ، وأصله : الترديـد ، وترجيع الصوت : ترديده بالحلق ، وقال المناوي : " وذلك ينشأ غالباً عـن أريـحية وانبسـاط والمصطفى ﷺ حصل له من ذلك حظ وافر يوم الفتح ".

(٢٨٥) البخاري ومسلم .

(٢٨٦) پێشەوا (الحافظ) لە واژەکردنی واتای (آ آ آ) دا فەرموویەتی : " بهمزة مفتوحة بعدها ألف ساكنة ثم همزة أخرى " ، ونقل الشيخ علي القاري مثله عن غير الحافظ ، ثم قال : " والأظهر أنها ثلاث ألفات ممدودات " .

وە فەرمانیشی بە خۆشکردنەوەی دەنگ دەکرد لە کاتی قورئان خوێندندا ، و دەیفەرموو : " زينوا القرآن بأصواتكم فإن الصوت الحسن يزيد القرآن حسناً " (٢٨٧) .

واتە : قورئان بڕازێننەوە بە دەنگەکانتان ، چونکە دەنگی خۆش قورئان زیاتر دەڕازێنێتەوە .

وە دەیفەرموو : " إن من أحسن الناس صوتاً بالقرآن الذي إذا سمعتموه يقرأ حسبتموه يخشى الله " (٢٨٨) .

واتە : خۆشترین دەنگ دەنگی کەسێکە " کە گوێتان لە دەنگی دەبێ لە کاتی قورئان خوێندندا وا بزانن لە خوا دەترسێ .

وە فەرمانیشی دەکرد بە خۆشکردنەوەی دەنگ لە کاتی قورئان خوێندنەوەدا ، و دەیفەرموو : " تعلموا كتاب الله ، وتعاهدوه ، واقتنوه ، وتغنوا به ، فوالذي نفسي بيده لهو أشد من المخاض في العقل " (٢٨٩) .

واتە : فێری کتێبەکەی پەروەردگارتان بن ، زۆریش بیخوێننەوە ، و بایەخشی پێ بدەن ، و دەنگیشتان خۆشبکەنەوە لە کاتی خوێندنەوەیدا ،

---

(٢٨٧) البخاري تعليقا ، وأبو داود والدارمي والحاكم وتمام الرازي بسندين صحيحين.

تنبيه : انقلب الحديث الأول على بعض الرواة ؛ فرواه بلفظ : " زينو أصوتكم بالقرآن " وهو خطأ بين رواية ودراية ، ومن صححه فهو أغرق في الخطأ ؛ لمخالفته للروايات الصحيحة المفسرة في الباب ، بل هو مثال صالح للحديث المقلوب ، وبيان هذا الإجمال في " الأحاديث الضعيفة " (٥٣٢٨) .

(٢٨٨) حديث صحيح ، رواه ابن المبارك في " الزهد " (١ / ١٦٢) من " الكوكب المنير " (٥٧٥) ، والدارمي وابن نصر والطبراني وأبو نعيم في " أخبار أصبهان " والضياء في " المختارة " .

(٢٨٩) الدارمي وأحمد بسند صحيح . (المخاض) : واتە : ووشتر ، وە (العقل) كۆی (عِقال)ـە : ئەوەش ئەو گورێسەیە کە قاچی ووشتری پێ دەبەسترێتەوە .

چونکە سوێند بێ بەو کە نەفسی منی بەدەستە ، لەو ووشتری ئاووس توندتر لە دەست دەردەچێت کە بە پەت بەسترابێتەوە .

وە دەیفەرموو : " لیس منا من لـم یتغن بالقرآن " (٢٩٠) .

واتە : لە ئێمە نییە ئەو کەسەی کە هەوڵی دەنگ خۆشکردنی نەدات لە کاتی قورئان خوێندنیدا .

وە دەیفەرموو : " (ما أَذِن (٢٩١) الله لشيء ما أَذِنَ (وفي لفظ : كأذنـه) لنبـي [حسن الصوت (وفي لفظ : حسن الترنم)] يتغنـى بالقرآن [يجهر به] " (٢٩٢) .

واتە : خوای پەروەردگار بیستنی دەنگی هیچ شتێکی لە لا باش نەبووە ، وەکو بیستنی دەنگی پێغەمبەرێکی [دەنگ خۆش (لە گۆ(لەفز)ێکی تردا هاتووە : صەدا خۆش)] ی لا باش بووە ، دەنگی خۆشبکاتەوە و [دەنگی بەرز بکاتەوە لە خوێندنەوەکەی].

وە بە (أبو موسى الأشعري) ﷺ فەرمووی : " لو رأيتنـي وأنـا أستمع لقراءتك البارحة لقد أوتيت مزماراً (٢٩٣) من مزامير آل داود " فقال أبـو

---

(٢٩٠) أبو داود وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي .

تنبيـه : ... إلـخ ، [تەواو کەری ئەم پەراوێزەمان نەنووسیوە لە بەر درێژی پەراوێزەکە ، وە هیچ پەیوەندییەکیشی بەم بابەتەوە نییە ، بەڵکو وەڵام دانەوەیە بۆ هەندێك لە ڕەخنە گران ! ! !] وەرگێڕ .

(٢٩١) قال المنذري : " بكسر الذال ؛ أي : ما استمع الله لشيء من كلام الناس ؛ كما استمع إلى من تغنـى بالقرآن ؛ أي : يحسن به صوته ، وذهب سفيان بن عيينة وغيره إلى أنه من الإستغناء ، وهو مردود " .

(٢٩٢) البخاري ومسلم ، والطحواي وابن منده في " التوحيد " (١ / ٨١) .

موسى:لو علمت مكانك لـحبرت لك [٢٩٤]-يريد تحسين الصوت- تحـبيراً " [٢٩٥].

واتــە : ئەگــەر دەمتبینـــی ، ئێــوارەی ئــەو کاتــەی کــە گــوێم لــە خوێندنەوەکـەت دەگـرت ، بـە ڕاسـتی : بەشـێك لـە دەنـگ خۆشـیەکەی بنەماڵەی داودت پێ بەخشراوە ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر دەمزانی گویم لێ دەگریت دەنگم خۆشتر دەکردەوە .

ڕاست کردنەوەی هەڵەکانی پێشنوێژ لە قورئان خوێندنیدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەشی کـردووە بـە سـوننەت ، کـە ئەگـەر پێشنوێژ تووشی هەڵە بوو لە قورئان خوێندنیدا بۆی ڕاست بکرێتەوە ، بۆیە دەبیــنین جارێکیــان " پێغەمبــەری خــوا ﷺ نوێــژێکی ئــەنجام داو تیایــدا قورئانی خوێندەوە و خوێندنەوەکەی لێ تێکەڵ بوو ، کە سەلامی دایەوە بـە (أُبـي) ﷺ " ی فەرموو : " أصليت معنا ؟ " واتە : نوێژت لە گەڵ ئێمـەدا کرد ؟ فەرمووی : بەڵێ ، ئەویش فەرمووی : " فما منعك [أن تفتح علي] ؟ " [٢٩٦] ، / واتە : ئەی چی ڕێی لێ گرتی بۆم ڕاست بکەیتەوە ؟ .

---

[٢٩٣] زانایان فەرموویانە : مەبەست بە (مزمار) لێرەدا :دەنگی خۆشـە ،وە بنـەوای (الزمـر) :گۆرانییـە ، وە (آل داود) خـودی پێغەمبـەر داودە ـ عليـه السـلام ـ ، وە (آل) ی فـلان بەخۆیشی دەوترێت ، وە پێغەمبەر داودە ـ عليه السلام ـ زۆر دەنگ خـۆش بـووە . پێشـەوا (النووي) ئەمەی گێڕاوەتەوە لە " شرح مسلم " دا .

[٢٩٤] مەبەستی : دەنگ خۆشکردنەوە ، و غەمگین کردنی .

[٢٩٥] عبد الرزاق في " الأمالي " (٢ / ٤٤ / ١) ، والبخاري ومسلم وابن نصر والـحاكم .

[٢٩٦] أبو داود وابن حبان والطبرانـي وابن عساكر (٢/٢٩٦/٢) والضـياء في " الـ ـمختارة " بسند صحيح.

پەناگرتن بە خوا (الإستعاذة) ،

و تف کردن لە نوێژدا بۆ وەسوەسە لەخۆ دورخستنەوە

وە (عثمان) ی کوڕی (أبي العـاص) ﷺ پـێی فـەرموو : ئـەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! شەیتان بوو بە ڕێگر لە نێوان من و خوێندنەوەکەم لە نوێژەکەم دا " خوێندنەوەکەی لێ تێك دەدام ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فـەرموو : " ذاك شيطان يقال له : خِنزِب فإذا أحسسته فتعوذ بالله منه واتفـل(٢٩٧) على يسارك ثلاثا " قال ففعلت ذلك فأذهبه الله عنـي (٢٩٨) .

واتـە : ئـەوە شـەیتانێکە پـێی دەوترێت : (**خِنــزِب**) جـا ئەگـەر جارێکی تر هەسـتت پـێکرد ، ئـەوا پـەنا بگـرە بـە خـوای پـەروەردگار لـەو شەیتانە و سێ جاریش تف بکە بـە لای چـەپت دا . دەفـەرموویت : ئـەوەی کـە پـێی فـەرمووم ئـەنجامم دا ، بۆیـە خـوای پـەروەردگاریش لێی دورخستمەوە.

کرنووش

(٢٩٧) لە (التفل)ەوە وەرگیراوە ، بریتیشە : لە تفێك کە کەمترین تـەڕی لـە گەڵدا بێـت ، واتـە : لـە فووکردن زیاترە.

(٢٩٨) مسلم وأحمد . وە پێشەوا (النووي) فەرموویەتی :

" لەم فەرموودەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کـە سـوننەتە پـەنا بگریـت بـە خـوای پـەروەردگار لـە شەیتان لەکاتی وەسوەسە بۆکردنت ، لە گەڵ تفکردن بەلای چەپدا " .

پاش ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە خوێندنەوە دەبووەوە ، ماوەیەکی کەم بێدەنگ دەبوو (**سكت سكتة**) [٢٩٩] ، پاشان هەردوو دەستی بەرز دەکردنەوە [٣٠٠] - بەو شێوەیەی کە لە پێشدا باسکرا (لە تەکبیرەی دابەستنی نوێژدا) - پاشان (**الله أكبر**) ی دەکرد [٣٠١] ، و کڕنووشی دەبرد [٣٠٢].

وە فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئنجام نە (المسيء صلاته) و پێی فەرموویەتی : " إنها لا تتم صلاة أحدكم حتى يسبغ الوضوء كما أمره الله . . . ثم يكبر الله ويحمده ويمجده ويقرأ ما تيسر

---

[٢٩٩] أبو داود الحاكم وصححه ووافقه الذهبي .
ئەم بێدەنگ بوونەش پێشەوا (ابن القيم) جگە لەویش بە ئەوەندەیان داناوە کە هەناسەت بۆ بگەڕێتەوە .

[٣٠٠] البخاري ومسلم . ئەم دەست بەرزکردنەوەیەمان بە (متـواتر) ی پێگەیشتووە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، هەروەها لە کاتی ڕاست بوونەوە لە کڕنووش ، ئەوەش مەزهەبی سێ پێشەواکە وجگە لەوانیش لە زۆربەی فەرموودەناسان و فەقیهەکان ، وئەوەش ئەو کردارەیە کە پێشەوا مالك لە سەری مردووە "هەروەکو (ابن العساكر) (١٥ / ٧٨ / ٢) بۆمانی گێڕاوەتەوە ،هەندێکیش لە حەنەفی مەزهەبەکان ئەوەیان هەڵبژاردووە لەوانەش " (عصام) ی کوڕی (يوسف) ـە - أبو عصمة البلخي - (٢١٠) کە قوتابی پێشەوا (أبو يوسف) ـە - بەڕەحمەت بێت - ، هەروەکو لە پێشەکی ئەم پەرتۆکەدا ئاماژەمان پێکردووە ، وە (عبدالله بن أحمد) لە " مسائله " (ص ٦٠) لە باوکیەوە دەیگێڕێتەوە :
" يرى عن عقبة بن عامر أنه قال في رفع اليدين في الصلاة : له بكل إشارة عشر حسنات " .
قلت : " ويشهد له الحديث القدسي ... ومن هم بحسنة فعملها كتبت له عشر حسنات إلى سبعمائة " رواه الشيخان . انظر : " صحيح الترغيب " (١٦) .

[٣٠١] البخاري ومسلم .

[٣٠٢] البخاري ومسلم .

من القرآن ما علمه الله وأذن له فيه ثم يكبر ويركع [و يضع يديه على ركبتيه] حتى تطمئن مفاصله وتسترخي . . ." الحديث [٣٠٣].

واتە : نوێژی هیچ کەسێك لە ئێوە تەواو نییە تاکو دەستنوێژەکەی بە باشی بەو شێوەیە نەشوات کە خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە ... پاشان تەکبیرەی ئیحرام دابەستێت ، و شوکر و ستایشی خوای پەروەردگار بکات ، و ئەوەش لە توانایدا هەبوو قورئان بخوێنێت ، لەوەی کە خوای پەروەردگار فێری کردووەو ڕێی پێداوە تیایدا ، و پاشان ﴿ الله أكبر ﴾ بکات و کڕنووش ببات [دوو دەستیشی لە سەر ئەژنۆکانی دابنات] ، تاکو هەموو جومگەکانی ئارام دەبن و خاو دەبنەوە .

چۆنێتی کڕنووش بردن

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی کڕنووش بردنیدا ناو دەستەکانی لە سەر چۆکەکانی دادەنان " [٣٠٤] .

وە " فەرمانیشی پێ دەکردن بەو کردارە " [٣٠٥] و هەروەها فەرمانیشی پێ کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، هەروەکو لە پێشدا باسی لێ وەکرا .

وە " دەستەکانی جێگیر و توونـد دەکردن لە ئەژنۆکانی" [هەروەکو بڵێی ئەژنۆکانی گرتبێت] [٣٠٦] .

---

[٣٠٣] أبو داود والنسائي وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .
[٣٠٤] البخاري وأبو داود .
[٣٠٥] البخاري مسلم .
[٣٠٦] البخاري وأبو داود .

وە " پەنجەکانی لە یەکتر جیادەکردنەوە " (٣٠٧) ، وە فەرمانیشی بەو کردارە کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، و پێی فەرموو: " إذا ركعت فضع راحتيك على ركبتيك ، ثم فرج بين أصابعك ، ثم امكث حتى يأخذ كل عضو مأخذه " (٣٠٨) .

واتە : ئەگەر کڕنووشت برد ناو لەپەکانت (ناو دەستەکانت) لە سەر ئەژنۆکانت دابنێ و پەنجەکانت لە یەکتر جیابکەرەوە ، پاشان بمێنەوە لە کڕنووشەکەت دا تاکو هەموو ئەندامێکت جێی خۆی دەگرێتەوە .

وە " قوڕانیسکەکانی لە لاکەلەکانی جیا و دوور دەکردنەوە " (٣٠٩) .

وە " کاتێك کە کڕنووشی ببردایە پشتی پان و ڕێك و ڕاست دەکردەوە " (٣١٠) ، " بە شێوەیەك ئەگەر ئاووت بکردبایە بە سەر پشتیدا ڕادەوەستا " (٣١١) ، وە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی : " فإذا ركعت فاجعل راحتيك على ركبتيك ، وامدد ظهرك ، ومكن لركوعك " (٣١٢) .

واتە : ئەگەر کڕنووشت برد ئەوا ناو لەپەکانت جێگیر بکە لە ئەژنۆکانت ، و پشتیشت پان و ڕێك و ڕاست بکە ، و خۆیشت جێگیر بکە .

---

(٣٠٧) الحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، والطيالسي ، وهو مخرج في " صحيح أبي داود" (٨٠٩) .

(٣٠٨) ابن خزيمة وابن حبان في " صحيحيهما " .

(٣٠٩) الترمذي وصححه ابن خزيمة .

(٣١٠) البيهقي بسند صحيح والبخاري .

(٣١١) الطبراني في " الكبير " و " الصغير " ، وعبد الله بن أحمد في " زوائد المسند " وابن ماجه .

(٣١٢) أحمد وأبو داود بسند صحيح .

وە " سـەری نـە نـزمتر دەكـردەوە لـە ئاسـتی پشـتی ، و نـەش لەئاستی پشتی بەرزتری دەكردەوە " (٣١٣) ، بەڵكو لەنێوانیاندا بوو (٣١٤) .

واجبێتی ئارامگرتن

(الطَّمأنينة) ی ئەندامەكان لە كڕنووشدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئارامی دەگرد لـە كڕنووشـەكانیدا " ، وە فەرمانیشـی كـردووە بـەم كـرداره بـەو پیـاوەی كـە نوێژەكـەی بـە تـەواوی ئەنجام نەدا ، هەروەكو لە بەشی پێشوودا باسی لێوە كرا .

وە دەیفەرموو : " أتـموا الركوع والسجود ؛ فوالذي نفسي بيـده ؛ إنـي لأراكم من بعد (٣١٥) ظهري إذا ما ركعتم ، وما سجدتم " (٣١٦) .

واتە : كڕنووش و سوژدەكانتان بە تەواوی بەرن ، سـوێند بێـت بـەو كەسەی كە نەفسی منی بەدەستە ، ئەتانبینم لە پشتی سەروە كە كڕنووش دەبەن یان سوژدە هەروەكو لە پێشەوە دەتان بینم .

وە " پیـاوێكی بینـی لـە نوێژەكەیـدا كڕنـووش و سـوژدەكانی بـە تەواوی نـەدەبرد ، وەكـو ئـەوەی دنـووك لـە زەوی بـدات لـە كـاتی سـوژدە

---

(٣١٣) أبو داود والبخاري في " جزء القراءة " بسند صحيح ، ووشەی (لا يقنع) ؛ واتە : سەری بەرز نەدەكردەوە بە شێوەیەك لە ئاستی پشتی بەرزتربێت . (نهاية) .

(٣١٤) مسلم وأبو عوانة .

(٣١٥) واتە : لە پشتەوە " هەروەكو لە فەرموودەیەكی تردا هاتووە .

دەڵێم : ئەم بینینە بینینی ئاساییە ، و یەكێكە لە موعجیزەكانی پێغەمبـەری خـوا ﷺ ، ئەوەش تایبەتە بە كاتی نوێژەوە ، و هیچ بەڵگەیەك نییە لە سەر گشتێتی ئـەو بینینـە .

(٣١٦) البخاري ومسلم .

بردنیدا ، فەرمووی : " لو مات هذا على حاله هذه ؛ مات على غير ملة محمد ؛ [ينقر صلاته كما ينقر الغراب الدم] مثل الذي لا يتم ركوعه وينقر في سجوده ؛ مثل الجائع الذي يأكل التمرة والتمرتين لا يغنيان عنه شيئا " (٣١٧) .

واتـە : ئەگـەر ئـەو پیـاوە لـە سـەر ئـەم شـێوەیەی بمرێـت ، ئـەوا مردنەکەی لە سەر ئایینی (محمد) ناژمێرێت ﷺ ، دەنووك دەدات لـە زەوی هەروەکو چۆن قەڵەڕەش دەنووك لە خوێن دەدات ، نموونەی ئـەو کەسـەش کە کڕنووشەکەی بە تەواوی نابات ، سوژدەکەشی وەکو ئەوەیە کە دەنـووك لە زەوی بدات ، وەکو پیاوێکی برسیـیە خورمایەك یان دوو خورما دەخـوات ، و هیچ سوودێکی پێناگەیەنێت .

وە (أبو هريرة) ﷺ فەرموویەتی : خۆشەویستەکەم نـەهی لێکردووم کە دەنووك لە زەوی بدەم هەروەکو چۆن کەڵەباب (کەڵەشێر) دەنووك لـە زەوی دەدات ، وە لا بکەمـەوە لـە نوێژەکەمـدا هـەروەکو چـۆن ڕێـوی لا دەکاتەوە ، وە داشبنیشم هەروەکو چۆن مەیموون دا دەنیشێت (٣١٨) .

وە فەرموویەتی : " أسوأ الناس سرقة الذي يسرق من صلاته ".

---

(٣١٧) أبو يعلى في " مسنده " (٣٤٠ و ٣٤٩ / ١) ، والآجري في " الأربعـين " ، والبيهقـي والطبرانـي (١ / ١٩٢ / ١) والضياء في " المنتقى من الأحاديث الصحاح و الحسان " (٢٧٦ / ١) ، وابن عساكر (٢ / ٢٢٦ / ٢ و ٤١٤ / ١ و ٨ / ١٤ / ١ و ٧٦ / ٢) بسند حسـن ، وصححه ابن خزيـمة (١ / ٨٢ / ١) ، ولطرفه الأول دون الزيادة شاهد مرسل عند ابن بطة في " الإبانة " (٥ / ٤٣ / ١) .

(٣١٨) أخرجه الطيالسي وأحمد وابن أبـي شيبة ، وهو حديث حسن ؛ كما بينته في تعليقي على " الأحكام " للحافظ عبد الحق الإشبيلي (١٣٤٨) .

واتە : خراپترین دز لە خەڵکیدا ئەو کەسەیە کە دزی لە نوێژەکەیدا بکات ، هاوەڵانی فەرموویان : ئەی پێغمبەری خوا ﷺ چون دزی لە نوێژەکەی دەکات ؟ ئەویش فەرمووی : " لا يتم ركوعها وسجودها " [٣١٩].

واتە : کڕنووش و سوژدەکانی بە تەواوی نابات .

وە - جارێکیان - " نوێژی دەکرد ، لاچاوی کەوتە سەر پیاوێك پشتی بە تەواوی ڕاست نەدەکردەوە لە کڕنوووش و سوژدەکانیدا ، کە لە نوێژەکەی بووەوە فەرمووی : " يا معشر المسلمين إنه لا صلاة لمن لا يقيم صلبه في الركوع والسجود" [٣٢٠] .

واتە : ئەی موسڵمانان " نوێژی تەواو نىيە ئەو کەسەتان کە پشتی بە تەواوی ڕاست نەکاتەوە لە کڕنوووش و سوژدەدا .

وە لە فەرموودەیەکی تردا فەرموویەتی : " لا تجزىء صلاة الرجل حتى يقيم ظهره في الركوع و السجود " [٣٢١] .

واتە : هیچ کەسێك نوێژی لە سەر ناکەوێت تاکو پشتی ڕاست نەکاتەوە لە کڕنووش و سوژدەکانیدا .

زیکرەکانی کڕنووش

پێغەمبەری خوا ﷺ لەم ڕوکنەدا جۆرەها زیکر و پاڕانەوەی دەکرد ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەوەی تریان :

---

[٣١٩] ابن أبي شيبة (١ / ٨٩ / ٢) والطبراني والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .
[٣٢٠] ابن أبي شيبة (١ / ٨٩ / ١) وابن ماجة وأحمد بسند صحيح ، وانظر " الصحيحة " (٢٥٣٦) .
[٣٢١] أبو عوانة وأبو داود والسهيلي (٦١) وصححه الدارقطني .

١ ـ سێ جار " سبحان ربـي العظيم " ی دەووت (٣٢٢) .

وە هەندێك جاریش زیاد لە سێ جار دووبارەی دەكردەوە (٣٢٣) .

وە جارێكیـان ئەوەنـدە دووبـارەی كـردەوە لـە شـەو نوێژێكـدا ، بەشـێوەیەك كڕنووشـەكەی نزیـك قورئـان خوێندنەوەكـەی بـوو ، خوێندنەوەكەشی تیایدا سێ سورەت بوو لـە سـورەتە درێـژەكانی قورئـانی پـیرۆز : سـورەتی ﴿ البقرة ﴾ ، و ﴿ النسـاء ﴾ ، و ﴿ آل عمـران ﴾ ، لـە نێوانیانیشدا پاڕانەوەو داوای لێخۆشبوونیشی دەكرد هەروەكو لە پێشدا لـە (شەو نوێژ) دا باسكرا .

٢ ـ سێ جار " سبحان ربـي العظيم وبحمده " ی دەووت (٣٢٤) .

٣ ـ وە " سبوح قدوح (٣٢٥) رب الملائكة والروح " ی دەووت (٣٢٦) .

---

(٣٢٢) أحمد وأبو داود وابن ماجة والدارقطنـي والطحاوي والبـزار وابـن خزيـمة (٦٠٤) والطبرانـي في " الكبير " عن سبعة من الصحبة ، ففيه رد على من أنكـر ورود التقيـد بـثلاث تسبيحات ؛ كابن القيم وغيره .

(٣٢٣) ئەم سوودە لەو فەرموودانەوە وەردەگیرێت كە ئاماژە بەوە دەكەن كە پێغەمبەری خوا ﷺ وەستان و كڕنووش و سوژدەكانی هاوشێوەی یەك بوون " هەروەكو لە دوای ئەم بابەتـەدا دێت .

(٣٢٤) صحيح . رواه أبو داود والدارقطنـي وأحمد والطبرانـي والبيهقي .

(٣٢٥) پێشەوا (أبو إسحاق) فەرموویەتی : (السبوح) : ئەوەیە كە پاك ڕابگیرێت لـە هـەموو خراپەیەك . وە (القدوس) : بـە پیـت و بـەفڕ و بـە بەرەكـەت ، وە ووتـراوە واتاكـەی : پـاك وخاوێنە. وە (ابن سيده) فەرموویەتی : (سبوح قدوس) لە سیفەتەكانی خوای پەروەردگارە ، چونكە (يسبح و يقدس) . (لسان العرب).

(٣٢٦) مسلم وأبو عوانة .

٤ ـ وە"سبحانك اللهم وبحمدك اللـهم اغفـر لي"ی دەووت بـەزۆری لـە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، ئەوەشـی لـە قورئـانی پـیرۆزەوە وەرگرتبـوو (يتـأول القرآن) (٣٢٧) .

٥ ـ وە " اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسـلمت [أنـت ربي] خشع لك سمعي وبصري ومخي وعظمي (وە لـە ڕيوايـەتێکی تـردا هـاتووە : وعظامي) وعصبي [وما استقلت به قدمي لله رب العالمين] " (٣٢٨) .

٦ ـ وە " اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسلمت وعليك توكلـت أنت ربي خشع سمعي وبصري ودمي ولحمي وعظمي وعصبي لله رب العالمين " ی دەووت (٣٢٩) .

٧ ـ وە " سبحان ذي الجبروت والملكوت (٣٣٠) والكبرياء والعظمة " ی دەووت ، ئەمەی حەوتەمی لە شەونوێژدا دەووت (٣٣١) .

---

(٣٢٧) البخاري ومسلم ، واتای (يتأول القرآن) ئەوەيە : کە کرداری بەوە دەکرد کـە قورئـانی پـيرۆز فرمـانی پـێ دەکرد " واتـە : هـەروەکو لـەو ئايەتـەی کـە خـوای پـەروەردگار تێيـدا فەرموويەتی : [فَسبح بِحمدِ ربك واستغفِره إِنه كَانَ توابا] سورة النصر : ٣ .

(٣٢٨) مسلم وأبو عوانة والطحاوي والدارقطنـي ، وە واتای (وما استقلت) ئەوەيـە : ئـەوەی لە سەريەوەيە وهەڵيدەگرێت ، (الإستقلال) : بەواتای بەرزبوونەوەيە ، ئەوەش گشـتیکردنە دوای تايبەتکردنی .

(٣٢٩) النسائي بسند صحيح .

(٣٣٠) ئەم دوو وشەيە (مبالغة)ەن وەرگيراون لە ووشەی (الـجبر) : واتـە : بـە توانـا و بـە دەسەڵات ، و لـە ووشـەی (الملك) : کـە واتاکـەی : بەڕێوبەرايەتيـە " واتـە : خـاوەن توانـاو دەسەڵاتە و بەڕێوبەرايەتی تەواوە کە گەشتووەتە ئەو پەڕی تەواوی .

(٣٣١) أبو داود والنسائي بسند صحيح .

<u>(سوودێك)</u> : ئايا ڕەوايە هەموو ئەم زيكران لە کڕنووشێکدا کۆبکرێنەوە يان نە ؟

درێژکردنەوەی کڕنووش

وە پێغەمبەری خوا ﷺ کڕنووش ، و هەستانەوەی دوای کڕنووش ، و سوژدە ، و دانیشتنی لە نێوان سوژدەکانی ، نزیك بوون لە یەکسانیەوە(٣٣٢).

نەهی کردن لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش دا

وە نەهیشی دەکرد لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش و سوژدەدا (٣٣٣).

زانایان بۆچونی جیاوازیان لەو بارەیەوە هەیە ، وە پێشەوا (ابن القیم) ڕاڕابووە لەم بابەتەدا لە " الـزاد " دا ، بەلاَم پێشەوا (النـووي) لە " الأذكـار " دا بۆچونی یەکەمی هەڵبژاردووە " و فەرموویەتی :

" باشتر وایە هەموو ئەم زیکرانە لە گەڵ یەکدا کۆبکرێتەوە ئەگەر بتوانێت ، بەهەمان شێوە لە کردارەکانی تردا پێویستە هەمان ئیش ئەنجام بدات " ، وە (أبو الطیب صدیق حسن خان) لە " نزل الأبرار " (٨٤) سەبارەت بەم ووتەیەی پێشەوا (النووي) فەرموویەتی :

" جارێك ئەمە دەکات و جارێکی تر ئەویتریان ، وە هیچ بەڵگەیەك نابینم لەسەر کۆکردنەوەی ئەو زیکرانە ، وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو زیکرانەی لە یەك کرداردا کۆ نەدەکردەوە " بەڵکو جارێك ئەمەیان دەڵێت و جارێکیتر ئەویتریان ، شوێن کەوتنیش چاکترە لە بیدعەکردن " .

ئەمەش بۆچونی ڕەوایە ـ إن شاء الله تعالی ـ ، بەلاَم لە سوننەتدا واریدە کە ئەم کردارە جگە لەمیش درێژکراوەتەوە " هەروەکو لە باسەکانی تردا باسی لێوە دەکەین بەشێوەیەك درێژ دەکرێتەوە کە هاوشێوەی وەستان ، جا ئەگەر نوێژگەر وویستی شوێنکەوتەی پێغەمبەری خوا ﷺ بێت لەم سوننەتەدا " ئەوا ناتوانێت ئەو کردارە ئەنجام بدات ئیللا لە سەر بۆچونەکەی پێشەوا (النووي) بێت کە بریتییە لە کۆکردنەوەی ئەو زیکرانە ، ئەو بۆچونەش بۆچونی (عطاء)ە کە (ابن نصر) لە " قیام اللیل " (٧٦) دا ، لە (ابن جریـر) ەوە لە (عطاء)ەوە دەیگێڕێتەوە ، ئەگەر نە لەسەر بۆچونی دووبارەکردنەوەی ئەو زیکرانە کە لە هەندێك لە ڕیوا یەتەکاندا هاتووە ، ئەم بۆچونەش نزیکترە لە سوننەتەوە . والله أعلم .

(٣٣٢) البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣١).

وە دەیفەرموو : " ألا وإنـي نـهيت أن أقرأ القرآن راكعا أو ساجدا ، فأما الركوع فعظموا فيه الرب عز وجل ، وأما السجود فاجتهدوا في الدعاء ، فقَمن (٣٣٤) أن يستجاب لكم " (٣٣٥) .

واتە : من ئەوەم لێ قەدەغە کراوە لە کڕنووش و لە سوژدەدا قورئان بخوێنم ، جا لە کڕنووشدا گەورەیی پەروەردگارتان دەرببڕن ، و لە سوژدەکانتانیش زۆر لە پەروەردگارتان بپاڕێنەوە ، نزیك و شایستەیە وەڵام بدرێنەوە.

ڕاست بوونەوە لە کڕنووش و ئەو زیکرەی کە تیایدا دەووترێت

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ پشتی ڕاست دەکردەوە لە کڕنووش ، و دەیفەرموو : (سمع الله لـمن حمده) " (٣٣٦) .

وە فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نەداوە ، و فەرموویەتی : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يكبر ... ثم يركع ... ثم يقول : سمع الله لمن حمده حتى يستوي قائما " (٣٣٧) .

---

(٣٣٣) مسلم وأبو عوانة ، ئەمیەکەش گشتییە نوێژە فەرز و سوننەتەکانیش دەگرێتەوە ، سەبارەت بەو زیادەیەش کە (ابـن عسـاكر) لـة (١٧ / ٢٩٩ / ١) دا دەیگێڕێتەوە ، زیادەیەکی (شاذة) یان (منكرة) ، بۆیە هەر خودی (ابن عسـاكر) بە (علـة) ت داری داناوە ، بۆیە نابێت ئیشی پێبکرێت .

(٣٣٤) بكسر الميم و فتحها ؛ أي : جدير و خليق ، واتە : شایستەیە .

(٣٣٥) مسلم وأبو عوانة .

(٣٣٦) البخاري ومسلم .

(٣٣٧) أبو داود والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

واتـه : نوێـژی هـیچ کەسـێك لـه موسـڵمانان تـەواو نـیـه تـاكو ... تەكبیرەی ئیحرام دانەبەستێت ... پاشان كڕنووش ببات ... پاشان بڵێت : سمع الله لمن حمده ، تاكو پشتی ڕاست دەبێتەوه .

وه ئەگەر سەری بەرز بكردایەتەوه لـه كڕنـووش ، ڕێـك دەبـووه وه تاكو هەموو بڕبڕەكانی پشتی جێی خۆیان دەگرتەوه ... [٣٣٨] .

پاشـان " كـه ڕاسـت ڕادەوەسـتا دەیفـەرموو : (ربنـا [و] لـك الـحمد)" [٣٣٩] .

وه فەرمانیشی بەوه كردووه به هەموو نوێژگەرێك مەئموم بێـت یـان جگە لەو ، و فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " [٣٤٠] .

واته : نوێژ بكەن هەروەكو چۆن منتان بینیوه نوێژ دەكەم .

وه دەیفـەرموو : " إنما جعل الإمام ليؤتم به ...وإذا قال : سمع الله لمـن حمده ؛ فقولوا : ([اللهم] ربنا ! ولك الـحمد) ؛ يسمع الله لكم ، فإن الله تبارك وتعالى قال على لسان نبيه ﷺ : سمع الله لمن حمده " [٣٤١] .

---

[٣٣٨] البخاري وأبو داود . " صحيح أبـي داود " (٧٢٢) .

و (الفَقَار) بالفتح : ما انتضد من عظام الصلب من لدن الكاهل إلى العجب ؛ كمـا في " القاموس " . وانظر " فتح الباري " (٢ / ٣٠٨) .

[٣٣٩] البخاري وأحمد .

[٣٤٠] البخاري وأحمد .

[٣٤١] مسلم وأبو عوانة وأحمد وأبو داود.

<u>بیرخسـتنەوەیەك :</u> ئـەم فەرموودەیـه ئـەوه ناگەیـەنێت كـه ئـەو كەسـانەی لـه دوای پێشنوێژ نوێژ دەكەن بەشداری ناكەن له ووتنـی : (سمع الله لمن حمـده) ، هـەروەها ئـەوەش ناگەیەنێت كه پێشنوێژ بەشداری ئەو كەسانه ناكات كه له دوایەوه نوێژ دەكەن له ووتنـی : (ربنا ولك الـحمد) ، چونكه ئەم فەرموودەیه لەو بارەیەوه نەهاتووه كه پێشـنوێژ یـان ئـەو

واتە : پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە بۆ ئەوەی لاسایی بکرێتەوە ...
ئەگەر ووتی : سمع الله لمن حمدة ، ئەوا بڵێن : اللهم ! ربنا و لك الـحمد ، خوای پەروەردگار بیسەرتان دەبێت ، چونکە خوای پەروەردگار لە سەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ فەرموویەتی : خوای پەروەردگار بیسەری ئەو کەسانەبێت کە شوکری دەکەن .

وە هۆکاری ئەوەشی بەوە هێناوەتەوە ، لە فەرموودەیەکی تردا کە فەرموویەتی : " فإنه من وافق قوله قول الملائكة ؛ غفر له ما تقدم من ذنبه " [٣٤٢].

واتە : ئەو کەسەی ووتەکەی لە گەڵ ووتەی فریشتەکانی خوای پەروەردگاردا جووت بێت ، ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی ڕابردووی خۆش دەبێت.

کەسانە کە لە دوایەوە نوێژ دەکەن چیدەڵێن لەم کردارەدا ، بەڵکو بۆ دەرخستنی ئەوەیە کە ووتنی: (ربنا ولك الـحمد) ی مەئموم دوای بیستنی ووتەی پێشنوێژە کە دەڵێت : (سمع الله لمن حمده) ، ئەوەش کە پشتگیری لەم بۆچونە بکات ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرەڕای ئەوەی کە پێشنوێژیش بوو دەیووت : (ربنا ولك الـحمد) ، هەروەها گشتێتی ووتەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " کە ئەوە دەگەیەنێت ئەبێت مەئموم ئەو شتانە بڵێت کە پێشنوێژ دەیڵێت وەکو ووتنی : (سمع الله لمن حمده) و جگە لەویش ، جا با ئەو بەڕێزانەی پرسیاریان لێکردووین سەبارەت بەو شتانە لەم ووتەیە تێبفکرێن ، بەڵکو ئەوەی کە باسمان کردووە قەناعەتیان پێبکات .

ئەو کەسەش کە ئەیەوێت زیاتر لەو بارەیەوە بزانێت با بڕوانێتە : " دفع التشنيع في حكم التسميع " ی پێشەوا (الحافظ السيوطي) لەو بارەیەوە کە لە پەتۆکی " الحاوي للفتاوى " (١ / ٥٢٩) .

[٣٤٢] البخاري ومسلم وصححه الترمذي .

وە دەستەکانی لە کاتی ئەم ڕاست بوونەوەدا بەرز دەکردنـەوە (٣٤٣) ، بەو شـێوەیەی پێشـوو کـە لـە تـەکبیرەی ئیحرامـدا باسـکراوە ، وە کـە ڕاست دەبووەوە دەیفەرموو:

١ ـ " ربنا ولك الـحمد " (٣٤٤) .

٢ ـ وە جاری وا هەبوو دەیفەرموو : " ربنا لك الـحمد " (٣٤٥) .

٣ ـ وە هەنـدێك جـاریش " اللـهم " ی زیـاد دەکـرد بـۆ ئـەو دوو ڕستەیەی سەرەوە (٣٤٦) .

٤ ـ وە فەرمانیشی بەوە دەکرد ، و دەیفەرموو : " إذا قال الإمام سمع الله لمن حمده ؛ فقولوا : اللهم ! ربنا لك الـحمد ، فإنه من وافق قولـه قـول الملائكة ؛ غفر له ما تقدم من ذنبه " (٣٤٧) .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : سمع الله لمن حمده ، ئەوا بڵـێن : اللـهم ربنـا لـك الـ ـحمد ، چـونکە هـەر کەسـەێك ووتەکـەی لـە گـەڵ ووتـەی

---

(٣٤٣) البخاري ومسلم ، ئـەم دەسـت بەرزکردنەوەیـە بـە (متـواتر) ی پێمـان گەیشـتووە لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ ، و زۆربـەی زانـاین ئـەوەیان جێگیرکـردووە ، هەنـدێك لـە (حنفـي) مەزهەبەکانیش ، بڕوانە (تعليق) ی پێشوو.

(٣٤٤) البخاري ومسلم .

(٣٤٥) البخاري ومسلم .

(٣٤٦) البخاري وأحمد ، وقد سها ابن القيم رحمه الله تعالى ، فأنكر هذا في " الزاد " صـحة هـذه الرواية الجامعة بين " اللهم " و " الواو " ، مع أنها في " صحيح البخـاري " و " مسـند أحمـد " والنسائي من طريقين عن أبـي هريرة ، وعند الدارمي من حديث ابن عمر ، وعند البيهقي عـن أبـي سعيد الخدري ، وعند النسائي أيضا من حديث أبـي موسى الأشعري في رواية عنه .

(٣٤٧) البخاري ومسلم وصححه الترمذي .

فریشتەکانی خوای پەروەردگاردا جووت بێت ، ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی ڕابردووی خۆش دەبێت .

وە هەندێك جاریش یەکێك لەم زیکرانە بۆ زیاد دەکردن :

٥ ـ " ملء السماوات وملء الأرض وملء ما شئت من شيء بعد " (٣٤٨) .

٦ ـ وە یان " ملء السماوات و [ملء] الأرض ، وما بينهما ، وملء ما شئت من شيء بعد " (٣٤٩) ی بۆ زیاد دەکرد .

٧ ـ وە جاری واش هەبوو ئەمەی بۆ زیاد دەکرد " أهل الثناء والمجد ، لا مانع لما أعطيت ، ولا معطي لما منعت ، ولا ينفع ذا الجَد (٣٥٠) منك الجد" (٣٥١) .

٨ ـ وە هەندێك جار زیادکردنەکەی ئەمە بوو " ملء السماوات ، وملء الأرض ، وملء ما شئت من شيء بعد ، أهل الثناء والمجد ، أحق ما قال العبد ، وكلنا لك عبد [اللهم !] لا مانع لما أعطيت ، [ولا معطي لما منعت] ، ولا ينفع ذا الجد منك الجد " (٣٥٢) .

---

(٣٤٨) مسلم وأبو عوانة .

(٣٤٩) مسلم وأبو عوانة .

(٣٥٠) بفتح الجيم على الصحيح : واتاکەشی : بەش و گەورەیی و دەسەڵاتە ، واتە : ئەو کەسەی کە بەشدراوە لە دونیادا بەشەکەی سامان بێت یان نەوە یان گەورەیی و دەسەڵات لە لای تۆ بێ سوودە ، بەواتایەکی تر : لە تۆ ڕزگاری ناکات ئەوەی کە پێی بەخشراوە ، بەڵکو ئەوەی کە ڕزگاری دەکات تەنها کردەوە چاکەکانی‌یەتی .

(٣٥١) مسلم وأبو عوانة .

(٣٥٢) مسلم وأبو عوانة وأبو داود .

وە جاری واش هەبوو لە شەو نوێژەکانیدا دەیفەرموو :

٩ ـ " لربـي الـحمد لربي الـ ـحمد " و دووبارەی دەکردەوە ، تـاکو درێـژی وەسـتانی یەکـەمی نزیـك دەبـووەوە لـە کڕنووشـەکەی ، وەستانەکەشی سورەتی ﴿ البقرة﴾ ەی تێدا خوێندبووەوە (٣٥٣) .

١٠ ـ " ربنا ! ولك الـحمد ، حمداً كثيراً طيباً مباركاً فيه ، [مباركـاً عليه ؛ كما يحب ربنا ويرضى] ".

ئەمە پیاوێك ووتی کـە لـە دوای پێغەمبـەرەوە ﷺ نوێـژی دەکـرد ، دوای ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری بەرزکردەوە لـە ڕکاتەکـەی ، و فـەرمووی : (سمع الله لمن حمده) ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لێبووەوە فەرمووی : ئـەوە کـێ بـوو ئێستا قسەی کرد ، پیاوەکە فەرمووی : من بووم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەویش فەرمووی : " لقد رأيت بضعة وثلاثين ملكاً يبتدرونها أيهم يكتبها أولا " (٣٥٤) .

واتە : سـی و شـتێك فریشـتەم بینـی پێشـبڕکێیان دەکـرد کامـەیان یەکەم کەس بێت بینووسێتەوە.

درێژکردنەوەی ئەم ڕاوەستانە ،
و واجببوونی ئارامگرتنی ئەندامەکان تیایدا

وە پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئـەم ڕاسـت بوونـەوەی ئەوەنـدە درێـژ دەکردەوە ، نزیك دەبووەوە لـە درێـژی کڕنووشـەکەی هـەروەکو لـە پێشـدا باسکرا ، بگرە " جاری وا هـەبوو ئەوەنـدە درێـژی دەکـردەوە ، لـە وانەیـە

(٣٥٣) أبو داود والنسائي بسند صحيح ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣٥) .
(٣٥٤) مالك والبخاري وأبو داود .

کەسێك بیووتبایە : ڕەنگە لە بیری چووبێت [لە بەر زۆری مانەوەی تیایدا] " (٣٥٥) .

وە فەرمانیشی بە ئارامگرتن دەکرد تیایدا ، هـەروەکو بـەو پیـاوەی کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نـەدا فـەرمووی :" ثم ارفع رأسك حتى تعتدل قائما [فيأخذ كل عظم مأخذه] ، واتـە : سـەرت بـەرز بکـەوە تـاکو هـەموو ئێسکێك شـوێن خـۆی دەگرێتـەوە ، لـە ڕیوایـەتێکی تـردا هـاتووە : " وإذا رفعت فأقم صلبك ، وارفع رأسك حتى ترجع العظام إلى مفاصـلها " (٣٥٦) ،

---

(٣٥٥) البخاري ومسلم وأحمد ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٧) .

(٣٥٦) البخاري ومسلم بالجملة الأولى فقط والدارمي والحـاكم والشافعي وأحمد .

مەبەستیش بە (العظام) لێرەدا : ئێسکەکانی بڕبڕەی پشتە ﴿ واتە: فەقەراتـەکان ﴾ ، هەروەکو لە بابەتی : (هەستانەوە لە کڕنووش ...) باسمان لێوەکرد ، وە (المفاصل) یش ، واتە : شوێنی بەیەك گەیشتنی هەموو دوو ئێسکێکە لە لەش . بڕوانە " المعجم الوسيط " .

بیرخسـتنەوەیەك : مەبەسـت لـەم فەرموودەیـە زۆر ڕوون و ئاشـکرایە ، ئـەوەش ئارامگرتنە لەم وەستانەدا ، بەڵام سەبارەت بەوەی کە ئەم فەرموودەیە بکرێت بـە بەڵگـە بـۆ بە شەرعی دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ لەم وەستانەدا ، هەروەکو هەنـدێك لـە برایانی حیجازمان کردوویانەتە بەلگە ، ئـەو کردنـە بەڵگەیـە کـارێکی دوورە لـە گـۆ (لـەفز)ی هەموو ڕیوایەتەکانی ئەو فەرموودەیە ـ کە لای زانایان بە فەرموودەی (حـديث المـسيء صلاته) ناسراوە ـ بەڵکو ئەو جۆرە کردنە بەڵگەیە کردنە بەڵگەیەکی پووچـەڵە ، چـونکە ئـەو دەست دانانـەی کـە باسـی لێوە دەکـەن لـە هـیچ گـۆ (لـەفز) ، و ڕیوایەتـەکانی فەرموودەکـە نەهاتووە ، لە باسی ڕاوەستانی یەکەمدا ، جا نـازانم چـی دەبێتـە بەڵگـە بـۆ دانـانی دەسـتی ڕاست لە سەر دەسـتی چـەپ لـە دوای کڕنـووش ، ئەمـە ئەگـەر گـۆی ڕیوایەتـەکان یارمـەتی ئەوەبدەن لێرەدا ، ئەی چۆن دەبێت ئەگەر بەئاشکرایی ئامـاژە بکـات بـۆ پێچـەوانەکەی ؟! پاشان ئەو دانانەی کە باس دەکرێت جێی گومان نی‌یە کە دەرناکەوێت لـە فەرموودەکـەوە ، چونکە مەبەست بە(العظـام) : ئێسـکەکانی بڕبـڕەی پشـتە هـەروەکو لـە پێشـدا باسـکرا ،

واتــە : ئەگــەر هەســتایتەوە پشــتت ڕاســت بكــەرەوە ، و سەریشــت بــەرز بكەرەوە، تاكو هەموو ئێسكێك شوێن خۆی دەگرێتەوە .

وە ئەوەی پێ ووت كە : " أنه لا تتم صلاة لأحد من الناس إذا لم يفعل ذلك " .

واته : نوێـژی هـیچ كـەس لـە موسـڵمانان تـەواو نـیـە ئەگـەر ئـەوە ئنجـام نەدات.

ئەوەش كە پاڵپشتی ئەم ووتەیە بێت ئەوەیە كە لە كرداری پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە : " ... استوى حتى يعود كل فقار مكانه " جا تێبفكرێ و ڕەواشبە .

گومانیشم لەوەدا نیيە كە دانانی دەستەكان لە سەر سـینگ لـەم وەسـتانەدا بیدعـەو گومڕایيە ، چونكە بە هیچ شێوازێك وارید نەبووە لەو فەرمووادنەی كە باسـی نوێـژ دەكـەن ـ چەندیش زۆرن ـ بۆیە ئەگەر بنەوایەكی هەبوایە ئەوا پێمان دەگەشت با لە یەك ڕیوایەتیشەوە بێت ، ئەوەش پاڵپشتی ئەوە بێت ئەوەیە كـە هـیچ كەسـێك لـە پێشـینە (سـلف) كرداریـان پێنەكردووە ، وە هیچ لە فەرمووده ناسان ئەمەیان نەگێڕاوەتەوە لە سنوری زانینی مندا .

وە ئەوەش كە شێخ (التويجري) لە " رسالة " ەكەیدا دەیگێڕێتـەوە (ص ١٨ ـ ١٩) لە پێشەوا أحمد ـ بە ڕەحمەت بێت ـ پێچەوانەی ئەم ووتەیـە نیـیە كـە فەرموویـەتی : " إن شاء أرسل يديه بعد الرفع من الركوع ، وإن شاء وضعهما (هذا معنى ما ذكره صالح ابن الإمـام أحمد في " مسائله " (ص ٩٠) عن أبـيه) ؛ لأنه لم يرفع ذلك إلى النبـــي ﷺ ، وإنمـا قالـه باجتهاده ورأيه ، والرأي قد يخطيء ، فإذا قام الدليل الصحيح على بدعية أمر ما ـ كهذا الذي نحن بصدده ـ فقول إمام به لا ينافي بدعيته ـ كما قرره شيخ الإسلام ابن تيميـة ـ رحمـه الله ـ في بعض كتبه ـ بل إنني لأجد في كلمة الإمام أحمد هذه ما يدل على أن الوضع المذكور لم يثبـت في السنة عنده ؛ فإنه خير في فعله وتركه ! فهل يظن الشيخ الفاضل أن الإمام يخير أيضـا كـذلك في الوضع قبل الركوع ؟! فثبت أن الوضع المذكور ليس من السنة ، وهو المراد .

هذه كلمة مختصرة حول هذه المسألة ، وهي تتحمل البسط والتفصيل ، ولا مجال لذلك هنا ، ومحله الرد الذي أشرت إليه في مقدمة الطبعة الخامسة من هذة الطبعة الجديدة .

وە دەیفەرموو : " لا ينظر الله عز وجل إلى صلاة عبد لا يقيم صلبه بين ركوعها وسجودها " (٣٥٧) .

واتە : خوای پەروەردگار سەیری نوێژی بەندەیەك ناكات ، ئەگەر پشتی تەواو ڕاست نەكاتەوە لە نێوان كڕنووش و سوژدەكانیدا .

سوژدە

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ (الله أكبر) ی دەكرد ، و دەچووە سوژدەوە (٣٥٨) ، و فەرمانیشی كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يقول : سمع الله لمن حمده ، حتى يستوي قائما ثم يقول : (الله أكبر) ثم يسجد حتى تطمئن مفاصله " (٣٥٩) .

واتە : نوێژی هیچ كەسێك تەواو نییە تاكو ... وە دەڵێت : سمع الله لمن حمده ، تاكو ڕاست دەبێتەوە ، پاشان بڵێت : (الله أكبر) ، پاشان سوژدە ببات تاكو ئەندامەكانی ئارام دەبن .

وە " ئەگەر بیویستایە سوژدە بەرێت (الله أكبر) ی دەكرد ، [دەستەكانیشی لە لاكانی دوور دەكردنەوە] پاشان سوژدەی دەبرد (٣٦٠) .

---

(٣٥٧) أحمد والطبراني في " الكبير " بسند صحيح .

(٣٥٨) البخاري ومسلم .

(٣٥٩) أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

(٣٦٠) رواه أبو يعلى في " مسنده " (ق٢/٢٨٤) بسند جيد ، وابن خزيمة (٢/٧٩/١) بسند آخر صحيح .

وە " هەنـدێك جـار ئەگـەر سـوژدەی ببردایـە دەسـتەكانی بـەرز دەكردەوە " (٣٦١) .

خۆبەردانەوەو ڕۆشتن بۆ سوژدە لە سەر هەردوو دەست

وە " دەستەكانی پێش ئەژنۆكانی دەخستە سەر زەوی " (٣٦٢) .

وە فەرمانیشی بەوە دەكرد و دەیفـەرموو : " إذا سجد أحدكم ؛ فلا يبرك كما يبرك البعير ، وليضع يديه قبل ركبتيه " (٣٦٣) .

---

(٣٦١) النسائي والدارقطنـي والمخلص في " الفوائد " (١ / ٢ / ٢) بسندين صحيح .

وقد روي هذا الرفع عن عشرة من الصحابة ، وذهب إلى مشروعيته جماعة من السـلف ، منهم : ابن عمر ، وابن عباس ، والحسن البصري ، وطاوس ، وابنه عبد الله ، ونافع مولى ابن عمر ، وسالم ابنه ، والقاسم بن محمد ، وعبد الله بن دينار ، وعطاء ، وقال عبد الرحمن بن مهدي : (هذا من السنة) ، وعمل به إمام السنة أحمد بن حنبل ، وهو قول مالك والشافعي .

(٣٦٢) ابن خزيـمة (١/٧٦/١) والدارقطنـي ، والـحاكم وصححه ، ووافقه الذهبـي ، ومـا عاضه من الحديث لا يصح ، وقد قال به مالك ، وعن أحمد نحوه كما في " التحقيق " لابن الجـوزي (٢/١٠٨) ، وقد روى المروزي في " مسائله " (١/١٤٧/١) بسند صحيح عن الإمام الأوزاعي قال : " أدركت الناس يضعون أيديهم قبل ركبهم " .

(٣٦٣) أبو داود وتـمام في " الفوائد " (ق ـ ١ / ١٠٨) والنسائي في " الصغرى " و " الكبرى " (١ / ٤٧ ـ مصورة جامعة الملك عبد العزيز في مكة) بسند صحيح ، وصححه عبد الحـق في " الأحكام الكبرى " (١ / ٥٤) وقال في " كتاب التهجد " (١ / ٥٦) : (إنه أحسن إسناداً مـن الذي قبله ـ يعنـي : حديث الوائل المعارض له ـ بل هذا ـ مع مخالفته لـهذا الحديث الصحيح والذي قبله ـ لا يصح من قبل إسناده ـ ، وكذلك ما في معناه ، كما بينتـه في " الضـعيفة " (٩٢٩) و " الإرواء " (٣٥٧) .

ئەوەش بزانە : كە پێچـەوانە بوونـەوەی ووشـتر لـەوەی دەسـتەكان پـێش ئـەژنۆكان دابنرێت ، ئەوەیە كە ووشتر یەكەمجار ئـەژنۆكانی دادەنـات ، ئەژنۆكانیشـی لـە دەسـتیدان ، هەروەكو لە " لسان العرب " و جگە لەویشدا هاتووە لـە پـەرتۆكـەكانی زمانـەوانیدا ، پێشـەوا

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە سوژدەی برد ، با وەكو ووشتر نەكات ، بەڵكو دەستەكانی پێش ئەژنۆكانی بخاتە سەر زەوی .

وە دەیفەرموو : " إن اليدين تسجدان كما يسجد الوجه فإذا وضع أحدكم وجهه ؛ فليضع يديه ، وإذا رفع ؛ فليرفعهما " (٣٦٤) .

واتە : دەستەكانیش سوژدە دەبەن هەروەكو چۆن ڕوومەت سوژدەدەبات ، جا ئەگەر یەكێك لە ئێوە ڕوومەتی دانا با دەستەكانیشی دابنێت ، و ئەگەر بەرزی كردەوە با دەستەكانیشی بەرزبكاتەوە .

(الطبراني) یش ووتەیەكی هاوشێوەی ئەم ووتەیەی فەرمووە لە " مشكل الآثار " و " شرح معاني الآثار " دا ، هەروەها پێشەوا " الإمام القاسم السرقسطي " بە ڕەحمەت بێت ، ئەو پێشەوایە لە " غريب الحديث " (٢/٧٠/١-٢) دا بۆمان دەگێڕێتەوە بە سەنەدێكی (صحيح) لە (أبو هريرة) ەوە كە فەرموویەتی : " لا يبركن أحد بروك البعير الشارد " ، پەم پێشەوایە فەرموویەتی : " ئەمە لە سوژدەدایە ، فەرموویەتی : خۆی بە یەك جار بەرنەداتەوە - هەروەكو ووشتری تاكی نائارامی شڵەژاو ئەنجامی دەدات - بەڵكو خۆی بەردەداتەوە بە ئارامی دەستەكانی پاشان ئەژنۆكانی دادەنێت ، فەرموودەیەكی (مرفوع) یش لەم بارەیەوە هاتووە ئەوەمان بۆ ئاشكرا دەكات " .

پاشان ئەو فەرموودەیەی سەرەوە دەگێڕێتەوە ، ووتەیەكی نامۆیە ئەوەی كە پێشەوا (ابن القيم) فەرموویەتی : " إنه كلام لا يعقل ، ولا يعرفه أهل اللغة " ، ئەوەش ئەم ووتەیە ڕەت بكاتەوە ئەو پەرتۆكانەیە كە ئاماژەمان پێكردووە ، جگە لەوانەش زۆر سەرچاوەی تر هەن ، بابگەڕێنەوە بۆی وە بەتیروتەسەلی باسم لەو شتە كردووە لە باسی وەڵام دانەوەم لە سەر (الشيخ التويجري) ، هیوام وایە بڵاو بێتەوە .

(٣٦٤) ابن خزيمة (٢/٧٩/١) وأحمد والسراج وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وهو مخرج في" الإرواء " (٣١٣).

وه " تیایدا متمانەی دەکردە سەر دەستەکانی، [و ڕای دەخستن] (٣٦٥) ، و پەنجەکانی دەلکاندن بە یەکەوە (٣٦٦) ، و ڕووی دەکردن لە قیبلە" (٣٦٧) .

وه " لە ئاستی شانەکانی دای دەنان " (٣٦٨) ، و هەندێك جاریش " لە ئاستی گوێکانی " (٣٦٩) .

وه " لووت و نێوچاوانی توووند دەکرد بە زەویەوە " (٣٧٠) .

وه بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووو: " إذا سجدت ؛ فمكن لسجودك " (٣٧١) .

واتە : ئەگەر سوژدەت برد ئەندامەکانی سوژدەت جێگر بکە لە زەویدا.

وه لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە فەرموویەتی : " إذا أنت سجدت ؛ فأمكنت وجهك ويديك ؛ حتى يطمئن كل عظم منك إلى موضعه " (٣٧٢) .

واتە : ئەگەر تۆ سوژدەت برد با ڕوومەت و دەستەکانت لە زەوی جێگیر بکەی ، تاکو هەموو ئیسکێکی لەشت ئارام دەگرێت .

وه دەیفەرموو : " لا صلاة لمن لا يصيب أنفه من الأرض ما يصيب الجبين " (٣٧٣) .

---

(٣٦٥) أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

(٣٦٦) ابن خزيمة والبيهقي والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

(٣٦٧) البيهقي بسند صحيح ، وعند ابن أبي شيبة (١ / ٨٢ / ٢) والسراج توجيه الأصابع من طريق آخر .

(٣٦٨) أبو داود والترمذي وصححه هو وابن الملقن (٢ / ٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٠٩) .

(٣٦٩) أبو داود والنسائي بسند صحيح .

(٣٧٠) أبو داود والترمذي وصححه هو وابن الملقن (٢ / ٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٠٩) .

(٣٧١) أبو داود وأحمد بسند صحيح .

(٣٧٢) ابن خزيمة (١ / ١٠ / ١) بسند حسن .

(٣٧٣) الدارقطني والطبراني (٣ / ١٤٠ / ١) وأبو نعيم في " أخبار أصبهان " .

واتە : نوێژی ئەو کەسە تەواو نىیە لووتی لە زەوی نەدات .

وە " ئەژنۆکان و لێواری پەنجەکانی لە زەوی جێگیر دەکرد " (٣٧٤) ، وە " ڕووی پێکان ، و لێواری پەنجەکانیانی دەکرد لە کەعبە " (٣٧٥) ، و" پاژنەکانیشی بەیەکەوە جووت دەکردن " (٣٧٦) ، و" پێکانیشی دەچەقاند بە زەویدا " (٣٧٧) ، و" فەرمانیشی پێکردووە " (٣٧٨) ، و پەنجەکانیشی ڕوو دەکرد لە کەعبە (وكان يفتخ أصابعهما) (٣٧٩) .

ئەمانەش حەوت ئەندامن سوژدەی لە سەر دەبردن : دەستەکان ، و ئەژنۆکان ، و پێکان ، و نێو چاوان ، و لووتیش .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ئەندامەکەی کۆتایی ـ واتە : نێو چاوان و لووتی ـ بە ئەندامێك داناوە لە سوژدەدا ، و فەرموویەتی : " (أمرت أن أسجد (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : أمرنا أن نسجد) على سبع أعظم : على

---

(٣٧٤) البيهقي بسند صحيح ، وعند ابن أبي شيبة (١ / ٨٢ / ٢) والسراج توجيه الأصابع من طريق آخر (٣٦٣/٢) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي.

(٣٧٥) البخاري وأبو داود ، والزيادة لابن راهويه في " مسنده " (٤ / ١٢٩ / ٢) ، وروى ابن سعد (١٥٧/٤) عن ابن عمر أنه كان يحب أن يستقبل كل شيء منه القبلة إذا صلى ، حتى كان يستقبل بإبهامه القبلة .

(٣٧٦) الطحاوي وابن خزيمة رقم (٦٥٤) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي.

(٣٧٧) البيهقي بسند صحيح .

(٣٧٨) الترمذي والسراج وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

(٣٧٩) أبو داود والترمذي وصححه ، والنسائي وابن ماجه ، و(يفتخ) بالخاء المعجمة ؛ أي : يغمز موضع المفاصل منها ، ويثنيها إلى باطن الرجل ؛ كما في " النهاية " .

الـجبهة - وأشار [٣٨٠] بيده على أنفه - واليدين (وفي لفـظ : الكفـين) ، والركبتين ، وأطراف القدمين ، ولا نكفت [٣٨١] الثياب والشعر " [٣٨٢] .

واتە : فەرمانم پێکراوە سوژدە بەرم (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : فەرمانمان پـێکراوە سـوژدە بـەرین) ، لـە سـەر حـەوت ئەنـدام : لـە سـەر نێوچـاوان ـ ئامـاژەی بـە دەسـتەکانی دەکـرد بـۆ لـووتی ـ ، و هــەردوو دەستەکان ، و (وە لە گۆ (لەفز)ێکی تردا هاتووە : هەردوو ناو لە پـەکان) ئەژنۆکان ، و لێواری پێکان ، و . . . .

وە دەیفەرموو : " إذا سجد العبد سجد معه سبعة آراب : وجهه ، وكفاه ، وركبتاه ، وقدماه " [٣٨٣] .

واتە : کە نوێژگەر سوژدە دەبات ، حەوت ئەندامی سوژدە دەبـات : نێوچاوان ، و ناو لە پەکان ، و ئەژنۆکان ، و لێواری پێکان .

---

[٣٨٠] هەروەکو ئەوەی بیەوێ بە ووشەی " ئاماژەکردن : أشار " ووشەی " فرمانکردن : أمر " ە دەربڕێت ، بۆیە (على) ی بەکارهێناوە لە جیاتی (إلى) . هەروەکو لە " فتح " دا هاتووە .

[٣٨١] واتە : کۆکردنەوە ، و پاراستنی لە بڵاوبوونەوە ، مەبەستی : کۆکردنەوەی پۆشـاك ، و پرچە بە دەستەکان لە کاتی کڕنووش و سوژدەدا . " النهاية "

دەڵێم : ئەم نەهیکردنە تایبەت نی‌یە بە کـاتی نوێـژەوە ، بـەڵکو ئەگـەر پۆشـاکەکەی یان پرچی پێشنوێژ کۆکردەوە ، و پاشان بەو شێوەیە ڕۆشتە نوێژەکەیەوە ، بەهەمان شێوە نەهیەکە دەیگرێتەوە لە بۆچونی زۆربەی زانایان ، ئـەوەش پاڵپشـتی نەهیەکـەی پێغەمبـەری خوا بکات ﷺ ئەوەیە کە نەهی کردووە لەوەی کە پیاو نوێژ بکات لە کاتێکدا پرچـی کردبـێ بـە پەلکە یان لوولی کردبێت هەروەکو لە دواییدا ئاماژەی بۆ دەکرێت.

[٣٨٢] البخاري ومسلم ، وهومخرج في " الإرواء " (٣١٠) .

[٣٨٣] مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

وە (آراب) واتە : ئەندامەکان ، و کۆی (إرب) ە بە (كسر الهمزة وسكون الراء)

وه جارێكیان پیاوێكی بینی پرچی كۆكردبووەوە لـە پشـتی سـەری (رأسـه معقوص [٣٨٤]) ، پێی فەرمووی : " إنما مثل هذا مثل الذي يصلي وهو مكتوف " [٣٨٥].

واته : نموونەی ئەم پیاوە وەكو كەسێكە بەبەستراوەیی نوێژ بكات .

هەوەها فەرموویەتی : " ذلك كفل الشيطان " [٣٨٦].

واتـه : ئـەوە جێگـەی دانیشـتی شـەیتانە (واتـە : شـوێنی كۆكردنەوەی پرچەكەی).

وه " باسكەكانی ڕانەدەخست " [٣٨٧] " بەڵكو " بەرزی دەكردنوە لە زەوی ، و دووری دەكردنەوە لە لاكانیەوە ، تاكو سپیایەتی بـن باڵـەكانی دەردەكەوت بۆ كەسێك لـە پشـتی وەسـتابێت " [٣٨٨] ، و " بـە شـێوەیەك

---

[٣٨٤] مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

[٣٨٥] واته : كراو بە پەلك ، و لوولدرا و . پێشەوا (ابن الأثير) فەرموویەتی :

" واتای فەرموودەكە ئەوەیـە : كـە ئەگـەر پرچـی پـەرش و بڵاوكرابێتـەوە ، دەكەوێتـە سـەر زەوی لە كـاتی سـوژدەبردندا و خاوەنەكـەی بـەو كـردار پاداشـت دەدرێتـەوە ، بـەڵام ئەگـەر كرابێـت بـە پـەلك یـان لـوول درابـیت وەكـو ئـەوەی لێدێـت كـە سـوژدەی نـەبردبێت ، وەشـوبهێنراوە بـە كـۆتكراو ، چـونكە دەسـتەكانی بەسـتراوەتەوە ، لەبـەر ئـەوەی لـە كـاتی سوژدەدا ناكەوێتە زەوی .

دەڵێم : وادەردەكەوێت كە ئەم حوكمە تایبەت بێت بە پیاوانەوە جگە لە ئافرەتان ، هەروەكو پێشەوا (الشوكانـي) لە (ابن العربـي) ەوە دەیگێڕێتەوە .

[٣٨٦] أبو داود والترمذي وحسنه ، وصححه ابن خزيـمة وابن حبان ، و " صحيح أبـي داود " (٦٥٣) .

[٣٨٧] البخاري وأبو داود .

[٣٨٨] البخاري ومسلم ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٥٩) .

ئەگەر بەرخێك (بهمة [٣٨٩]) بیویستبایە بە ژێر باڵەکانی تێپەر ببی پێپەر دەبوو " [٣٩٠] .

وە زۆر زیادڕەوی تێدا دەکرد تاکو هاوەڵانی دەیانفەرموو : ئێمە دڵمان دەسووتا (نأوي و نرق [٣٩١]) بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر ئەوەی ئەوەندە دەستەکانی دوور دەکردەوە لە لاکانی کە سوژدەی دەبرد " [٣٩٢] .

وە فەرمانیشی بەوە دەکرد ، و دەیفەرموو : " إذا سجدت فضع كفيك وارفع مرفقيك " [٣٩٣] .

واتە : ئەگەر سوژدەت برد ناو لەپەکانت دابنێ ، و قورانیسکەکانت بەرز بکەوە .

وە دەیفەرموو : " اعتدلوا في السجود ، ولا يبسط أحدكم ذراعيه انبساط (وفي لفظ : كما يبسط) الكلب " [٣٩٤] . وفي لفظ آخر وحديث آخر : " ولا يفترش أحدكم ذراعيه افتراش الكلب " [٣٩٥] .

واتە : رێك بنەوە لە سوژدەکانتان ، و دەستەکانتان ڕامەخەن هەروەکو چۆن سەگ دەستەکانی ڕا دەخات .

---

[٣٨٩] البهمة ؛ تاكە و كۆكەی (البهم) ە ، واتاكەشی : بەرخە .

[٣٩٠] مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

[٣٩١] واتە : غەمبار بوون ، و دڵسووتان .

[٣٩٢] أبو داود وابن ماجه بسند حسن .

[٣٩٣] مسلم وأبو عوانة .

[٣٩٤] البخاري ومسلم وأبو داود وأحمد .

[٣٩٥] أحمد والترمذي وصححه .

وە دەیفـەرموو : " لا تبسط ذراعيك [بسط السبع] ، وادعم علـى راحتيك ، وتجاف [٣٩٦] عن ضبعيك ؛ فإنك إذا فعلت ذلك سجد كل عضـو منك معك " [٣٩٧] .

واتە : دەستەکانت ڕامەخە هەروەکو چۆن دڕندە دەستەکانی ڕادەخات ، و لە سـەر ڕانـەکانت دابنیشـە ، و مەچەکانیشـت لـە خـۆت دوور کـەرەوە ، ئەگەر ئەوەت ئەنجام دا ، ئەوا هەموو ئەندامێکت لەگەڵتدا سوژدە دەبات .

واجبێتی ئارام گرتنی ئەندامەکان لە سوژدەدا

وە پێغەمبەری خـوا ﷺ فـەرمانی بـە تـەواو ئەنجامـدانی کڕنـووش و سوژدە دەکرد ، نموونەشی بەوە ئەهێنایەوە بۆ کەسێك ئەوە ئەنجام نەدات ، بـە کەسـێکی برسـی کـە خورمایـەك یـان دوو خورمـا بخـوات ، کـە هـیچ سوودێکی پێناگەیەنن ، وە دەیفەرموو : " إنه من أسوء النـاس سـرقة " ، واتە: خراپترین کەسە لە دزیدا .

وە حوکمیشی بە بەتاڵبوونی نوێژی ئەو کەسـە دەدا کـە پشـتی بـە تـەواوی ڕاسـت ناکاتـەوە لـە کڕنـووش ، سـوژدەیدا ، هـەروەکو لـە باسـی کڕنووش بە ووردی باس کرا ، و فەرمانی کرد بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بـە تەواوی ئەنجام نەدا بـەوەی کـە ئـارام بگرێـت لـە سـوژدەدا ، هـەروەکو لـە سەرەتای ئەم بابەتەشدا باسمان لێوە کرد .

[٣٩٦] واتە : دورخستنەوە ، وە (ضبعيك) ، لـە " النهاية " دا هـاتووە : " الضبع بكسر الباء : وسط العضد " واتە : ناوەڕاستی مەچەکی .

[٣٩٧] ابن خزيـمة (١ / ٨٠ / ٢) والـمقدسي في " الـمختارة " والـحاكم وصـححه ووافقه الذهبـي .

زیکرەکانی سوژدە

پێغەمبەری خوا ﷺ لەم ڕوکنەدا جۆرەها زیکر و پاڕانەوەی دەکرد ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەوەیتریان :

١ ـ سێ جار (سبحان ربي الأعلى) ی دەووت [٣٩٨] .

وە هەندێك جاریش زیاد لە سێ جار دووبارەی دەکردەوە [٣٩٩] .

وە جارێکیان ئەوەندە دووبارەی کردەوە لە شەو نوێژێکدا ، بەشێوەیەك سوژدەکەی نزیك قورئان خوێندنەکەی بووەوە ، خوێندنەوەکەشی تیایدا سێ سورەت بوو لە سورەتە درێژەکانی قورئانی پیرۆز : سورەتی ﴿ البقرة ﴾ ، و ﴿ النساء ﴾ ، و ﴿ آل عمران ﴾ ، لە نێوانیانیشدا پاڕانەوەو داوای لێخۆشبوونیشی دەکرد هەروەکو لە پێشدا لە (شەو نوێژ) دا باسکرا .

٢ ـ سێ جار (سبحان ربي العظيم وبحمده)ی دەووت [٤٠٠].

٣ ـ وە " سبوح قدوس [٤٠١] رب الملائكة والروح " ی دەووت [٤٠٢].

---

[٣٩٨] أحمد وأبو داود وابن ماجه والدارقطني والطحاوي والبزار ، والطبراني في " الكبير " عن سبعة من الصحابة ، وانظر التعليق على هذا الذكر في الركوع .

[٣٩٩] بڕوانە : ئەو ووتەیەی کە لە سەر ئەم باسە ووتراوە لە پێشتر .

[٤٠٠] صحيح ، رواه أبو داود والدارقطني وأحمد والطبراني والبيهقي .

[٤٠١] لە پێشتردا ئاماژە بەوە کرا کە (السبوح) ئەو کەسەیە کە دوور ڕادەگیرێت لە هەموو خراپەیەك ، و (القدوس) یش ، واتە : بە فڕ و بە پیت و بە بەرەکەتە .

[٤٠٢] مسلم وأبو عوانة.

٤ ـ وە " سبحانك اللهم ربنا ! وبحمدك ، اللهم اغفر لي " ی دەووت بەزۆری لە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، ئەوەشی لە قورئانی پیرۆزەوە وەرگرتبوو (يتأول القرآن) [٤٠٣] .

٥ ـ وە " اللهم ! لك سجدت ، وبك آمنت ، ولك أسلمت ، [وأنت ربي] سجد وجهي للذي خلقه وصوره ، [فأحسن صوره] ، وشق سمعه وبصره ، [ف] تبارك الله أحسن الخالقين " [٤٠٤] ی دەووت .

٦ ـ وە " اللهم ! اغفر لي ذنبي كله ، ودِقه وجِله ، وأوله وآخره ، وعلانيته وسره " [٤٠٥] ی دەووت .

٧ ـ وە " سجد لك سوادي وخيالي ، وآمن بك فؤادي ، أبوء بنعمتك علي ، هذي - يدي وما جنيت على نفسي " [٤٠٦] ی دەووت .

٨ ـ " سبحان ذي الجبروت والملكوت والكبرياء والعظمة " [٤٠٧] ، ئەمەو پاش ئەمەشی لە شەو نوێژدا دەووت .

٩ ـ " سبحانك [اللهم !] وبحمدك ، لا إله إلا أنت " [٤٠٨] .

١٠ ـ " اللهم ! اغفر لي ما أسررت ، وما أعلنت " [٤٠٩] .

---

(٤٠٣) البخاري ومسلم ، ئەم زیکرە زیکری کڕنووشیشە ، وە لە پێشدا ووتمان کە واتاکەی ئەوەیە : کردار بەوە دەکات کە قورئانی پیرۆز فەرمانی پێدەکات .

(٤٠٤) مسلم وأبو عوانة والطحاوي والدارقطني .

(٤٠٥) مسلم وأبو عوانة.

(٤٠٦) ابن نصر والبزار والحاكم وصححه ورده الذهبي لكن له شواهد مذكورة في الأصل .

(٤٠٧) أبو داود والنسائي بسند صحيح ، واتاکەشی لە باسی کڕنووشدا باسکرا .

(٤٠٨) مسلم وأبو عوانة والنسائي وابن نصر .

(٤٠٩) ابن أبي شيبة (٦٢ / ١١٢ / ١) والنسائي وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

١١ ـ " اللهم ! اجعل في قلبي نورا ، [وفي لساني نورا] ، واجعـل في سمعي نورا ، واجعل في بصري نورا ، واجعل من تحتي نورا ، واجعل من فـوقي نورا ، وعن يميني نورا ، وعن يساري نورا ، واجعل أمامي نورا ، واجعل خلفي نورا ، [واجعل في نفسي نورا] وأعظِم لي نورا " (٤١٠) .

١٢ ـ " [اللهم !] [إني] أعوذ برضاك من سخطك ، و [أعـوذ] بمعافاتك من عقوبتك ، وأعوذ بك منك لا أحصي ثناء عليك ، أنت كما أثنيت على نفسك " (٤١١) .

نەهی كردن لە خوێندنەوەی قورئان لە سوژددا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی دەكرد لە خوێندنەوەی قورئان لـە كڕنـووش ، و سوژدەدا ، و فەرمانی دەكرد بـە هەوڵـدانی زۆر ، و زۆركردنـی پاڕانـەوە لەم ڕووكنەی نوێژدا ، هەروەكو لە باسی كڕنووش دا باسمان لێوەكرد .

وە دەیفـەرموو : " أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد ؛ فأكثروا الدعاء [فيه] " (٤١٢).

واتە : نزيك ترين جێگە كە بەندە لـە پەروەردگاريـەوە نزيـك بێـت ، ئەو كاتەیە كە لە سوژدەدا بێت ، جا زۆر تێيدا بپارێنەوە .

درێژكردنەوەی سوژدە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ سوژدەكانی ـ لە درێژيدا ـ نزيك دەكردنەوە لە كڕنووشـەكانی ، لەوانەشـە هەنـدێك جـار زۆر درێـژی بكردايەتـەوە ، لـە بـەر

---

(٤١٠) مسلم وأبو عوانة وابن أبـي شيبة في " المـصنف " (١٢ / ١٠٦ / ٢ و ١١٢ / ١) .

(٤١١) مسلم وأبو عوانة وابن أبـي شيبة في " المـصنف " (١٢ / ١٠٦ / ٢ و ١١٢ / ١) .

(٤١٢) مسلم وأبو عوانة والبيهقي وهومخرج في " الإرواء " (٤٥٦) .

هۆكارێك ، هەروەكو هاوەڵە بەڕێزەكانی بۆمان دەگێڕنەوە : كە جارێكیان پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لامان لە نوێژێك لە نوێژەكانی ڕۆژ - كە نیوەڕۆ و عەسر دەگرێتەوە - و (حسن و حسين) ی لە باوەشدابوو ، پاشان ڕۆشتە پێشەوە بۆ بەرنوێژی كردنمان (حسن و حسين) ی لە لای ڕاستی خۆیەوە دانا ، پاشان تەكبیرەی ئیحرامی دابەست ، و دەستی كرد بە نوێژ كردن ، و سوژدەیەكی زۆر درێژی لە نوێژەكەیدا برد هاوەڵێك دەڵێت : لە هەموو خەڵكەكە من سەرم بەرزكردەوە ، بینیم منداڵێك بە سەر پشتی پێغەمبەرەوەیە ﷺ ، و ئەویش لە سوژدەدایە ، پاشان گەڕامەوە سوژدەكەی خۆم ، كە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەكەی بووە وە ، خەڵكەكە ووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناو ئەم نوێژەتدا سوژدەیەكت برد زۆر درێژت كردەوە ، تاكو گومانی ئەوەمان لە لا درووست بوو كە شتێك ڕووی دابێت ، یان سرووش (الوحي) بۆ دێتە خوارەوە ، ئەویش فەرمووی : " كل ذلك لم يكن ، ولكن ابني ارتحلني [٤١٣] فكرهت أن أعجله حتى يقضي حاجته " [٤١٤].

واتە : هیچ لەوانە نەبوو ، بەڵام كوڕەكەم لە سەر پشتم بوو ، بۆیە حەزم نەكرد پەلەی لێ بكەم تاكو ئیشی خۆی تەواو دەكات .

وە لە فەرموودەیەكی تردا هاتووە : " كە پێغەمبەری خوا ﷺ سوژدەی دەبرد (حسن و حسين) دەچوونە سەر پشتی ، ئەگەر یەكێك نەیهێشتبایە ، ئاماژەی بۆ دەكردن كە وازیان لێبهێنن ، پاشان كە نوێژی

---

[٤١٣] واتە : كردوومی بە بارهەڵگر بە سوار بوونی لە سەر پشتم ، (فكرهت أن أعجله) واتە : حەزم نەكرد پەلەی لێ بكەم .

[٤١٤] النسائي وابن عساكر (٤ / ٢٥٧ / ١ ـ ٢) والحاكم وصححه ووافقه الذهبي.

تەواوکرد و خستیانىیە باوەشیەوە ، و فـەرمووی : (من أحبنـي فليحـب هذين) " [٤١٥].

واتە : هەر کەسێ منی خۆش ئەوێ ، با ئەم دووانەی خۆشبووی .

چاکە (فەزڵ)ی سوژدە

وە پێغەمبەری خـوا ﷺ دەیفـەرموو : " ما من أمتي من أحد إلا وأنـا أعرفه يوم القيامة " ، واتـە : هـیچ کەسـێك نـیـە لـە ئوممەتەکـەم ئـیللا مـن دەیناسمـەوە لـەڕۆژی دوایـیدا ، ووتیـان ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چـۆن دەیانناسیتەوە لە ناو ئەو هەموو خەڵکە ؟ فەرمووی: " أرأيت لـو دخلـت صيرة فيها خيل دهم بهم [٤١٦] ، وفيها فرس أغر محجل [٤١٧] ؛ أما كنت تعرفه منها ؟ " ، واتە : نابینیت تۆ ئەگەر چوویتە نـاو شـوێنێکەوە هـەمووی یـەك

---

[٤١٥] ابن خزيـمة في " صحيحه " (٨٨٧) بإسناد حسن عن ابن مسعود ، والبيهقي مرسلا (٢ / ٢٦٣) ، وترجم له ابن خزيـمة بقوله : (باب ذكر الدليل على أنّ الإشارة في الصلاة ـ بمـا يفهم المشير ـ لا تقطع الصلاة ولا تفسدها) .

قلت : وهذا من الفقه الذي حرمه أهل الرأي ! وفي الباب أحاديث أخرى في " الصحيحن " وغيرهما .

[٤١٦] (الصيرة) : جۆرە پەچەیەکە (یان : گەوڕێکە) دروست دەکرێـت بـۆ ئـاژەڵ لـە بـەرد وچڵیدار ، کۆکەشی (صِير) ە ، هەروەکو لە " النهاية " دا هـاتووە ، ووقع في الطبعات السابقة : (الصبرة) ، وفسر بالضم : الكومة ... وهو خطأ نبهنا عليه الشيخ بكر بن عبدالله أبو زيـد في خطاب تفضل بإرساله إلي بتاريخ (٢٠ / ٢ / ١٤٠٩ هـ) جزاه الله خيرا .

[٤١٧] (المحجل) : ئەو جۆرە ئەسپانەیە کە سپیایەتی بە پێیدا بەرز دەبێتەوە تـا لـە شـوێنی پاوەن و مەچەکی بـەرزتر دەبێتـەوە ، بـەڵام ناگاتـە ئـەژنۆکانی ، ئـەو ناوەشـی پـێـەوترێت چونکی شوێنی (حجل) خرخاڵ وپێوەنەکان یەتی ،ئەم شێوەیەش نابێت تەنها لە دەستێك یان دەستەکانیدا بێت ،تاکو قاچێکی یان هەردوو قاچی لە گەڵدا نەبێت .

جۆره ئەسپ بوون ، و ئەسپێکی دەست و پێ و نوێوچاوان سپی تێدابوو ، ئایا ئەو ئەسپە ناناسیتەوە لە ناو ئەو ئەسپانەدا ؟ فەرمووی : بەڵێ ، فەرمووی : " فإن أمتي يومئذ غر [٤١٨] من السجود محجلون [٤١٩] من الوضوء " [٤٢٠].

واتە : ئوممەتەکەم لە ڕۆژی دواییدا نێوچاوانیان سپی دەردەکەون بە هۆی سوژدەوە ، و دەست و پێکانیان سپی دەردەکەون بە هۆی دەستنوێژەکەیانەوە .

وه فەرموویەتی : " إذا أراد الله رحمةَ من أراد من أهل النار ؛ أمـر الله الملائكة أن يخرجوا من يعبد الله ، فيخرجونهم ويعرفونهم بآثار السجود ، وحـرم الله على النار أن تأكل أثر السجود ، فيخرجون من النار ، فكل ابن آدم تأكلـه النار إلا أثر السجود " [٤٢١] .

واتە : ئەگەر خوای پەروەردگار بیەوی میهرەبانی خۆی بڕشێنێت بەسەر بەندەیەکیدا لە ئەهلی دۆزەخ ، ئەوا فەرمان دەکات بە فریشتەکانی ئەو کەسانە دەربکەن کە خوای پەروەردگاریان پەرستوە ، دەیانهێننە

---

[٤١٨] (الغرة) : سپێتی ڕوومەتیانە ، مەبەستی : سپێتی ڕوومەتیانە بە نوری دەستنوێژ .

[٤١٩] واتە : سپێتی شوێنەواری دەستنوێژ لە دەستەکان و ڕوومەت و پێکان " سپێتی دەستەکان و ڕوومەت و پێکانی ئەسپی شوبهاندووە بە سپێتی شوێنەواری دەستنوێژ لە دەست و ڕوومەت و پێکانی نوێژگەردا . " النهاية ".

[٤٢٠] أحمد بسند صحيح ، والترمذ بعضه وصححه ، وهو مخرج في " الصحيحة " .

[٤٢١] البخاري ومسلم ، لە فەرموودەیەشدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە نوێژگەرە تاوان بارەکان بە هەتاهەتایی لە دۆزەخدا نامێنێتەوە ، هەروەها ئەو کەسەش کە بە تەمەڵیەوە تەرکی کردبێ ـ بەهەمان شێوە ـ بە هەتاهەتایی لە دۆزەخدا نامێنێتەوە ، بڕوانە " الصحيحة " (٢٠٥٤) .

دەرەوە ، و دەیانناسنەوە بە شوێنەواری سوژدەکانیانەوە ، چونکە خوای پەروەردگاریش قەدەغەی کردووە لە سەر ئاگری دۆزەخ شوێنەواری سوژدەکانیان بخوات ، بۆیە بە هۆیەوە دەریان دەکەن لە ئاگری دۆزەخ ، هەموو لەشی نەوەکانی ئادەم ئاگری دۆزەخ دەیخوات جگە لە شوێنەواری سوژدەکەی نەبێت .

سوژدە بردن لە سەر زەوی و حەسیر

وە زۆرجار سوژدەی لە سەر زەوی دەبرد [٤٢٢] .

وە " هاوەڵانی لە پشتیەوە نوێژیان دەکرد لە هاوینی زۆر گەرمدا ، لەو کاتە ئەگەر یەکێکیان نەیتوانایە نێو چاوانی بخاتە سەر زەوی ، کراسەکەی ڕادەخست و سوژدەی لە سەر دەبرد " [٤٢٣] .

وە دەیفەرموو : " ... وجعلت الأرض كلها لي ولأمتي مسجداً وطهوراً ، فأينما أدركت رجلا من أمتي الصلاة ؛ فعنده مسجده ، وعنده طهوره ، [وكان من قبلي يعظمون ذلك ، إنما كانوا يصلون في كنائسهم وبيعهم] " [٤٢٤] .

واتە : ... وە هەموو زەوی بۆ خۆم و ئوممەتەکەم کراوە بە جێگەی نوێژ و بە پاك کەرەوەش دانروە ، جا هەرکەسێك لە ئوممەتەکەم کاتی نوێژی بوو ئەوا جێگەی نوێژ و پاك کەرەوەشی لە لایە ، [بەڵام

---

[٤٢٢] چونکە : مزگەوتەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ بە حەسیر و هاوشێوەکانی ناو فەرش نەکرابوو ، فەرموودەیەکی زۆر هەن بەڵگەن بۆ ئەم ووتەیە ، لوانەش ئەو فەرموودەیەی کە دوای ئەم فەرموودەیە دێت و فەرموودەکەی (أبو سعيد الخدري) .

[٤٢٣] مسلم وأبو عوانة .

[٤٢٤] أحمد والسراج والبيهقي بسند صحيح .

ئوممەتانی پێش من ئەوەیان بە گەورە دادەنا ، بەڵكو تەنها بۆیان هەبوو لە پەرستگاكانیان نوێژ بكەن (كە كنیسەی خاچ پەرستەكان و بیەعی گاورەكان دەگرێتەوە)].

وە لەوانەشە جاری وا هەبێت سوژدەی لە ناو قوڕاودا دەبرد ، ئەو ڕووداوەش لە شەوی بیست و یەكی ڕەمەزاندا ڕووی دا كاتێك ، كە باران باری و سەربانی مزگەوتەكە تكەی دەكرد ، سەربانی مزگەوتەكەش لەو كاتەدا لە پەلكی دار خورما دروست كرابوو ، پێغەمبەری خواش ﷺ لە ناو قوڕاوی مزگەوتەكەدا سوژدەی دەبرد ، (أبو سعيد الخدري) رضي الله عنه دەفەرمووێت : بە چاوی خۆم نێوچاوان و لووتی پێغەمبەری خوام بینی ﷺ شوێنەواری قوڕاوەكەی پێوەبوو [٤٢٥] .

وە " جاری واش هەبوو نوێژی لە سەر شتێك دەكرد كە تەنها شوێنی نێو چاوانی دەكردەوە ئەو شتەش پێی دەوترێت (الخمرة) " [٤٢٦] ، یان هەندێك جار لە سەر حەسیر نوێژی دەكرد [٤٢٧] ، (حەسیرێكی وا لە زۆری مانەوەی یان لە كۆنێتیدا ڕەش بووبووەوە) [٤٢٨] .

---

[٤٢٥] البخاري ومسلم .

[٤٢٦] البخاري ومسلم ، وە (الخمرة) واتە : ئەوەندەی كە نوێژگەر بتوانێت نێوچاوانی بخاتە سەر لە سوژدەكەیدا " حەسیر بێت یان ئەو حەسیرەی كە لە پەلكە (سعف) ی دارخورما دروست كرابێت ، یان لە پەلكی هەر ڕووەكێكی تر دروست كرابێت ، وە پێی ناوترێت (خمرة) ئەگەر لە ئەوەندە زیاتر بێت . " النهاية ".

[٤٢٧] مسلم وأبو عوانة .

[٤٢٨] البخاري ومسلم ، وفي الحديث دليل على أن الجلوس على شىء ما ؛ هو ليس له ، فيدل على تحريم الجلوس على الحرير ؛ لثبوت النهي عن لبسه في " الصحيحين " وغيرهما ، بل ورد فيهما النهي الصريح عن الجلوس عليه ، فلا تغتر بمن أباحه من الكبار.

هەستانەوە لە سوژدە

پاشان " پێغەمبـەری خـوا ﷺ (الله أكبر) ی دەكـرد و سـەری بـەرز دەكردەوە[٤٢٩]، وفەرمانیشی پێ كـردووە بـەو پیـاوەی كـە نوێژەكـەی بـە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فـەرمووی : " لا يتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يسجد حتى تطمئن مفاصله ثم يقول : (الله أكبر) ويرفع رأسه حتى يسـتوي قاعدا " [٤٣٠].

واتە : نوێژی هیچ موسڵمانێك تەواو نی‌یە تـاكو ... سـوژدەنەبات و ئەندامەكانیشی تیایدا ئارام نەگرێت ، پاشان بڵێت : (الله أكـبر) و سـەری بەرز بكاتەوە تاكو ڕاست دەبێتەوە .

وە هەنـدێك جـار " دەستەكانیشـی لـە گـەڵ ئـەم تـەكبیرەدا بـەرز دەكردنەوە " [٤٣١].

پاشان"پێی چەپی ڕادەخست و لە سەری بە ئارامی دادەنیشت"[٤٣٢]. ، و فەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بـە تـەواوی ئـەنجام

---

[٤٢٩] البخاري ومسلم .

[٤٣٠] أبو داود والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي.

[٤٣١] أحمد وأبو داود بسند صحيح ، دەست بەرزكردنەوە لێرە ، و لە هەموو (الله أكبر) يێك دا ووتەی پێشەوا (أحمد)ـە، لـە " البدائع " ی (ابن القيم) (٨٩/٤) دا هـاتووە:" (الأثـرم) لێی ئەگێڕێتەوە (لە ڕاستیدا:ابن الأثرم)ـە، كە پرسیاری لێكراوە سەبارەت بە دەسـت بەرزكردنـەوە ؟ ئەویش فەرموویەتی : لە هەموو نزمبوونەوە و بەرزبوونەوەیەك ، پاشان فەرمووی : پێشەوا (أبو عبدالله)م بینـی لـە نوێـژدا لـە هـەموو نزمبوونـەوە و بەرزبوونەوەیـەك دەسـتەكانی بـەرز دەكردەوە".

[٤٣٢] البخاري في " جزء رفع اليدين " أبو داود بسند صحيح ، ومسلم وأبو عوانة ، وهومخرج في " الإرواء " (٣١٦).

نەدا ، و پـێـی فەرموویـەتی :" إذا سجدت فمكن لسجودك ، فإذا رفعت فاقعد على فخذك اليسرى " [٤٣٣].

واتە : ئەگەر سوژدەت برد پەلە مەکە لـە سـوژدەکەتدا تـاکو جـێگیر دەبیـت (واتە:ئارام دەبیـت)، وە کـە ڕاسـت بوویتـەوە لـە سـوژدەکەت لـە سـەر ڕانـی چـەپت دانیشە.

وە " پـێی ڕاستی دەچەقاند بە زەویدا " [٤٣٤].

وە " پەنجەکانی پـێی ڕاستی ڕوو دەکرد لە قیبلە " [٤٣٥].

ڕانەخستنی پـێکان ، و لە سەر دانیشتنیان (واتە : الإقعاء) لە نێوان سوژدەکاندا

وە - جـاری وا هـەبوو - " هـەردوو پاژنـە و سـنگی پـێکـانی ڕێـك ڕادەوەستان - واتە : ڕایانی نەدەخسـت - - و لەسـەریان دادەنیشـت لـە نێوان سوژدەکاندا ، کە پـێی دەووتریت (الإقعاء) " [٤٣٦] .

---

[٤٣٣] أحمد وأبو داود بسند جيد.

[٤٣٤] البخاري والبيهقي.

[٤٣٥] النسائي بسند صحيح.

[٤٣٦] مسلم وأبو عوانة وأبو الشيخ في " ما رواه أبو الزبير عن جـابر " رقـم : (١٠٤ ـ ١٠٦) والبيهقي .

پێشەوا (ابن القيم) - بەڕەحمەت بێت - لـەوە بەسـەهودا چـووە کـە پـاش ئـەوەی باسی شـێوە دانیشـتنی ڕاخسـتن (الإفتـراش)ی پێغەمبـەری خـوای کـردووە ﷺ لـە نێـوان سوژدەکان فەرموویەتی : " لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جگـە لـەم دانیشـتنە هـیچ دانیشـتنێکی ترمان پێنەگەشتووە " !

واجب بوونی ئارامگرتن لە نێوان دوو سوژدەکەدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە سوژدەکانیدا ئارامی دەگرد ، بەشێوەیەك هەموو بڕبڕەیەکی دەگەڕایەوە جێی خۆی " [٤٣٧] ، وفەرمانیشی پێ کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرمووی : " لا تتم صلاة أحدكم حتى يفعل ذلك " [٤٣٨] .

واتە : نوێژی هیچ یەکێ لە ئێوە تەواو نییە تاکو ئەو شتە ئەنجام نەدات.

وە " ئەوەندە درێژی دەکردەوە تاکو ـ لە درێژیدا ـ نزیك دەبووەوە لە سوژدەکانی " [٤٣٩] ، وە هەندێك جار " ئەوەندە دەمایەوە تاکو کەسی واهەبوو دەیووت : لە وانەیە لە بیری چووبێت " [٤٤٠] .

دەڵێم : ئەم ووتەیە چۆن دەبێت لە کاتێکدا شێوە دانیشتنی (الإقعاء / واتە : جووت کردنی هەردوو پێ و ڕانەخستنیان و دانیشتن لە سەریان) لێوە واردە ، من حديث ابن عباس في " صحيح مسلم " و أبـي داود والترمذي وصححه ، وغيرهم ؟ انظر " الصحيحة " (٣٨٣) ، ومن حديث ابن عمر بسند حسن عند البيهقي وصححه ابن حجر ، وروى أبو إسحاق الحربي في " غريب الحديث " (ج٥ / ١٢ / ١) عن طاووس أنه رأى ابن عمر وابن عباس يقعيان ، وسـنده صحيح . ورحم الله الإمام مالك حيث قال : " ما منا من أحد إلا رد ورد عليه إلا صاحب هـذا القبر " ، وأشار إلى قبر رسول الله ﷺ ، وقد عمل بهذه السنة جماعة من الصـحابة والتـابعين وغيرهم ، وقد فصلت القول في ذلك في " الأصل " .

[٤٣٧] أبو داود والبيهقي بسند صحيح .

[٤٣٨] أبو داود والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

[٤٣٩] البخاري ومسلم .

[٤٤٠] البخاري ومسلم ، پێشەوا (ابن القيم) فەرموویەتی :

زیكری نێوان دوو سوژدەكە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لەم دانیشتنەیدا دەیفەرموو :

١ ـ " اللهم (یان لە گۆ (لەفز)ێكی تردا : رب) ! اغفر لي ، وارحمني [واجبرني] ، [وارفعني] ، واهدني ، [وعافني] ، وارزقني " (٤٤١) .

وە جاری واش هەبوو دەیفەرموو :

٢ ـ " رب اغفر لي اغفر لي " (٤٤٢) .

ئەم دووانەی لە شەو نوێژدا دەووت (٤٤٣) .

" ئەم سوننەتە دوای نەمانی سەردەمی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ خەڵكانێكی زۆر وازیان لێهێناوە ، بەڵام ئەو كەسەی كە سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ جێبەجێ بكات ، و لانەكاتەوە لەوەی كە پێچەوانەی بێت ، گوێی نییە لەوەی كە پێچەوانەی ئەمە بێت " .

(٤٤١) أبو داود والترمذي وابن ماجه وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

(٤٤٢) ابن ماجه بسند حسن ، پێشەوا (أحمد) یش ئەمەی هەڵبژاردووە بۆ پاڕانەوە ، (إسحاق ابن راهويه) فەرموویەتی : " ئەگەر بیەوێ ئەتوانێت سێجار ئەوە بڵێت ، ئەگەر بیەوێ ئەتوانێت بڵێت : اللهم ! اغفر لي ... چونكە هەردووكیان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەیشتووە كە لە نێوان سوژدەكاندا ووتوویێتنی " . كذا في " مسائل الإمام أحمد وإسحاق بن راهويه " رواية إسحاق المروزي (ص ١٩) .

(٤٤٣) وە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت كە نابیت ئەم وویردانە لە نوێژە فەرزەكاندا بووترێت ، لە بەر نەبوونی جیاوازی لە نێوان ئەو و سوننەتدا ، ئەمەش بۆچونی پێشەوا شافعي و أحمد و إسحاقە ، وادەبینن كە ئەمە ڕەوایە لە فەرز و سوننەتدا " هەروەكو پێشەوا (الترمذي) بۆمانی دەگێڕێتەوە ، وە پێشەوا (الطبراني) ش بۆ ئەوە دەچێت هەروەكو لە " مشكل الآثار " دا هاتووە ، وە دید و بۆچونی ڕەواش ئەوە پەسەند دەكات ، چونكە هیچ شوێنێكی نوێژ نییە زیكری تێدا نەكرێت ، بۆیە پێویستە لێرەشدا هەروەها بێت ، ئەوەش شتێكی ئاشكرایە و لە لای كەس شاراوە نییە.

پاشان " (الله أكبر) ی دەكرد ، و سوژدەی دووەمی دەبرد " (٤٤٤) ، و فەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، وپێی فەرموویەتی پاش ئەوەی كە فەرمانی پێكردوە بە ئارامگرتن لە نێوان سوژدەكانیدا هەروەكو لە پێشدا باسكرا : " ثم تقول : (الله أكبر) ثم تسجد حتى تطمئن مفاصلك ، [ثم افعل ذلك في صلاتك كلها] " (٤٤٥) .

واتە : پاشان دەڵێیت : (الله أكبر) و سوژدە دەبەیت ، تاكو جوومگەكانت ئارام دەگرن ، پاشان ئەوانە لە هەموو نوێژەكەت دا ئەنجام بدە.

وە هەندێك جار " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەم تەكبیرەدا هەردوو دەستی بەرز دەكردەوە " (٤٤٦) .

لەم سوژدەیەشدا هەمان شتی ئەنجام دەدا كە لە سوژدەی یەكەمدا ئەنجامی دابوو ، پاشان (الله أكبر) ی دكرد ، و ڕاست دەبووەوە (٤٤٧) .

وفەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی پاش ئەوەی كە فەرمانی پێكردوە بە سوژدەی دووەم هەروەكو لە پێشدا باس كرا ، " و دواتر سەر ڕاست دەكاتەوە و (الله أكبر) دەكات " (٤٤٨) ، و فەرموویەتی : " [ثم اصنع ذلك

---

(٤٤٤) البخاري ومسلم.

(٤٤٥) أبو داود وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي . والزيادة للبخاري ومسلم .

(٤٤٦) أبو عوانة وأبو داود بسندين صحيحين ،وقد قال بهذا الرفع أحمد ومالك والشافعي في رواية عنهما.

(٤٤٧) مسلم والبخاري.

(٤٤٨) أبو داود وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي .

في كل ركعة وسجدة] ، فإذا فعلت ذلك ؛ فقد تمت صلاتك ، وإن أنقصت منه شيئا ؛ أنقصت من صلاتك " (٤٤٩) .

واته : پاشان ئەوانە لە هەموو ڕكات و سوژدەیەك دا ئەنجام بدە ، ئەگەر هەموو ئەوانەت ئەنجام دا ئەوا نوێژەكەت تەواوە ، وە ئەگەر شتێكت لێ ئەنجام نەدا ئەوا نوێژەكەت بە تەواوی ئەنجام نەداوە .

وە هەندێك جار " هەردوو دەستی بەرز دەكردەوە " (٤٥٠) .

پشووە دانیشتن (جلسة الإستراحة)

پاشان " ڕاست دەبووەوە ، و لە سەر پێی چەپی دادەنیشت ، تاكو هەموو ئەندامێكی دەڕۆشتەوە جێگەی خۆی " (٤٥١) .

---

(٤٤٩) أحمد والترمذي وصححه.

(٤٥٠) أبو عوانة وأبو داود بسندين صحيحين ،وقد قال بهذا الرفع أحمد ومالك والشافعي في رواية عنهما.

(٤٥١) البخاري وأبو داود ، ئەم دانیشتنە لە لای زانایان بە (جلسة الإسترحة) دەناسرێت ، ئەمەش ووتەی پێشەوا (شافعی)یە ، و هاوشێوەكەشی لە (أحمد) ـەوە دگێڕنەوە هەروەكو لە " التحقيق " (١١١ / ١) دا هاتووە ئەمەش شایستەترە بە (أحمد)ـەوە لەبەر ئەوەی كە لێیەوە زانراوە لە شوێنكەوتنی بۆ ئەو سوننەتانەی كە پێچەوانەیان نییە .

وقد قال ابن هانيء في " مسائله عن الإمام أحمد " (١ / ٥٧) :

" رأيت أبا عبدالله (يعني : الإمام أحمد) ربما يتوكأ على يديه إذا قام في الركعة الأخيرة ، وربما استوى جالساً ، ثم ينهض " ، وهو اختيار الإمام إسحاق بن راهويه ، فقد قال في " مسائل المروزي " (٢/١٤٧/١): "سوننەت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ئەوەیە كە متمانە بكرێتە سەر دەستەكان لە هەستاندا ، پیر بێت یان لاو " ، بڕوانە " الإرواء " (٢/٨٢-٨٣).

متمانە کردنە سەر دەستەکان لە کاتی هەستانەوە بۆ ڕکاتەکانی تر

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵدەستایەوە بۆ ڕکاتی دووەم ، و لە هەستانەوەی دا متمانەی دەکردە سەر زەوی " (٤٥٢) .

وە " وەکو هەویر شێلی دەکرد : واتە : متمانەی دەکردە سەر دەستەکانی ئەگەر هەڵسایەتەوە (٤٥٣) .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر هەڵسایەتەوە بۆ ڕکاتی دووەم ، بە ﴿الحمد لله﴾ دەستی پێدەکرد ، و بێدەنگ نەدەبوو " (٤٥٤) .

---

(٤٥٢) الشافعي والبخاري.

(٤٥٣) رواه أبو إسحاق بسند صالح ، ومعناه عند البيهقي بسند صحيح ، بەڵام سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە تێایدا هاتووە : " كان يقوم كالسهم لا يعتمد على يديه " ئەوا " موضوع " ـە ، هەموو ئەو فەرموودانەش کە لەم وتایەدا هاتووە ئەوا " ضعيف " ـەو " صحيح " نییە ، ئەوەشم لە " الضعيفة " (٥٦٢ و ٩٢٩ و ٩٦٨) دا بە تێرو تەسەلی ڕوون کردۆتەوە .

وقد أشكل على بعض الفضلاء تقويتـي لإسناد الحربـي بسند صالح ، فأوضحت ذلك في كتابـي " تمام المنة في التعليق على فقه السنة " فراجعه فإنه مهم .

(٤٥٤) مسلم وأبو عوانة ، ئەم بێدەنگ بوونە (سكوت)ـە کە نەفی کراوە لە فەرموودەکەدا لەوانەیە ئەو بێدەنگ بوونە بێت کە بۆ خوێندنەوەی زیکری دەست پێکردنی نوێژ دەکرێت ، بۆیە ئەو بێ دەنگ بوونە ناگرێتەوە کە بۆ (الإستعاذة) دەکرێت ، لەوانەشە لەوە فراوانتر بگرێتەوە ، لە هەمووشیان ڕاست و لە پێش تر لە لای من ئەوەیە کە ئەم بێدەنگ بوونە ئەو بێدەنگ بوونەیە کە بۆ خوێندنەوەی زیکری دەستپێکردنی نوێژ دەکرێت ، سەبارەت بە (الإستعاذة) ەش لە جگە لە ڕکاتی یەکەمدا زانایان دوو بۆچونیان هەیە ، لە هەر دووکیشیان ڕاست و ئەولاتر لە لای من ئەوەیە کە شەرعییە لە هەموو ڕکاتێکدا بووترێت ، ڕوونکردنەوەی تەواوی ئەم باسە لە "أصل" ی ئەم کتێبەدا هاتووە.

وه لەم ڕكاتەشدا هەموو ئەوانەی دووبارە دەكردەوە كە لە ڕكاتی یەكەمدا ئەنجامی دەدان ، جگە لەوە نەبێت كە كورت تری دەكردەوە لە ڕكاتی یەكەم هەروەكو لە پێشدا باس كرا .

واجبە لە هەموو ڕكاتێكدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بخوێنرێت

وه فەرمانیشی بەو پیاوە كردووە كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە هەموو ڕكاتێك دا بخوێنێتەوە ، وە پاش ئەوەی كە فەرمانی پێكردووە لە ڕكاتی یەكەمدا بیخوێنێتەوە پێی فەركوو [٤٥٥] : " ثم افعل ذلك في صلاتك كلها " [٤٥٦] .

واتە : پاشان ئەوانە لە هەموو نوێژەكەت دا ئەنجام بدە .

لە ڕیوایەتێكی تردا هاتووە : " في كل ركعة " [٤٥٧] .

واتە : لە هەموو ڕكاتێكدا ، وە فەرموویەتی : " في كل ركعة قراءة " [٤٥٨] .

واتە : لە هەموو ڕكاتێك دا خوێندنەوە هەیە .

تەحیاتی یەكەم

شێوازی دانیشتن لە تەحیاتدا

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندنەوە ، دوای كۆتایی هاتنی ڕكاتی دووەم ، جا ئەگەر نوێژەكە دوو ڕكاتی بێت

---

[٤٥٥] أبو داود وأحمد بسند قوي .

[٤٥٦] البخاري ومسلم .

[٤٥٧] أحمد بسند جيد .

[٤٥٨] ابن ماجه وابن حبان في " صحيحه " وأحمد في " مسائل ابن هانيء " (١/ ٥٢) وقال جابر : " من صلى ركعة لوم يقرأ فيها بأم القرآن ؛ فلم يصل ؛ إلا وراء الإمام " . رواه مالك في " الموطأ " .

بەشێوەیەك دادەنیشت پێی دەوترێت : " الإفتراش " (٤٥٩) هەروەكو چۆن لە نێوان سوژدەكاندا دادەنیشت .

وە بە هەمان شێوەش " دادەنیشت لە تەحیاتی یەكەمی " (٤٦٠) نوێژە سێ ڕكاتی و چوار ڕكاتی‌یەكان دا .

وە فەرمانیشی بەوە كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموو : " فإذا جلست في وسط الصلاة فاطمئن وافترش فخذك اليسرى ثم تشهد " (٤٦١) .

واتە : ئەگەر دانیشتیت لە ناوەڕستی نوێژەكەتدا ، ئارام بگرە ، و ڕانی چەپت ڕابخە ، و لە سەری دانیشە ، پاشان تەحیات بخوێنەوە .

وە (أبو هريرة) ﷺ فەرموویەتی: خۆشەویستەكەم پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێكردووم وەكو دانیشتنی سەگ دابنیشم كە پێی دەوترێت (الإقعاء)(٤٦٢) .

وە لە فەرموودەیەكی تردا هاتووە : " كان ينهى عن عقبة الشيطان " (٤٦٣) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی كردووە لە شێوە دانیشتنی شەیتان - وە شێوەی دانیشتنەكەی لە دانیشتنی سەگ دەچێت - .

---

(٤٥٩) النسائي (١ / ١٧٣) بسند صحيح .

(٤٦٠) البخاري وأبو داود .

(٤٦١) أبو داود والبيهقي بسند جيد .

(٤٦٢) الطيالسي وأحمد وابن أبي شيبة ، انظر التعليق (٤) (ص ١٣١) ، و (الإقعاء) ؛ (أبو عبيدة وجگە لەویش) فەرموویانە : "بریتی‌یە لە دانانی هەردوو بەشی پاشەوەی لەسەر زەوی و دانانی هەردووپێی و دانانی دەستەكانی لە سەر زەوی هەروەكو سەگ دادەنیشێت" .

دەڵێم: ئەم جۆرە دانیشتنە كە پێی دەوترێت (إقعاء)، ئەو (إقعاء) ە نی‌یە كە سوننەتە لە نێوان سوژدەكاندا بكرێت.

(٤٦٣) رواه مسلم وأبو عوانة وغيرهما ، وهو مخرج في " إرواء الغليل " (٣١٦) .

وە " کە دادەنیشت بۆ تـەحیات خوێنـدن ، لـەپی ڕاسـتی لـە سـەر ئەژنۆ (لـە ڕیوایـەتێکی تـردا هـاتووە : ڕانـی) ی ڕاسـتی دادەنـا ، و لـەپی چەپیشی لە سەر ئەژنۆ (لـە ڕیوایـەتێکی تـردا هـاتووە : ڕانـی) ی چـەپی دادەنا [و دەیکردەوە لە سەری] " (٤٦٤) .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی چەپی تاکو قوڕانسک (حد مرفقه(٤٦٥)) ی ڕاستی لە سەر ڕانی ڕاستی دادەنا " (٤٦٦) .

وە " نەهیشی کرد لە پیاوێك لە کاتی دانیشتنیدا متمانەی کردبووە سەر دەستی چەپی لە نوێژەکەیدا ، و فـەرمووی : " إنها صلاة اليهود " (٤٦٧) ، یان " لا تجلس هكذا إنما هذه جِلْسة الذين يعذبون " (٤٦٨) ، وە یان " هي قعدة المغضوب عليهم " (٤٦٩) .

واتە : ئەو شێوەیە شێوەی نوێژی گاورەکانە ، یـان : وادامەنیشـە ، چونکە ئەم دانیشتنە دانیشتنی ئەوانەن کە سزا دەدرێـن ، وە یـان : ئـەوە دانیشتنی غەزەب لێ گیراوەکانە (واتـە : جولوکەکان) .

---

(٤٦٤) مسلم وأبو عوانة .

(٤٦٥) واتە :کۆتایی قوڕانیسکی ، مەبەستیشی ئەوەیە کە : قوڕانیسکەکانی لە لەشـی جیـا و دوور نەدەکردەوە ، هەر ئەوەشە کە ابن ابقیم لة " زاد المعاد " دا باسیکردووە .

(٤٦٦) أبو داود والنسائي بسند صحيح .

(٤٦٧) البيهقي والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي ، وهو مخرج مع الـذي فـي " الإرواء " (٣٨٠) .

(٤٦٨) أحمد وأبو داود بسند جيد .

(٤٦٩) عبد الرزاق وصححه عبد الحق في " أحكامه " (١٢٨٤ ـ بتحقيقي) .

پەنجە جووڵاندنەوە لە کاتی تەحیات خوێندندا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی چەپی دەکردەوە ، و لە سەر ڕانی چەپی دای دەنا ، وە هەمووو پەنجەکانی دەستی ڕاستی دەنوقاند ، و ئاماژەی بەو پەنجەیەی دەکرد کە دوای پەنجە گەورەکەی دێت ڕووە و قیبلە ، و چاوی تێدەبڕی " [٤٧٠] .

وە " کاتێک ئاماژەی بە پەنجەی بکردایە ، پەنجە گەورەکەی لەسەر پەنجەی ناوەڕاستی دادەنا [٤٧١] ، وە جاری واش هەبوو " بازنەیەکی بە پەنجە گەورەکەی و پەنجەی ناوەڕاستی دروست دەکرد " [٤٧٢] .

وە " کە پەنجەی بەرز دەکردەوە ، دەیجووڵاندەوە ، و پێی دەپاڕایەوە " [٤٧٣] .

---

[٤٧٠] مسلم وأبو عوانة وابن خزيـمة ، وزاد فيه الحميدي في " مسنده " (١ / ١٣١) ، وكـذا أبو يعلى (٢٧٥/٢) بسند صحيح عن ابن عمر : " وهي ندبة الشيطان ، لا يسهو أحد وهو يقـول هكذا " ، ونصب الحميدي إصبعه ، قال الحميدي : قال مسلم بن أبـي مريم : " وحدثنـي رجلٌ أنه رأى الأنبياء مثلين في كنيسةٍ في الشام في صلاتهم قائمين هكذا ،، ونصب الحميدي إصبعه " .

قلت : وهذه فائدة نادرة غريبة ، وسندها إلى الرجل صحيح .

[٤٧١] مسلم وأبو عوانة .

[٤٧٢] أبو داود والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٠٨) ، وابن خزيـمة (١ / ٨٦ / ١ ـ ٢) ، وابن حبان في " صحيحه " (٤٨٥) بسند صحيح ، وصححه ابن الملقن (٢ / ٢٨).

[٤٧٣] أبو داود والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٠٨) ، وابن خزيـمة (١ / ٨٦ / ١ ـ ٢) ، وابن حبان في " صحيحه " (٤٨٥) بسند صحيح ، وصححه ابـن الملقـن (٢ / ٢٨) ، ولحديث التحريك شاهد في ابن عدي (١ / ٢٧٨) وقال في روايه عثمان بن مقسم : " ضـعيف يكتب حديثه " .

سەبارەت بە مەبەست بە : (يدعو بها) پێشەوا (الطحاوي) فەرموویەتی :

" ئەمە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە ئەمە لە کۆتایی نوێژدا بووە " .

دەڵێم : ئەمە بەڵگە ئەوەی تێدایە کەوا سوننەتە بەردەوام بێت لە سەر ڕووکردنی پەنجەی (شایەتومان) بەرەو قیبلە و بەردەوامش دەیجوڵێنێت تا سەلام دانەوە ، چونکە دوعا کردن و پاڕانەوە پێش سەلامدانەوەیە ، وە ئەمەش بۆچونی (مالك) و جگە لەویشە ، وە پرسیار کرا لە ئیمامی (ئەحمەد): ئایا پیاو لە نوێژدا پەنجەی دەجوڵێنێت ؟ فەمووی : بەڵی ، زۆر بە پەلە و توندی . ئەمەش (ابن هانئ) باسی کردووە لە " مسائله عن الإمام أحمد " : (ص ٨٠) .

هەروەها دەڵێم : لەمەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کەوا پەنجە جووڵاندن لە ناو (تەحیات و شایەتوماندا) سوننەتێکی سەلمێنراوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ ، ئیمامی ئەحمەد و جگە لەویش لە پێشەوایانی سوننەت کاریان پێکردووە ، جا با ئەو کەسانە لە خوا بترسن کەوا گومانیان وایە کە ئەمە گاڵتەکردنە و لە گەڵ نوێژدا ناگونجێت ، بۆیە لەبەر ئەمە پەنجەیان ناجوڵێنن لە گەڵ ئەوەشدا دەزانن ئەمە سەلمێنراوە و ڕاستە ، وە زۆر لە خۆیان دەکەن بۆ گۆڕینی ماناکەی بەوەی کەوا ناگونجی لە گەڵ بنەواکانی زمانەوانی عەرەبی ، وە پێچەوانەی تێگەیشتنی پێشەوایانە .

وە لە شتە نامۆکان : هەندێك لەوانە پارێزگاری لە بۆچونی پێشەواکانیان دەکەن لەم بابەتەدا - با پێشەواکەشی بۆچوونەکەی پێچەوانەی سوننەتیش بێت - بە بەڵگەی ئەوەی بە هەڵە زانینی پێشوا ئەوە دەگەیەنێت تانەی لێبدرێت و بێڕێزی دەرحەق بنوێنرێت ! کەچی ئەوەی لە یاد دەچێتەوە کە ئەم سوننەتە سەلمێنراوە ڕەت دەکاتەوە ، وە گاڵتەجاڕیش بەوانە دە کات کە کار بەم سوننەتە دەکەن ، بە زانینەوە بێت - یان بە نەزانینەوە - کەچی ئەم گاڵتەجاریەش ئەو پێشەوایانەش دەگرێتەوە کەوا ئەمان بە گومانی خۆیان پارێزگاری لە بۆچونەکانیان دەکەن ئەگەر چی لە سەر (باطل) یش بێت ، لە کاتێکدا کە ئەم پێشەوایانە لەسەر سوننەتن ، بەڵکو ئەم بە گژدا چوونەی خودی پێغەمبەریش ﷺ دەگرێتەوە ، چونکە ئەو ئەم سوننەتەی بۆمان هێناوە ، بۆیە بەگژدا چونەوەی ئەم سوننەتە بەگژدا چوونەوەیە بۆ پێغەمبەرﷺ ، ﴿ فَما جزاء من يفْعلُ ذَلِك مِنكُم إلا ...﴾ ؟!

وه دەیفەرموو : " لَهي أشد على الشيطان من الحديد . يعني : السبابة " [٤٧٤] .

واته : قورس تره له سەر شەیتان لەوەی که به ئاسن لێی بدەیت ، واته : پەنجەی شایەتوومان .

وه " هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەم کردارەیان له یەکترەوه وەردەگرت ، واته : ئاماژه کردن له پاڕانەوەدا [٤٧٥] .

وه"پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو کردارەی ئەنجام دەدا له هەموو تەحیات دا"[٤٧٦] .

وه " پیاوێکی بینی به پەنجەی دەپاڕێتەوه ، پێی فەرمووی : " أحد [أحد] " ، [وأشار بالسبابة] " [٤٧٧] .

بەڵام دانانی پەنجه دوای ڕوو کردنی له قیبله ، یان تایبەت کردنی جوڵانەوەی به کاتی ووتنی (لا إله إلا الله) وه ، ئەمانه هەمووی هیچ بنەمایەکیان نییه له سوننەتدا ، بەڵکو پێچەوانەی سوننەته به بەڵگەی ئەم فەرموودەیه.

وه فەرموودەی : " أنه كان لا يحركها " ، سەلمێنراو نییه له ڕووی سەنەدەوه ، وەك چۆن سەلماندوومه له " ضعيف أبي داود " (١٧٥) ، وه ئەگەر سەلمێنراویش بێت ئەوا نەفی دەکات ، وه فەرموودەکی تر ئەم بابەته دەسەلمێنێت ، وه سەلمێنەر پێش دەخرێت به سەر نەفیکاردا ، وەك زانراوه لای زانایان ، بۆیه ئەمه نابێته بەڵگه بۆ ئەوانەی دەڵێن پەنجه جوڵان سوننەت نییه !.

[٤٧٤] أحمد والبزار وأبو جعفر ، والبختري في " الأمالي " (٦٠/١) ، والطبراني في " الدعاء " (ق٧٣/١) ، وعبد الغني المقدسي في " السنن " (١٢/٢) بسند حسن ، والروياني في " مسنده " (٢٤٩/٢) ، والبيهقي .

[٤٧٥] ابن أبي شيبة (٢ / ١٢٣ / ٢) بسند حسن .

[٤٧٦] النسائي والبيهقي بسند صحيح .

[٤٧٧] ابن أبي شيبة (١/٤٠/١٢) و (٢/١٢٣/٢) ، والنسائي ، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وله شاهد عند ابن أبي شيبة .

واجبێتی تەحیاتی یەکەم

و ڕێپێدانی شەرع بە پاڕانەوە تیایدا

پاشـان " پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە هـەموو دوو ڕکاتێـك دا تـەحیاتی دەخوێندەوە " [٤٧٨] .

وە " یەکەم ووشەش کە لە دانیشـتنیدا دەیفـەرموو : التحيات لله " بوو [٤٧٩] .

وە " ئەگەر تەحیاتی لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکاندا لە بیر بڕۆشـتبایە ، سوژدەی سەهوی بۆ دەبردن " [٤٨٠] .

وە فەرمانیشی پـێ‌دەکردن ، و دەیفـەرموو : " إذا قعـدتم في كـل ركعتين فقولوا : التحيات إلخ ... ، وليتخير أحدكم من الدعاء أعجبـه إليـه ، فليدع الله عز وجل به] " [٤٨١]، وفي لفظ : " قولوا في كل جلسة : التحيات " [٤٨٢] .

واتە : ئەگەر لە هەموو دوو ڕکاتێك دا دانیشتن ئـەوا بلـێن : التحيات ... هتد ، ... پاشان هەر پاڕانەوە یەکی بـەدڵ بـوو ، پـێی بپاڕێتـەوە لـە

---

(٤٧٨) مسلم وأبو عوانة .

(٤٧٩) رواه البيهقي من رواية عائشة بإسناد جيد ، كما قال ابن الملقن (٢ / ٢٨) .

(٤٨٠) البخاري ومسلم ، و وهو مخرج فـي " إرواء الغليل " (٣٣٨) .

(٤٨١) النسائي وأحمد والطبرانـي في " الكبير " (٣ / ٢٥ / ١) بسند صحيح .

دەڵێم : ڕووکەشی فەرموودەکە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە شەرعی‌یە لە پاش هـەموو تەحیاتێکدا بپاڕێتەوە ، با سەلام دانەوەشی بەدوادا نەبێت ، ئەمـەش بۆچـونی (ابن حزم) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ .

(٤٨٢) النسائي بسند صحيح .

خوای پەروەردگار ، وە لە گۆ (لەفز)ێکی تردا هاتووە ، فەرموویەتی : " لە هەموو دانیشتنێك دا بلێن : التحيات " ، وە فەرمانیشی بەوە کردووە بەو پیاوە کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، هەروەکو لە پێشدا باسکرا .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ فێری تەحیاتی دەکردن هەروەکو چۆن سورەتێکی قورئانی پیرۆزی پێ فێر دەکردن " [٤٨٣] .

وە " سوننەتیش وایە بەبێ دەنگی بخوێنرێت " [٤٨٤] .

شێوازەکانی تەحیات

وە پێغەمبەری خوا ﷺ چەندەها شێوازی جۆراو جۆری تەحیاتی پێفێرکردن :

١ - تەحیاتی (ابن مسعود) ﷺ: کە فەرموویەتی : دەستم لە ناو دەستی پێغەمبەری خوادا بوو ﷺ کە تەحیاتی پێفێرکردم ، هەروەکو چۆن سورەتێکی لە سورەتەکانی قورئانی فێردەکردم:"التحيات لله ، والصلوات [٤٨٥] ، والطيبات [٤٨٦] ، السلام [٤٨٧] عليك أيها النبي! ورحمة الله وبركاته [٤٨٨] ،

---

[٤٨٣] البخاري ومسلم .

[٤٨٤] أبو داود ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

[٤٨٥] (التحيات) واتە : ئەو ووشانەی کە واتای سەلام و مولك و مانەوەیە هەمووی بۆ خوای پەروەردگارە. وە (الصلوات) " واتە : ئەو پاڕانەوانەی کە مەبەست لێی بەگەورە زانینی خوای پەروەردگارە هەر شایستەی ئەوە ، و هیچ کەسیتر جگە لە ئەو شایستەی ئەوە نیە . (النهاية) .

[٤٨٦] واتە : ئەو ووتانەی کە چاکن هەرچەند درێژ بکرێنەوە تەنها خوای پەروەردگار شایستەی ئەوەیە شوکر و ستایشی پێبکرێت ، و هیچ کەسیتر جگە لە ئەو شایستەی ئەوە نیە " لەو ووتانەی کە پاشا و گەورەکان حەزیان لێیە پێی وەسف بدرێنەوە . " فتح ".

السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين " ، [فإنه إذا قال ذلك أصاب كل عبد صالح في السماء والأرض] ، واتە : ئەگەر ئەوەی ووت ئەوا هەموو بەندەیەکی چاك لە ئاسمان بێت یان لە زەوی دەگرێتەوە. " أشهد أن لا إله إلا الله ، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله " ، [وهو بين ظهرانينا فلما قبض قلنا : السلام على النبـي] ، واتە : لەکاتێك دا ئەمانووت : (السلام عليك أيها النبـي ورحمـة الله وبركاته) کە لە ناوماندا زیندوو بوو ، بەڵام کە کۆچی کرد دەمانووت : السلام على النبـي " (٤٨٩) .

---

(٤٨٧) واتاکەی : پەنادانە بە خوای پەروەردگار و پاراستنی تەنها بە ئەو ، چونکە : (السلام) ناوێکە لە ناوەکانی خوای پەروەردگار ئەوە دەگەیەنێت : خوای پەروەردگار پارێزەر و کەفالەتکاریەتی ، هەروەکو ئەوترێت (الله معك) ؛ واتە : بە پاراستن و یارمەتی و میهرەبانی خۆی .

(٤٨٨) ناوێکە هەموو ئەو چاکانە دەکرێتەوە کە خوای پەروەردگار بەبەردەوامی دەرێژێتە سەر بەندەکانی.

(٤٨٩) البخاري ومسلم ، وابن أبـي شيبة (٢/٩٠/١) ، والسراج ، وأبو يعلـى في " مسـنده " (٢٥٨/٢) ، وهو مخرج فـي " الإرواء " (٣٢١) .

دەڵێم : ووتەکەی (ابن مسعود) کە دەڵێت : ووتمان : "السلام على النبي" واتە : صەحابە ڕەزای خوایان لێبێت لە تەحیاتدا دەیانووت : " السلام عليـك أيهـا النبـي " لە کاتێکدا کە پێغەمبەر ﷺ زیندوو بوو ، بەڵام دوای ئەوەی کە مرد خۆیان لادا لەمە و دەیانووت : (السلام على النبي) ، وە دەبێت ئەمە لە لایەن پێغەمبەر ﷺ خۆیەوە بێت ، وە ئەوەش پاڵپشتی ئەمە بکات ئەوەیە کە عائيشة ـ ڕزای خوای لێبێت ـ بەم شێوازە تەحیاتی ناو نوێژی فێر دەکردن (السلام على النبي) رواه السراج في "مسنده " (ج٩/١/٢) ، والمخلص في "الفوائد" (ج ١١/٥٤/١) بسندين صحيحين عنها.

وە پێشەوا (الـحافظ) ڕەحمەتی خوای لێبێت فەرموویەتی : (ئەم زیادەیە ڕووکەشەکەی ئەوە دەگەیەنێت : ئەوان لە پێشدا دەیانووت : " السلام عليك أيها النبـي " بە

٢ ـ تەحیاتی (ابن عباس) رضي الله عنه کە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فێری تەحیاتی دەکردین ، هەروەکو چۆن سورەتێکی لە قورئانی پیرۆز فێردەکردین ، و دەیفەرموو :" التحيات المباركات الصلوات الطيبات (٤٩٠) لله ، [ال] سلام عليك أيها النبـي ! ورحمة الله وبركاته ، [ال] سـلام علينـا

(ك) کە ئامرازی قسە لە گەڵ کردنە ڕووبەڕوو ، بەڵام دوای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ مرد وازیان هێنا لە ئامرازی ڕووبەڕوو و بە ئامرازی نادیار باسیان دەکرد و دەیاووت : (السلام على النبـي) .

وە لە جێگەیەکی تردا فەرموویەتی : (قال السبكي في " شرح المنهاج " بعد أن ذكـر هذه الرواية من عند أبـي عوانة وحده : " إن صح هذا عن الصحابة ؛ دل على أن الـخطاب في السلام بعد النبـي ﷺ غير واجب فيقال : (السلام على النبـي) ".

قلت : قد صح بلا ريب (يعني : لثبوت ذلك في " صحيح البخاري ") ، وقد وجدت له متابعا قويا ؛ قال عبدالرزاق : اخبرني ابن جريج : أخبرني عطاء أن الصحابة كانوا يقولون والنبـي ﷺ حي : " السلام عليك أيها النبـي ! " فلما مات قالوا : " السلام على النبـي " ، وهذا إسناد صحيح ، وأما ما روى سعيد بن منصور من طريق أبـي عبيد بن عبدالله بن مسعود عن أبـيه أن النبـي ﷺ علمهم التشهد : فذكره . قال : فقال بن عباس : إنما كنا نقول : " السلام عليك أيهـا النبـي ! " إذ كان حيا ، فقال : ابن مسعود : هكذا علمنا ، وهكذا نعلم ، فظاهر أن ابن عبـاس قاله بحثا ، وأن ابن مسعود لم يرجع إليه ، لكن رواية أبـي معمر أصح (يعني رواية البخـاري) ؛ لأن أبا عبيدة لم يسمع من أبـيه ، والإسناد إليه ضعيف " .

وقد نقل كلام الحافظ هذا جماعة من العلماء والمحققين ؛ أمثال : القسطلانـي والزرقانـي واللكنوي وغيرهم ، فارتضوه ولم يتعقبوه بشيء ، وللحديث مع ذلك تتمة ذكرتها في الأصـل . (وراجع المقدمة ص ١٨ ـ ٢٥) .

(٤٩٠) پێشـەوا (النووي) فەرموویەتی : " تقديره : والمباركات والصلوات والطيبات ؛ كما في حديث ابن مسعود وغيره ، ولكن حذفت الواو اختصارا ، وهو جائز معروف في اللغـة ، واتـای فەرموودەکەش ئەوەیە کە : (التحيـات) و ئەوانەش بەدوایدا دێن شایستەی خوای پەروەردگارن ، و هیچ کەسیتر جگە لە ئەو شایستەی ئەو شتانە نییە " .

وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إله إلا الله و [أشهد] أن محمدا رسـول الله . وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : عبده ورسوله " (٤٩١) .

٣ ـ تەحیاتی (ابن عمر) ﷺ : لە پێغەمبەری خوا ﷺ لـە تەحیاتـدا دەیفـەرموو : " التحيات لله ، [و] الصلوات ، [و] الطيبات ، السلام عليك أيها النبـي ! ورحمة الله - (ابن عمر) فـەرمووی : (وبركاته) م تیـا زیـاد کـردووە (٤٩٢) – السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إله إلا الله – (ابن عمر) فەرمووی : (وحده لا شريك له) م تیـا زیـاد کـردووە (٤٩٣) – وأشهد أن محمدا عبده ورسوله " (٤٩٤) .

٤ ـ تـەحیاتی : (أبو موسـى الأشـعري) ﷺ کـە فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : " ... وە کـە گەشـتنە دانیشـتن بـا سەرەتای ووتەتان ئەمە بێـت : التحيات الطيبات الصلوات لله ، السلام عليك أيها النبـي ورحمة الله ، وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشـهد أن لا إله إلا الله [وحده لا شريك له] ، وأشهد أن محمدا عبده ورسـوله ، [حەوت ووشەیە بە تەحیاتی نوێژ دادەنرێن] " (٤٩٥) .

---

(٤٩١) مسلم وأبو عوانة والشافعي والنسائي .

(٤٩٢) وهذه الزيادة ثابتة في التشهد عن النبـي ﷺ ، ولم يزدها ابن عمر من عند نفسه ، وحاشاه من ذلك ، إنما أخذها عن غيره من الصحابة الذين رووها عنه ﷺ ، فزادها هو على تشهده الـذي سمعه من النبـي ﷺ مباشرة .

(٤٩٣) وهذه الزيادة ثابتة في التشهد عن النبـي ﷺ ، ولم يزدها ابن عمر من عند نفسه ، وحاشاه من ذلك ، إنما أخذها عن غيره من الصحابة الذين رووها عنه ﷺ ، فزادها هو على تشهده الـذي سمعه من النبـي ﷺ مباشرة .

(٤٩٤) أبو داود والدارقطنـي وصححه .

(٤٩٥) مسلم وأبو عوانة وأبو داود وابن ماجه .

٥ ـ تەحیاتی (عمر) ی کوڕی (خطاب) ﷺ ، خەڵکی لە سەر مینبەرەوە فێری ئەم تەحیاتە دەکرد و دەیفەرموو : " التحیـات لله ، الزاکیات لله ، الطیبات لله] السلام علیك ... " هتد وەکو تەحیاتەکەی (ابن مسعود ﷺ) [(٤٩٦)] .

٦ ـ تەحیاتی دایکە (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ : (قاسم) ی کوڕی (محمد) بۆمان دەگێڕێتەوەو دەفەرمووێت : دایکە (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ فێری تەحیاتی دەکردین ، ئاماژەی بە دەستی دەکرد و دەیفەرموو : " التحیات ، الطیبات ، الصلوات ، الزاکیات لله ، السلام علی النبـي ... " هتد وەکو تەحیاتەکەی (ابن مسعود ﷺ) [(٤٩٧)] .

---

(٤٩٦) مالك والبیهقي بسند صحیح ، والحدیث وإن کان موقوفاً فهو في حکم المرفوع ، لأن مـن المعلوم أنه لا یقال بالرأي ، ولو کان رأیاً لم یکن هذا القول من الذکر أولی من غیره مـن سـائر الذکر ، کما ابن عبد البر .

تنبیه : لیس في کل الصیغ المتقدمة زیادة " ومغفرته " ، فلا یعتد بـها ، ولذلك أنکرهـا بعض السلف ، فروی الطبرانـي (٣ / ٥٦ / ١) بسند صحیح عن طلحة بن مصرف قال : زاد ربیع بن خیثم في التشهد وبرکاته " ومغفرته " فقال علقمة نقف حیث عُلِّمنا : السلام علیك أیها النبـي ورحمة الله وبرکاته ، وعلقمة تلقی هذا الاتباع من أستاذع ابن مسعود ﷺ ، فقد روي عنه أنه کان یعلم رجلاً التشهد ، فلما وصل إلی قوله " أشهد أنْ لا إله إلا الله " قال الرجل : وحده لا شریك له ، فقال : عبد الله هو کذلك ، ولکن ننتهي إلی علمنا ، أخرجه الطبرانـي في " الأوسط " (رقم ٢٨٤٨ ـ مصورتي) بسند صحیح ، إنْ کان المسیب الکاهلي سمع مـن ابـن مسعود .

(٤٩٧) أخرجه ابن أبـي شیبة (٢٩٣/١) والسراج والمخلص ـ کما تقدم ـ والبیهقي (١٤٤/٢) والسیاق له .

صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ ، و شوێن ، و شێوازەکانی

پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتی یەکەم ، و جگە لە ویش صەڵاواتی لە سەر خۆی دەدا (٤٩٨). وە کردوویەتی بەسوننەت بۆ ئوممەتەکەی ، بەوەی کە فەرمانی پێکردوون بە صەڵاوات دان لە سەری پاش سەلام لێکردنی (٤٩٩) ، وچەند شێوازێکی صەڵاواتی فێرکردوون بۆ صەڵاوات دان لە سەری :

---

(٤٩٨) أبو عوانة في " صحيحه " (٢ / ٣٢٤) والنسائي .

(٤٩٩) هاوەڵان ووتیان ئەی پێغەمبەری خوا : ئێمە فێربووین چۆن سەلامت لێ بکەین ﴿ واتە : لە ناو تەحیاتدا ﴾ ، باشە چۆن صەڵاواتت لە سەر بدەین ؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی : بڵێن : " اللهم صل على محمد ..." تا کۆتایی فەرموودەکە ، جا پێغەمبەر ﷺ تایبەتی نەکرد بە تەحیاتێکەوە و بڵێت لەوەی تریان نابێت ، بۆیە ئەمە بەڵگەی ئەوەی تێدایە : کەوا دروست و شەرعیە صەڵاوات لە سەر پێغەمبەریش ﷺ بدرێت لە ناو تەحیاتی یەکەمیشدا ، وە ئەمەش مەزهەبی ئیمامی شافعیە ، وەك لە کتێبی (الأم) دا بە ڕاشکاوی باسی ئەمەی کردووە ، وە ئەمەش بە ڕاست زانراوە لە لای شوێنکەوتوانی شافعی ، وەك بە ئاشکرا (النووي) لە (المـجموع) دا (٣ / ٤٦٠) باسی کردووە ، و بە بۆچوونی بە هێز و ڕاشکاوی داناوە لە (الروضة) دا (١ / ٢٦٣ ـ طبـع المكتـب الإسـلامي) ، وە ئەمەش هەڵبژێردراوی (الوزير ابن هبيرة الـحنبلي) لە (الإفصاح) دا ، وەك (ابـن رجـب) لێوە گێڕاویەتەوە لە (ذيل الطبقـات) و بێدەنگیش بووە لێی ، وە چەندین فەرموودەی زۆر هاتووە لە سەر صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەر ﷺ لە ناو تەحیاتدا ، بەڵام لە هیچکامیاندا نەهاتووە تایبەت کرابێت بە تەحیاتی یەکەمەوە ، بەڵکو فەرموودەکان گشتین و هەموو تەحیاتێك دەگرێتەوە ، وە لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) بە (تەعلیق) کراوی باسم کردووە ، بەڵام لە سەرەوە هیچم لەوانە باس نەکردووە ، چونکە لە سەر مەرجی ئێمە نین ﴿ واتە : صەحیح نین﴾ هەرچەندە لە ڕووی واتایشەوە هەندێکیان هەندێکی تریان بەهێز بکات ، وە ئەوانەی کە دەڵێن نابێت لە تەحیاتی یەکەمدا صەڵاوات بخوێنرێت هیچ بەڵگەیەکی

١ ـ " اللهم ! صل على محمد (٥٠٠) ، وعلى أهل بيته وعلى أزواجه وذريته كما صليت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد وبارك (٥٠١) على محمد وعلى آل بيته وعلى أزواجه وذريته كما باركت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد " .

ئەمە بوو پێغەمبەری خوا ﷺ پێی دەپاڕایەوە بۆ خۆی (٥٠٢) .

صەحیحیان بە دەستەوە نییە بکرێت بە بەڵگە ، وەك چۆن لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) بە درێژی باسم کردووە .

هەروەها ئەو ووتەیەی کە دەڵێت : باش نییە لە ناو صەڵاواتدا لە تەحیاتی یەکەمدا زیاتر لە (اللهم صل على محمد وعلى آل محمد ...) بخوێنرێت هیچ بنەوایەکی نییە لە سوننەتدا و بەڵگەی لە سەر نییە ، بەڵکو بۆچوونمان وایە هەرکەس وا بکات ئەوا فەرمانە پێشوەکەی پێغەمبەری ﷺ جێبەجێ نەکردووە : " قولوا اللهم صل على محمد وعلى آل محمد ..." تا کۆتایی فەرموودەکە ، وە ئەم بابەتەش پاشماوەی هەیە لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) باسمان کردووە .

(٥٠٠) باشترین ووتە کە ووتراوە لە شیکردنەوەی واتای صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەر ﷺ ووتەکەی (أبو العالية) یە کە فەرموویەتی : صەڵاوات دانی خوا لە سەر پێغەمبەرەکەی ﷺ : ستایش کردن و بە گەورە ڕاگرتنە ، وە صەڵاواتی فریشتەکان و جگە لەوانیش : داوا کردنی ئەمە لە خوای پایە بەرز ، وە مەبەستیش ئەوەی : داوای زیاتر کردن نەك داوای ئەصڵی صەڵاوات دان. ئەمە پێشەوا (الحافظ) لە کتێبی (الفتح) دا باسی کردووە و وەڵامی ئەو ووتە بەناوبانگەشی داوەتەوە کە دەڵێت صەڵاواتی پەروەردگار : ڕەحمەتە ، وە (ابن القيم) بە درێژی باسی ئەمەی کردووە لە کتێبی (جلاء الأفهام) دا بە شێوازێك کە پێویست بە هیچ لەمە زیاتر نەکات ، جا بگەڕێرەوە بۆی .

(٥٠١) لە بەرەکەتەوە هاتووە : کە مەبەست پێی گەش و نەما و زیاد و بەرەکەت تێکەوتنە ، واتە : دوعا کردن بەمە ، جا ئەم دوعایە ئەوە دەگرێتە خۆی : کەوا ئەوەی بەخشراوە بە کەس وکاری (إبراهيم) لە خێر بدرێت و ببەخشرێت بە پێغەمبەرمان ﷺ وە بەردەوام بێت و دامەزراو بێت ، و چەند قات و زیاد کراوبێت .

(٥٠٢) أحمد والطحاوي بسند صحيح ، والشيخان دون : " أهل بيته " .

٢ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صـليت علـى [إبراهيم وعلى [٥٠٣]] آل إبراهيم ، إنك حميد مجيد ، اللهم ! بارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [إبراهيم وعلى] آل إبراهيم ، إنك حميـد مجيد" [٥٠٤] .

٣ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صـليت علـى إبراهيم [وآل إبراهيم] ، إنك حميد مجيد ، وبارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [إبراهيم و] وآل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " [٥٠٥] .

٤ ـ " اللهم ! صل على محمد [النبـي الأمي] ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد [النبـي الأمي] ، وعلـى آل محمد ؛ كما باركت على [آل] إبراهيم ، في العالمين ، إنك حميد مجيد " [٥٠٦] .

---

[٥٠٣] هذه الزيادة والتي تليها ثابتتان في رواية البخاري والطحاوي والبيهقي وأحمد ، وكذا النسائي ، وجاءت أيضاً من طرق أخرى في بعض الصيغ الآتية (٣و٧) ، فلا تغتر بقول ابن القيم في " جلاء الأفهام " (ص١٩٨) تبعاً لشيخه ابن تيمية في " الفتاوى " (١/١٦) : " لم يجئ حديث صحيح فيـه لفظ : (إبراهيم وآل إبراهيم) معاً " .

فها قد جئناك صحيحاً ، وهذا في الحقيقة من فوائد هذا الكتاب ، ودقة تتبعه للروايـات والألفاظ والجمع بينها ، وهو ـ أعني : التتبع المذكور ـ شيءٌ لم نسبق إليه والفضل لله تعالى ، وله الشكر والمنة ، ومما يؤكد خطأ ابن القيم أن النوع السابع الآتي قد صححه هو نفسه وفيه ما أنكره !

[٥٠٤] البخاري ومسلم والنسائي في " عمل اليوم والليلة " (١٦٢ / ٥٤) والحميدي (١ / ١٣٨) وابن منده (٢/ ٦٨) وقال : " هذا حديث مجمع على صحته " .

[٥٠٥] أحمد والنسائي وأبو يعلى " مسنده " (ق ٢ / ٤٤) بسند صحيح .

[٥٠٦] مسلم وأبو عوانة وابن أبـي شيبة في " المصنف " (١/١٣٢/٢) وأبو داود والنسائي (١٥٩-١٦١) وصححه الـحاكم.

٥ ـ " اللهم ! صل على محمد عبدك ورسولك ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد [عبدك ورسولك] ، [وعلى آل محمد] ؛ كما باركت على إبراهيم [وعلى آل إبراهيم] " [٥٠٧] .

٦ ـ " اللهم ! صل على محمد [وعلى] أزواجه وذريته ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد و [على] أزواجه وذريته ؛ كما باركت على [آل] إبراهيم ، إنك حميد مجيد " [٥٠٨] .

٧ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ، وبارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت ، وباركت على إبراهيم وآل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " [٥٠٩] .

چەند سوودێکی گرنگ لە صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەری ئوممەت ﷺ

سوودی یەکەم : من الملحوظ أن أكثر هذه الأنواع من صيغ الصلاة عليه ﷺ ليس فيها ذكر إبراهيم نفسه مستقلا عن آله وإنما فيها : (كما صليت على آل إبراهيم) والسبب في ذلك أن آل الرجل في اللغة العربية يتناول الرجل كما

---

[٥٠٧] البخاري والنسائي والطحاوي وأحمد ، وإسماعيل القاضي في " فضل الصلاة على النبي ﷺ " (ص ٢٨ ـ الطبعة الأولى ، ص ٦٢ ـ الطبعة الثانية / طبع المكتب الإسلامي بتحقيقي) .

[٥٠٨] البخاري ومسلم والنسائي (١٦٤ / ٥٩) .

[٥٠٩] النسائي (١٥٩ / ٤٧) والطحاوي ، وأبو سعيد ابن الأعرابي في " المعجم " (٢ / ٧٩) بسند صحيح ، وعزاه ابن القيم في " الجلاء " (ص ١٤ ـ ١٥) لمحمد بن إسحاق السراج ثم صححه .

قلت : وفي هذه الصيغة الجمع بين " إبراهيم وآل إبراهيم " معاً ، وهذا ما أنكره ابن القيم وشيخه ، كما سبق بيانه (ص ١٣٩ ـ ١٤٠) مع الرد عليهما ، فلا داعي للإعادة .

يتناول غيره ممن يؤوله كما في قوله تعالى : ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران : ٢٣] وقوله : ﴿آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ﴾ [القمر : ٣٤] ، ومنه قوله ﷺ : (اللهم صل على آل أبي أوفى) وكذلك لفظ أهل البيت كقوله تعالى : ﴿وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ [هود : ٧٣] فإن إبراهيم داخل فيهم .

قال (شيخ الإسلام) :(ولـهذا جاء في أكثر الألفاظ : (كما صليت على آل إبراهيم) و(كما باركت على آل إبـراهيم) وجـاء في بعضـها : (إبراهيم) نفسه لأنه هو الأصل في الصلاة والزكاة وسائر أهل بيته إنما يحصل ذلك تبعا وجاء في بعضها ذكر هذا وهذا تنبيها على هذين) .

إذا علمت ذلك فقد اشتهر التساؤل بين العلماء عن وجه التشبيه في قوله : (كما صليت) إلـخ لأن المقرر أن المشبه دون المشبه به والواقع هنا عكسه إذ أن محمدا صلى الله عليه وسلم أفضل من إبراهيم وقضية كونه أفضل أن تكـون الصلاة المطلوبة أفضل من كل صلاة حصلت أو تحصل وأجاب العلماء عن ذلك بأجوبة كثيرة تراها في (الفتح) و(الـجلاء) وقد بلغت نحو عشـرة أقـوال بعضها أشد ضعفا من بعض إلا قولا واحدا فإنه قوي واستحسنه شيخ الإسـلام وابن القيم وهو قول من قال :(عن آل إبراهيم فيهم الأنبياء الذين لـيس في آل محمد مثلهم فإذا طلب للنبي ﷺ ولآله مثل ما لإبراهيم وآله وفيهم الأنبياء حصل لآل محمد من ذلك ما يليق بهم فإنهم لا يبلغون مراتب الأنبياء وتبقى الزيادة الـتي للأنبياء - وفيهم إبراهيم - لمحمد ﷺ فيحصل له من المزية ما لا يحصل لغيره) .

قال ابن القيم : (وهذا أحسن من كل ما تقدم وأحسن منه أن يقال : محمد ﷺ هو من آل إبراهيم بل هو خير آل إبراهيم كما روى علي بن طلحة عن ابن عباس رضي الله عنه في قوله تعالى : ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران : ٣٣] قال ابن عباس : (محمد من آل إبراهيم) وهذا نص إذا دخل غيره من الأنبياء الذين هم من ذرية إبراهيم في آله فدخول رسول الله ﷺ أولى فيكون قولنا : (كما صليت على آل إبراهيم) متناولا للصلاة عليه وعلى سائر النبيين من ذرية إبراهيم ثم قد أمرنا الله تعالى أن نصلي عليه وعلى آله خصوصا بقدر ما صلينا عليه مع سائر آل إبراهيم عموما وهو فيهم ويحصل لآله من ذلك ما يليق بهم ويبقى الباقي كله له ﷺ قال : ولا ريب أن الصلاة الخاصة لآل إبراهيم ورسول الله ﷺ معهم أكمل من الصلاة الحاصلة لهم دونهم فيطلب له من الصلاة هذا الأمر العظيم الذي هو أفضل مما لإبراهيم قطعا ويظهر حينئذ فائدة التشبيه وجريه على أصله وأن المطلوب له من الصلاة بهذا اللفظ أعظم من المطلوب له بغيره فإنه إذا كان المطلوب بالدعاء إنما هو مثل المشبه به وله أوفر نصيب منه صار له من المشبه المطلوب أكثر مما لإبراهيم وغيره وإنضاف إلى ذلك مما له من المشبه به من الحصة التي لم تحصل لغيره فظهر بهذا من فضله وشرفه على إبراهيم وعلى كل من آله - وفيهم النبيون - ما هو اللائق به وصارت هذه الصلاة دالة على هذا التفضيل وتابعة له وهي من موجباته ومقتضياته فصلى الله عليه وعلى آله وسلم تسليما كثيرا وجزاه عنا أفضل ما جزى نبيا عن أمته اللهم صل على محمد وعلى آله محمد كما صليت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد) .

سوودی دووەم : ويرى القارئ الكريم أن هذه الصيغ على اختلاف أنواعها فيها كلها الصلاة على آل النبي ﷺ وأزواجه وذريته معه ﷺ فلذلك فليس من السنة ولا يكون منفذا للأمر النبوي من اقتصر على قوله : (اللهم صل على محمد) فحسب بل لا بد من الإتيان بإحدى هذه الصيغ كاملة كما جاءت عنه ﷺ لا فرق في ذلك بين التشهد الأول والآخر وهو نص الإمام الشافعي في (الأم) (١٠٢/١) فقال : (والتشهد في الأولى والثانية لفظ واحد لا يختلف ومعنى قولي (التشهد) التشهد والصلاة على النبي ﷺ لا يجزيه أحدهما عن الآخر) .

وأما حديث : (كان لا يزيد في الركعتين على التشهد) فهو حديث منكر كما حققته في (الضعيفة) (٥١٨٦) .

وإن من عجائب هذا الزمن ومن الفوضى العلمية فيه أن يجرؤ بعض الناس - وهو الأستاذ محمد إسعاف النشاشيبي في كتابه : (الإسلام الصحيح) - على إنكار الصلاة على الآل في الصلاة عليه ﷺ على الرغم من ورود ذلك في (الصحيحين) وغيرهما عن جمع من الصحابة منهم كعب بن عجرة وأبو حميد الساعدي وأبو سعيد الخدري وأبو مسعود الأنصاري وأبو هريرة وطلحة بن عبيد الله وفي أحاديثهم أنهم سألوا النبي ﷺ : (كيف نصلي عليك ؟) فعلمهم ﷺ هذه الصيغ وحجته في الإنكار أن الله تعالى لم يذكر في قوله : صلوا عليه وسلموا تسليما مع النبي ﷺ أحدا ثم أنكر وبالغ في الإنكار أن يكون الصحابة قد سألوه ﷺ ذلك السؤال لأن الصلاة معروفة المعنى عندهم وهو الدعاء فكيف يسألونه ؟ وهذه مغالطة مكشوفة لأن سؤالهم لم يكن على معنى الصلاة عليه حتى يرد ما ذكره وإنما كان عن كيفية الصلاة عليه كما جاء في جميع الروايات على ما سبقت الإشارة إليه وحينئذ فلا غرابة لأنهم سألوه عن كيفية شرعية لا يمكنهم معرفتها إلا من طريق الشارع

الحكيم العليم وهذا كما لو سألوه عن كيفية الصلاة المفروضة بمثل قولـه تعـالى : وأقيموا الصلاة فإن معرفتهم لأصل معنى الصلاة في اللغة لا يغنيهم عن السؤال عـن كيفيتها الشرعية وهذا بين لا يخفى .

وأما حجته المشار إليها فلا شيء ذلك لأنه من المعلوم عند المسلمين أن النبـي ﷺ هو المبين لكلام رب العالمين كما قال تعالى : ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ [النحل : ٤٤] فقد بين صلى الله عليه وسلم كيفية الصـلاة عليه وفيها ذكر الآل فوجب قبول ذلك منه لقوله تعالى : وما آتـاكم الرسـول فخذوه الحشر (٧) وقوله ﷺ في الحديث الصحيح المشهور : (ألا إنـي أوتيت القرآن ومثله معه) وهو مخرج في (تخريج المشكاة) (١٦٣ و٤٢٤٧) .

وليت شعري ماذا يقول النشاشيبي - ومن قد يغتر ببـهرج كلامـه - فيمن عسى أن ينكر التشهد في الصلاة أو أنكر على الحائض ترك الصلاة والصوم في حيضها ؟ بدعوى أن الله لم يذكر التشهد في القرآن وإنما ذكر القيام والركوع والسجود فقط وأنه تعالى لم يسقط في القرآن الصلاة والصـوم عـن الحـائض فالواجب عليها القيام بذلك فهل يوافقون هذا المنكر في إنكاره أم ينكرون عليـه ذلك ؟ فإن كان الأول - وذلك مما لا نرجوه - فقد ضلوا ضلالا بعيدا وخرجوا عن جماعة المسلمين وإن كان الآخر فقد وفقوا وأصابوا فما ردوا به على المنكـر فهو ردنا على النشاشيبي وقد بينا لك وجه ذلك .

فحذار أيها المسلم أن تحاول فهم القرآن مستقلا عن السنة فإنـك لـن تستطيع ذلك ولو كنت في اللغة سيبويه زمانك وهاك المثال أمامك فإن النشاشيبي هذا كان من كبار علماء اللغة في القرن الحاضر فأنت تراه قد ضل حـين اغتـر بعلمه في اللغة ولم يستعن على فهم القرآن بالسنة بل إنه أنكرها كمـا عرفـت

والأمثلة على ما نقول كثيرة جدا لا يتسع المقام لذكرها وفيما سبق كفاية . والله الموفق .

سوودی سێیەم : ويرى القارئ أيضا أنه ليس في شيء منها لفظ : (السيادة) ولذلك اختلف المتأخرون في مشروعية زيادتها في الصلوات الإبراهيمية ولا يتسع المجال الآن لنفصل القول في ذلك وذكر من ذهب إلى عدم مشروعيتها اتباعا لتعليم النبي ﷺ الكامل لأمته حين سئل عن كيفية الصلاة عليه ﷺ ؟ فأجاب آمرا بقوله : (قولوا : اللهم صل على محمد . . .) ولكني أريد أن أنقل إلى القراء الكرام هنا رأي الحافظ ابن حجر العسقلاني في ذلك باعتباره أحد كبار علماء الشافعية الجامعين بين الحديث والفقه فقد شاع لدى متأخري الشافعية خلاف هذا التعليم النبوي الكريم

فقال الحافظ محمد بن محمد بن محمد الغرابيلي (٧٩٠ - ٨٣٥) وكان ملازما لابن حجر - قال رحمه ومن خطه نقلت (وهو من مخطوطات المكتبة الظاهرية): (وسئل (أي الحافظ ابن حجر) أمتع الله بحياته عن صفة الصلاة على النبي ﷺ في الصلاة أو خارج الصلاة سواء قيل بوجوبها أو ندبيتها هل يشترط فيها أن يصفه ﷺ بالسيادة كأن يقول مثلا : اللهم صل على سيدنا محمد أو على سيد الخلق أو على سيد ولد آدم ؟ أو يقتصر على قوله : اللهم صل على محمد ؟ وأيهما أفضل : الإتيان بلفظ السيادة لكونها صفة ثابتة له ﷺ أو عدم الإتيان به لعدم ورود ذلك في الآثار ؟

فأجاب رضي الله عنه : نعم اتباع الألفاظ المأثورة أرجح ولا يقال : لعله ترك ذلك تواضعا منه ﷺ كما لم يكن يقول عند ذكره ﷺ : وأمته مندوبة إلى أن تقول ذلك كلما ذكر لأنا نقول : لو كان ذلك راجحا لجاء عن الصحابة ثم عن

التابعين ولم نقف في شيء من الآثار عن أحد من الصحابة ولا التابعين لهم قـال ذلك مع كثرة ما ورد عنهم من ذلك وهذا الإمام الشافعي - أعلى الله درجتـه وهو من أكثر الناس تعظيما للنبي ﷺ - قال في خطبة كتابه الذي هو عمدة أهل مذهبه : (اللهم صل على محمد) إلى آخره ما أداه إليه اجتهاده وهو قوله : كلما ذكره الذاكرون وكلما غفل عن ذكره الغافلون وكأنه استنبط ذلك من الحديث الصحيح الذي فيه : (سبحان الله عدد خلقه) فقد ثبت أنه ﷺ قال لأم المؤمنين - ورآها قد أكثرت التسبيح وأطالته - : (لقد قلت بعدك كلمات لو وزنت بما قلت لوزنتهن) فذكر ذلك وكان ﷺ يعجبه الجوامع من الدعاء .

وقد عقد القاضي عياض بابا في صفة الصلاة على النبـي ﷺ في كتاب (الشفاء) ونقل فيها أثارا مرفوعة عن جماعة من الصحابة والتابعين ليس في شيء منها عن أحد من الصحابة وغيرهم لفظ : (سيدنا) .

منها حديث علي أنه كان يعلمهم كيفية الصلاة على النبـي ﷺ فيقول : اللهم داحي المدحوات وباري المسموكات اجعل سوابق صـلواتك ونـوامي بركاتك وزائد تحيتك على محمد عبدك ورسولك الفاتح لما أغلق .

وعن علي أنه كان يقول : صلوات الله البر الرحيم والملائكة المقـربين والنبـيين والصديقين والشهداء والصالحين وما سبح لك من شيء يا رب العالمين على محمد بن عبد الله خاتم النبـيين وإمام المتقين . . الحديث .

وعن عبد الله بن مسعود أنه كان يقـول : اللـهم اجعـل صـلواتك وبركاتك ورحمتك على محمد عبدك ورسولك إمام الخير ورسول الرحمـة . . . الحديث .

وعن الحسن البصري أنه كان يقول : من أراد أن يشـرب بالكـأس الأروى من حوض المصطفى فليقل : اللهم صل على محمد وعلى آله وأصـحابه وأزواجه وأولاده وذريته وأهل بيته وأصهاره وأنصاره وأشياعه ومحبيه . فهذا مـا أوثره من (الشفاء) مما يتعلق بهيئة الصلاة عليه عن الصحابة ومن بعدهم وذكـر فيه غير ذلك.

نعم ورد في حديث ابن مسعود أنه كان يقول في صلاته على النبـــي ﷺ : اللهم اجعل فضائل صلواتك ورحمتك وبركاتك على سيد المرسـلين . . . الحديث . أخرجه ابن ماجه ولكن إسناده ضعيف وحديث علي المشار إليـه أولا أخرجه الطبراني بإسناد ليس له بأس وفيه ألفاظ غريبة رويتها مشروحة في كتاب (فضل النبـي ﷺ) لأبي الحسن بن الفارس وقد ذكر الشافعية أن رجلا لو حلف ليصلين على النبـي ﷺ أفضل الصلاة فطريق البر أن يصلي على النبـــي ﷺ : اللهم صل على محمد كلما ذكره الذاكرون وسها عن ذكره الغـافلون . وقـال النووي : والصواب الذي ينبغي الجزم به أن يقال : اللهم صل على محمد وعلـى آل محمد كما صليت على إبراهيم . . . الحديث .

وقد تعقبه جماعة من المتأخرين بأنه ليس في الكيفيتين المذكورتين ما يدل على ثبوت الأفضلية فيهما من حيث النقل وأما من حيث المعنى فالأفضلية ظاهرة في الأول .

والمسألة مشهورة في كتب الفقه والغرض منها أن كل من ذكـر هـذه المسألة من الفقهاء قاطبة لم يقع في كلام أحد منهم : (سيدنا) ولو كانـت هـذه الزيادة مندوبة ما خفيت عليهم كلهم حتى أغفلوها والخير كلـه في الاتبـاع والله أعلم).

قلت : وما ذهب إليه الحافظ ابن حجر رحمه الله من عدم مشروعية تسـويده ﷺ في الصلاة عليه اتباعا للأمر الكريم وهو الذي عليه الحنفية هو الذي ينبغي التمسـك به لأنه الدليل الصادق على حبه ﷺ قل إن كنتم تحبوني فاتبعوني يحببكم الله آل عمران (٣١).

ولذلك قال الإمام النووي في (الروضة) (٢٦٥/١): (وأكمل الصـلاة علـى النبـي ﷺ : اللهم صل على محمد ...) إلخ وفق النوع الثالث المتقدم فلم يـذكر فيـه (السيادة).

سوودی چوارەم : واعلم أن النوع الأول من صيغ الصلاة عليـه ﷺ - وكذا النوع الرابع - هو ما علمه رسول الله ﷺ أصحابه لما سألوه عـن كيفيـة الصلاة عليه ﷺ وقد استدل بذلك على أنها أفضل الكيفيات في الصلاة عليـه ﷺ لأنه لا يختار لهم - ولا لنفسه - إلا الأشرف والأفضل ومن ثم صوب النووي في (الروضة) أنه لو حلف ليصلين عليه ﷺ أفضل الصلاة لم يبر إلا بتلك الكيفيـة ووجه السبكي بأنه من أتى بها فقد صلى على النبـي ﷺ بيقين وكل من جـاء بلفظ غيرها فهو من إتيانه بالصلاة المطلوبة في شك لأنهم قالوا : كيـف نصـلي عليه ؟ قال : (قولوا :...) فجعل الصلاة عليه منهم هي قولهم كذا . انتهى.

ذكره الهيتمي في (الدر المنضود) (ق ٢/٢٥) ثم ذكرا (ق ١/٢٧) أن المقصود يحصل بكل من هذه الكيفيات التي جاءت في الأحاديث الصحيحية .

سوودی پێنجەم : واعلم أنه لا يشرع تلفيق صيغة صلاة واحدة من مجموع هذه الصيغ وكذلك يقال في صيغ التشهد المتقدمة بل ذلك بدعة في الدين إنما السنة أن يقول هذا تارة وهذا تارة كما بينه شيخ الإسلام ابن تيمية في بحـث له في التكبير في العيدين (مجموع) (١/٢٥٣/٦٩) .

سوودی شەشەم : قال العلامة صديق حسن خان في كتابه (نزل الأبرار بالعلم المأثور من الأدعية والأذكار) بعد أن ساق أحاديث كثيرة في فضل الصلاة على النبي ﷺ والإكثار منها - قال (ص١٦١) :(لا شك في أن أكثر المسلمين صلاة عليه ﷺ هم أهل الحديث ورواة السنة المطهرة فإن من وظائفهم في هذا العلم الشريف الصلاة عليه أمام كل حديث ولا يزال لسانهم رطبا بذكره ﷺ وليس كتاب من كتب السنة ولا ديوان من دواوين الحديث - على اختلاف أنواعها من (الجوامع) و(المسانيد) و(المعاجم) و(الأجزاء) وغيرها - إلا وقد اشتمل على آلاف الأحاديث حتى إن أخصرها حجما كتاب (الجامع الصغير) للسيوطي فيه عشرة آلاف حديث وقس على ذلك سائر الصحف النبوية فهذه العصابة الناجية والجماعة الحديثية أولى الناس برسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يوم القيامة وأسعدهم بشفاعته ﷺ- بأبي هو وأمي- ولا يساويهم في هذه الفضيلة أحد من الناس إلا من جاء بأفضل مما جاؤوا به ودونه خرط القتاد فعليك يا باغي الخير وطالب النجاة بلا ضير أن تكون محدثا أو متطفلا على المحدثين وإلا فلا تكن . . . فليس فيما سوى ذلك من عائدة تعود إليك).

قلت : وأنا أسأل الله تبارك وتعالى أن يجعلني من هؤلاء المحدثين الذين هم أولى الناس برسول الله ﷺ ولعل هذا الكتاب من الأدلة على ذلك

ورحم الله الإمام أحمد إمام السنة الذي أنشد :

دين النبي محمد أخبار ... نعم المطية للفتى آثار

لا ترغبن عن الحديث وأهله ... فالرأي ليل والحديث نهار

ولربما جهل الفتى أثر الهدى ... والشمس بازغة لها أنوار

هـەروەها لـە دوای ئـەم تەحیاتـە ، و جگـە لـەمیش پێغەمبـەری خـوا ﷺ پاڕنەوەی کردووە بە سوننەت بۆ ئوممەتەکەی ، و فەرموویـەتی : " إذا قعدتم في كـل ركعتين فقولوا: التحيات لله ... هتد ، و پاشان فـەرمووی : ثم ليتخير من الدعاء أعجبـه إليه"(٥١٠).

واتە : ئەگەر لە هەر دوو ڕکاتێك دا دانیشتن ئەوا بڵێن : التحيات لله ... هتـد ، و پاشان فەرمووی : پاشان هەر پاڕانەوەیەکی بە دڵ بوو با ئەنجامی بدات.

هەستانەوە بۆ ڕکاتی سێیەم ، و پاشان بۆ چوارەم

پاشـان پێغەمبـەری خـوا ﷺ (الله أكــبر) ی دەکـرد (٥١١) ، و هەڵدەسایەوە بۆ ڕکاتی سـێیەم ، و فەرمانیشـی کـردووە بـەو پیـاوەی کـە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، لـەو ووتەیـەیی دا : " ثم اصنع ذلـك في كل ركعة وسجدة " هەروەکو لە پێشدا باسکرا .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ کە هەڵدەسایەوە لـە دانیشـتن ، تـەکبیری دەکرد پاشان هەڵدەسایەوە " (٥١٢) .

وە ـ هەندێك جار ـ " پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە گـەڵ ئـەم تـەکبیرەدا هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە " (٥١٣) .

---

(٥١٠) أخرجه لنسائي وأحمد والطبرانـي من طرق عن ابن مسعود ، وهومخرج في " الصحيحة " (٨٧٨) مع الكلام في فقهه ، وله شاهد في " مجمع الزوائد " (٢ / ١٤٢) من حديث ابن الزبير .

(٥١١) البخاري ومسلم .

(٥١٢) رواه أبو يعلى في " مسنده " (٢ / ٢٨٤) بسند جيد ، وهو مخـرج في " الصـحيحة " (٦٠٤) .

(٥١٣) البخاري وأبو داود .

وە " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ بیویستبایە هەڵسێتەوە بۆ ڕکاتی چوارەم بەهەمان شێوە (الله أكبر) ی دەکرد [٥١٤] ، و فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە باشی ئەنجام نەدا ، هەروەکو لە پێش کەمێك باسمان لێوە کرد .

وە ـ هەندێك جاریش ـ " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەم تەکبیرەدا هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە " [٥١٥] .

پاشان " ڕاست دەبووەوە ، و دادەنیشت لە سەر پێی چەپی ، بە شێوەیەکی ڕێك و پێك تاکو هەموو ئێسکێك دەگەڕایەوە شوێنی خۆی ، پاشان هەڵدەسایەوە و متمانەی دەکردە سەر زەوی لە هەستانەوەی " [٥١٦] .

وە " وەکو هەویر شێلی دەکرد لە کاتی هەستانەوەی متمانەی دەکردە سەر دەستی " [٥١٧] .

وە " لە هەردوو ڕکاتەکەدا : سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی دەخوێندەوە ، وە فەرمانیشی بەو کردارە کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، لەوانەشە چەند ئایەتێکی بۆ زیادبکردایەن ، هەروەکو لە پێشدا لە خوێندنەوە لە نوێژی نیوەڕۆدا باسکرا .

---

(٥١٤) البخاري وأبو داود .

(٥١٥) أبو عوانة والنسائي بسند صحيح .

(٥١٦) البخاري وأبو داود .

(٥١٧) الحربي في " غريب الحديث " ، ومعناه عند البخاري وأبـي داود ، وأما حديث : " نهى أن يعتمد الرجل على يده في الصلاة " ، فهو منكر لا يصح كما بينته في " الضعيفة " (٩٦٧) .

قونووت خوێندن لە نوێژە فەرزەکان ، لە کاتی ناهەمواری و بەڵادا

وە " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ بیویستایە دوعا لە یەکێك بکات ، یان بۆ کەسێك بپاڕایەتەوە ، ئەوا قونووتی [٥١٨] لە ڕکاتی کۆتایی دا دەکرد ئەوەش پاش کڕنووش کە دەیفەرموو : " سمع الله لمن حمده ، اللهم ربنا لـك الـحمد " [٥١٩] ، پاڕنەوە کەشی بە دەنگی بەرز دەکرد [٥٢٠] ، وە " دەستەکانی تیادا بەرز دەکردەوە " [٥٢١] ، وە " ئەوانەش کە نوێژیان بە دوایدا دەکرد ، ئامینیان دەکرد " [٥٢٢] .

وە " لە هەر پێنج فەرزەکەدا قونووتی دەکرد " [٥٢٣] ، بەڵام " قونووتی نەدەکرد جگە لەو کاتە نەبێت کە دوعا لە یەکێك بکات ، یان بۆ کەسێك بپاڕایەتەوە ، " [٥٢٤] ، لەو دوعایانەش کە کردوویەتی : " اللـهم !

---

[٥١٨] قونوت بەچەند واتایەك دێت ، مەبەست پێی لێرەدا : پاڕانەوەیە لە نوێژ لە شوێنێکی تایبەت لە کاتی وەستاندا .

[٥١٩] البخاري وأحمد .

[٥٢٠] البخاري وأحمد .

[٥٢١] أحمد والطبراني بسند صحيح ، وهذا مذهب أحمد وإسحاق أنه يرفع يديه في القنوت كما في " المسائل " للمروزي (ص ٢٣) ، وأما مسح الوجه بهما فلم يرد في هذا الموطن ، فهو بدعة ، وأما خارج الصلاة فلم يصح ، وكل ما روي في ذلك ضعيف ، وبعضه أشد ضعفاً من بعض ، كما حققته في " ضعيف أبي داود" (٢٦٢) ، و " الأحاديث الصحيحة " (٥٩٧) ، ولذلك قال العز بن عبد السلام في بعض فتاويه : (لا يفعله إلا الجهال).

[٥٢٢] أبو داود والسراج ، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي وغيره .

[٥٢٣] أبو داود والسراج والدارقطني بسندين حسنين .

[٥٢٤] ابن خزيمة في " صحيحه " (١ / ٧٨ / ٢) ، والخطيب في " كتاب القنوت " بسند صحيح .

أنج الوليد بن الوليد ، وسلمة بن هشام ، وعياش بن أبي ربيعة ، اللهم ! اشـدد وطأتك على مضر ، واجعلها سنين كسني يوسف ، [اللهم ! العـن لـحيان ورعلاً وذكوان وعصية عصت الله ورسوله] " (٥٢٥) .

پاشان " کە لە قونووتەکەی دەبووەوە ، (الله أكبر) ی دەکرد ، و سوژدەی دەبرد " (٥٢٦) .

قونووت خوێندن لە نوێژی وەتردا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك جار (٥٢٧) دوعای قونووتی دەکرد ، لە ڕکاتەکەی وەتردا " (٥٢٨) ، و " دەیشیخستە پێش کڕنووشەوە " (٥٢٩) .

(٥٢٥) أحمد والبخاري والزيادة لمسلم .

(٥٢٦) النسائي وأحمد والسراج (١ / ١٠٩) ، وأبو يعلى في " مسنده " بسند جيد .

(٥٢٧) ابن نصر والدارقطنـي بسند صحيح .

(٥٢٨) وإنما قلنا : " أحياناً " ، لأن الصحابة الذين رووا الوتر لم يذكروا القنوت فيه ، فلو كان ﷺ يفعله دائماً ، لنقلوه جميعاً عنه ، نعم رواه عنه أبـي بن كعب وحده ، فدل على أنه كـان يفعلـه أحياناً ، ففيه دليل على أنه غير واجب ، وهو مذهب جمهور العلماء ، ولـهذا أعترف المحقق ابـن الهمام في " فتح القدير " (١ / ٣٠٦ و ٣٥٩ و ٣٦٠) بأن القول بوجوبه ضعيف لا ينهض عليـه دليل ، وهذا من إنصافه وعدم تعصبه ، فإن هذا الذي رجحه هو على خلاف مذهبه !

(٥٢٩) ابن أبـي شيبة (١٢ / ٤١ / ١) وأبو داود والنسائي في " السنن الكبرى " (ق ٢١٨ / ١ ـ ٢) وأحمد والبيهقي وابن عساكر (٤ / ٢٤٤ / ٢) بسند صحيح ، وأخرج منه ابن منده في " التوحيد " (٢ / ٧٠) الدعاء فقط بسند آخر حسن ، وهو مخرج في " الإرواء " (٤٢٦) .

تنبيه : زاد النسائي في آخر القنوت : " وصلى الله على النبـي الأمي " ، وإسنادها ضعيف ، وقد ضعفها الحافظ ابن حجر والقسطلاني والزرقاني وغيرهم ، ولذلك لم نوردها على طريقتنا في الجمع بين الزيادات ، وقوفاً منا عند شرطنا المذكور في مقدمة الكتاب ، وقال العز بن عبد السلام في

وه (حسن) ی كوڕی (علي) ﷺ شى بەو شێوه فێركردبوو كه (ئەگەر قورئان خوێندنەكەی تەواو بوو لە نوێژی وەتردا بڵێت : " اللـهم ! اهدنـي فيمن هديت ، وعافني فيمن عافيت ، وتولني فيمن توليت ، وبـارك لي فيما أعطيت ، وقني شر ما قضيت ، [فـ] إنك تقضي ولا يقضى عليك ، [و] إنه لا يذل من واليت ، [ولا يعز من عاديت] (٥٣٠) ، تباركت ربنا وتعاليت ، [لا منجا منك إلا إليك] " (٥٣١) .

" الفتاوى " (١ / ٦٦ ـ عام ١٩٦٢) : " ولم تصح الصلاة على رسول الله ﷺ في القنوت ، ولا ينبغي أن يزاد على صلاة رسول الله ﷺ شيء " .

وفي هذا القول منه إشارة على أنه لا يتوسع في القول بالبدعة الحسنة ، كمـا يفعـل بعـض المتأخرين القائلين بها.

ثم استدركت فقلت : قد ثبت في حديث أبـي إمامة أبـي بن كعـب النـاس في قيـام رمضان أنه كان يصلي على النبـي ﷺ في آخر القنوت ، وذلك في عهد عمـر ﷺ ، رواه ابـن خزيـمة في " صحيحه " (١٠٩٧) ، وثبت مثله عن أبـي حليمة معاذ الأنصاري الـذي كـان يؤمهم أيضاً في عهده ، رواه إسماعيل القاضي (رقم ١٠٧) وغيره ، فهي زيادة مشـروعة لعمـل السلف بها ، فلا ينبغي إطلاق القول بأن هذه الزيادة بدعة ، والله أعلم.

(٥٣٠) ئەم زیادەیەش لـه فەرموودەكـه سـەلمێنراوه هـەروەكو پێشـەوا (الحـافظ) لـه (التلخـيص) دا فەرموویەتی ، وحققت ذلك في"الأصل"، وفات ذلك النووي فصـرح رحمـه الله في " روضـة الطـالبين " (٢٥٣/١-طبع المكتب الإسلامي) أنها زيادة من العلماء ! مثل زيادتهم : " فلك الـحمد على مـا قضـيت ، أستغفرك وأتوب إليك " ، ومن الغريب أنه قال بعد ذلك السطور : (واتفقوا على تغليط القاضي أبـي الطيب في إنكاره : " لا يعز من عاديت " ، وقد جاءت في رواية البيهقي ، والله أعلم.

(٥٣١) ابن خزيـمة (١ / ١١٩ / ٢) وكذا ابن أبـي شيبة ومن ذكر معه في التخريج الذي قبله .

تەحیاتی کۆتایی

و واجبێتی تەحیات

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ کە ڕکاتی چوارەمی تەواو دەکرد دادەنیشت بۆ تەحیاتی کۆتایی خوێندن ، وە فەرمانیشی تێدا دەکرد بەوەی کە لە تـەحیاتی یەکەمدا فەرمانی پێکردبوو ، ئـیللا ئـەوە نـەبێت کـە " بـە شـێوەی تـەوەڕوك دادەنیشت " [٥٣٢] " بەشێوەیەك : کلۆك (ورك [٥٣٣]) ی چـەپی لـە سـەر زەوی دادەنا وپێی لەلایەکەوە دەردەکرد " [٥٣٤] ، وە " پێی چەپی لـە ژێـر ڕان و ئەژنۆی چەپی دادەنا " [٥٣٥] ، وە " پێی ڕاستی دەچەقاند بە زەویدا "[٥٣٦]، لەوانەشە ـ هەندێك جاریش ـ " ڕای بخستایە"[٥٣٧] .

وە " ئەژنۆی چەپیشی بە ناو دەستی چەپی دەگرت ، و خۆی دەدا بە سەریدا " [٥٣٨] .

وە صـەلاوات دانیشـی لـە سـەر خـۆی کـردووە بـە سـوننەت بـۆ ئوممەتەکەی لەم تەحیاتەشدا ، هەروەکو چۆن کردوویەتی بـە سـوننەت لـە

---

[٥٣٢] البخاري، وأما الثنائية كالصبح، فالسنة الافتراش كما تقدم، وبهذا التفصيل قال الإمام أحمد، كما في"مسـائل ابـن هاني عنه"(ص٧٩).

[٥٣٣] سەروی ئەژنۆ دەگرێتەوە .

[٥٣٤] أبو داود والبيهقي بسند صحيح .

[٥٣٥] مسلم وأبو عوانة .

[٥٣٦] البخاري .

[٥٣٧] مسلم وأبو عوانة .

[٥٣٨] مسلم وأبو عوانة.

تەحیاتی یەکەمیش دا ، لە وێشدا باسی شێوازانەی صەلاوات کرا کە لە پێغەمبەری خواوەﷺ پێمان گەیشتووە.

واجبێتی صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ

وە " جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك بوو دەپاڕایەوە لە نوێژەکەیدا ، بێئەوەی ستایشی خوای پەروەردگاری تێدا بکات ، و صەلاواتیش بدات لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ ، فەرمووی : " عجل هذا " ، واتە : ئەوە پەلەی کرد ، پاشان بانگی کرد ، و بەو و جگە لە ویشی فەرموو : " إذا صلى أحدكم ؛ فليبدأ بتحميد ربه جل وعز ، والثناء عليه ، ثم يصلي ، (وفي رواية : ليصل) على النبي ﷺ ثم يدعو بما شاء " [٥٣٩].

واتە : ئەگەر یەکێ لە ئێوە نوێژی کرد با بە شوکرو ستایشی خوای پەروەردگار دەست پێبکات ، پاشان صەلاوات بدات (لە ڕیوایەتێکی تردا

(٥٣٩) أحمد وأبو داود وابن خزيمة (١/٨٣/٢) ، والحاكم وصححه ووافقه الذهبي . ئەوەش بزانە کە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر واجبێتی صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ لەم تەحیاتەدا لەبەر فەرمان پێکردنی ، پێشەوا شافعی و أحمدیش لە دووەم ڕیوایەت لێیەوە هەمان بۆچونیان هەیە ، پێش ئەوانیش هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ و جگە لەوانیش ئەم بۆچونەیان هەبووە ، بە شێوەیەك (الآجري) لە " الشريعة " (ص٤١٥) دا فەرموویەتی : " ئەو کەسەی کە صەلاوات نەدات لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتی دووەمدا ، ئەوا پێویستە نوێژەکەی دووبارە بکاتەوە "

لە بەر ئەوە هەرکەسێك بڵێت پێشەوا شافعی بۆچونەکەی (شاذ)ە لە بەر ئەوەی ئەم صەلاواتەی بە واجب داناوە ، ئەوە دادوەر نەبووە ، هەروەکو پێشەوا (الهيتمي) لە " الدر النضود في الصلاة والسلام على صاحب المقام المحمود"(ق١٣ - ١٦) .

هاتووه : با صـەڵاوات بـدات بـە سـەر پێغەمبـەری خـوادا ﷺ ، پاشـان هـەر پاڕانەوەیەك بۆ خۆی دەكات بیكات) .

وە " جارێكیان پێغەمبـەری خـوا ﷺ گوێی لـە پیاوێك دەبێت لـە نوێژێكدا دەپاڕایەوە ، لە نوێژەكەیدا ستایشی خوای پەروەردگاری كردبـوو ، صەڵاواتیشی دابوو لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ بۆیە پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرمووی : (ادع تجب ، وسل تعط) " [٥٤٠] .

واتـــە : بپـــاڕێرەوە وەڵام دەدرێیتـــەوە ، و داواش بكـــە پێـــت دەبەخشرێت.

واجبێتی خۆپەنادان بەخوای پەروەردگار

لە چوار شت پێش پاڕانەوە

وە پێغەمبەری خـوا ﷺ دەیفـەرموو: " إذا فرغ أحدكم من التشـهد [الآخر] ؛ فليستعذ بالله من أربع ؛ [يقول : اللهم ! إنـي أعوذ بـك] مـن عذاب جهنم ، ومن عذاب القبر ، ومن فتنة الـمحيا والـممات ، ومن شر [فتنة] المسيح الدجال ، [ثم يدعو لنفسه بما بدا له] " [٥٤١] .

واتة : ئةطةر يةكآ لـة ئيَـوة لـة تـةحياتى دووةم بـووةوة ئـةوا بـا ثةنا بطريَت لة ضوار شت ، و بلَيَـت : اللهم ! ... المسيح الـدجال ، **ثاشـان بثارِيَتةوة بةوةى بة ضاكى دةزانيَت بؤ خؤى .**

---

[٥٤٠] النسائي بسند صحيح .

[٥٤١] مسلم وأبو عوانة والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٥٠) .

وە " پێغەمبەری خواش ﷺ پێی دەپاڕایەوە لە دوای تەحیاتەکەی " [٥٤٢] .

وە " فێری هاوەڵانی دەکرد ـ ڕەزای خوایان لە سەر بێت ـ هەروەکو چۆن سورەتێکی قورئانی پێفێر دەکردن " [٥٤٣] .

پاڕانەوەی پێش سەلام و شێوازەکانی

وە پێغەمبەری خوا ﷺ چەند پاڕانەوەیەکی جۆراوجۆری لە نوێژەکەیدا ئەنجامدەدا [٥٤٤] ، جارێك بەمەو جارێکیتر بەویتریان ، وە چەندەها پاڕانەوەشی بەباش داناوە ، و " فەرمانیشی بە نوێژگەر کردووە کامەیانی بە دڵە ئەنجامی بدات " [٥٤٥] ، پاڕانەوەکانیش ئەمانەن :

---

[٥٤٢] أبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٥٤٣] مسلم وأبو عوانة .

[٥٤٤] لە بەر ئەوە نەمان ووتووە لە " تەحیاتەکەیدا " ، چونکە لە فەرموودەکەدا ئا بەم شێوەیە هاتووە لە " نوێژەکەیدا " پەیوەست نەکراوە بە تەحیاتەوە یان جگە لەو ، بۆیە هەموو شوێنێك دەگرێتەوە کە جێگای باشی پاڕانەوە بێت ، وەك سوژدە و تەحیات ، فەرمانیش بەو پاڕانەوە هاتووە لە هەردووکیاندا هەروەك لە پێشدا باسمان لێوە کرد .

[٥٤٥] البخاري ومسلم . (الأثرم) فەرموویەتی :

" بە (أحمد) م ووت : بەچی بپاڕێمەوە لە پاش تەحیات ؟ فەرمووی : بەوەی لە سوننەتدا هاتووە . ووتم : باشە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ نەیفەرمووە : " پاشان هەر پاڕانەوەیەکی بە دڵ بوو هەڵی بژێرێت و بیکات " ؟ فەرمووی : با هەر پاڕانەوەیەك لە سوننەتدا هاتووە و بە دڵیەتی بۆ خۆی هەڵی بژێرێت و بیکات . دەڵێت : چەندجارێك دووبارەم کردەوە ، هەر فەرمووی : بەوەی لە سوننەتدا هاتووە ، پێشەوا (ابـن تيميـة) ئەمەمان بۆ دەگێڕێتەوە و منیش لە خەتی ئەوەوە دەیگێڕمەوە " مجمـوع الفتـاوى " (١/٢١٨/٦٩) و بە باشیشی زانیوە ، و فەرموویەتی : " فإن اللام في " الدعاء " للدعاء الذي يحبه الله ليس لجنس الدعاء " . هتد ووتەکەی . پاشان فەرمووی : باشتر وایە بووترێت : ئیللا

١ ـ " اللهم ! إني أعوذ بك من عذاب القبر ، وأعوذ بك من فتنة المسيح الدجال ، وأعوذ بك من فتنة المحيا والممات ، اللهم ! إني أعوذ بك من المأثم [٥٤٦] ، والمغرم " [٥٤٧] .

٢ ـ " اللهم ! إني أعوذ بك من شر ما عملت [٥٤٨] ، ومن شر مـا لم أعمل {بعد} " [٥٤٩].

٣ ـ " اللهم ! حاسبنـي حساباً يسيرا " [٥٥٠].

بەو پاڕانەوانەی کە شەرعین و لە سوننەتدا هاتوون ، ئەوەش ئەو پاڕانەوانە دەگرێتەوە کە لە سوننەتدا واردن ، و سوود بەخشن " .

دەڵێم : هەر بەو شێوەیەیە کە فەرموویەتی ، بەڵام زانینی ئەوەی کـە سـوود بەخشـە لەسەر لە پاڕانەوەکان لە سەر زانستی شەرعی (صحیح) وەستاوە ، ئەمەش زۆر کەم هـەن پێی هەڵدەستن ، ئەولاتر ئەوەیە کە لەسەر پاڕانەوە سوننەتیەکان بووەسـتین ، لـە کاتێکدا ئەگەر ئەوەی تێدا بێت کە کەسی پاڕەرەوە دەیەوێت . والله أعلم .

[٥٤٦] ئەو شتانەیە کە مرۆڤی پێ‌تاوانبار دەبێت ، یـان خـودی تاوانـە ، بـە دانـانی (مصـدر) لـە جیاتی (ناو) ، هەروەها (المغرم) یش ، مەبەستیش لێی قەرزە " بە بەڵگەی تـەواوی فەرموودەکـە : " عائیشە فەرمووی : کە سێك پێی ووت : ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چـەند زۆر پـەنادەگریت بـە خوا لە خراپەی قەرزاری ! ئەویش فەرمووی : " پیاو ئەگەر قەرزار بوو ، قسە دەکات تووشی درۆ دەبێت ، و پەیمانیش دەدات و بەجێی ناهێنێت " .

[٥٤٧] البخاري ومسلم .

[٥٤٨] (من شر ما عملت) واتە : لە خراپەی ئەو تاوانانەی کە کـردوومن ، وە (من شر ما لم أعمل) : لە چاکەکان ، واتە : لە خراپەی نەکردن و وازلێهێنانم بۆ ئەو چـاکانەی کـە کـردارم پێ نەکردوون .

[٥٤٩] النسائي بسند صحيح ، وابن أبـي عاصم في كتاب " السنة " (٣٧٠ ـ بتحقيقي ، وطبع المكتب الإسلامي) ، والزيادة له.

[٥٥٠] أحمد والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

٤ ـ " اللهم ! بعلمك الغيب ، وقدرتك على الخلق ؛ أحيني ما علمـت الحياة خيرا لي ، وتوفني إذا كانت الوفاة خيرا لي ، اللهم ! وأسألك خشيتك في الغيب والشهادة ، وأسألك كلمة الحق (وفي رواية : الحكم) والعدل في الغضب والرضى ، وأسألك القصد في الفقر والغنى ، وأسألك نعيما لا يبيد ، وأسألك قرة عين [لا تنفد و] لا تنقطع ، وأسألك الرضى بعد القضاء ، وأسألك برد العيش بعد الموت ، وأسألك لذة النظر إلى وجهك ، و [أسألك] الشوق إلى لقائك في غير ضراء مضرة ، ولا فتنة مضلة ، اللهم ! زينا بزينة الإيمان ، واجعلنـا هـداة مهتدين " [٥٥١].

٥ ـ وه پێغەمبـەری خـوا ﷺ فێـری (أبـو بكـر) رضي الله عنه ی كـرد بپارێتەوەو بڵێت : " اللهم ! إني ظلمت نفسي ظلما كثيرا ، ولا يغفر الـذنوب إلا أنت ؛ فاغفر لي مغفرة من عندك ، وارحمني إنك أنت الغفور الرحيم " [٥٥٢] .

٦ ـ وه فەرمانیشی بە (عائشة) كردووە بڵێت : " اللهم ! إني أسألك من الخيركله ، [عاجله وآجله] ؛ ما علمت منه وما لم أعلم ، وأعوذ بك مـن الشر كله ؛ [عاجله وآجله] ؛ ما علمت منه وما لم أعلم وأسألك (وفي رواية : اللهم ! إني أسألك) الجنة ، وما قرب إليها من قول أو عمل ، وأعوذ بك مـن النار ، وما قرب إليها من قول أو عمل ، وأسألك (وفي روايـة : اللـهم ! إني أسألك) من [ال] خير ما سألك عبدك ، و رسولك [محمد ، وأعوذ بك من

---

[٥٥١] النسائي والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .
[٥٥٢] البخاري ومسلم .

شر ما استعاذك منه عبدك ، ورسولك محمد ﷺ] ، [وأسألك] ما قضيت لي من أمر أن تجعل عاقبته [لي] رشدا " (٥٥٣) .

٧ ـ وە بە پیاوێکی فەرموو : " ما تقول في الصلاة ؟ " ، واتە : چی دەڵێیت لە نوێژەکەتدا ؟ فەرمووی : شایەتومان ئەهێنم ، و پاشان داوای بەهەشت لە خوای پەروەردگار دەکەم ، و پەناشی پێدەگرم لە ئاگری دۆزەخ ، بەڵام بەخوا هیچ لەم ورتە ورتە (دندنة (٥٥٤)) ی تۆو (معـاذ) نازانم ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : " حولـها ندندن " (٥٥٥) ، واتە : ئێمەش هەر لەدەور ، و بەری ئەوەداین .

٨ ـ وە جارێکیان گوێی لە پیاوێك دەبێت دوای تەحیاتەکەی دەڵێت : " اللهم ! إني أسألك يا الله (وفي رواية : بالله) [الواحـد] الأحـد الصمد الذي لم يلد ولم يولد ، ولم يكن له كفوا أحد ! أن تغفر لي ذنوبي ، إنك أنت الغفور الرحيم " ، ئەویش دەفەرمووێت : " قد غفر له ، قد غفر لـه " (٥٥٦) .

واتە : خوای پەروەردگار لێی خۆش بوو ، لێی خۆش بوو .

---

(٥٥٣) أحمد والطيالسي والبخاري في " الأدب المفرد " ، وابن ماجه ، والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي ، وقد خرجته في " الصحيحة " (١٥٤٢) .

(٥٥٤) واتە : بابەتە شاراوەکەت یان ووتە شاراوەکەت (ورتەورت) ، وە (الدندنة) : ئەوەیە کە مرۆڤ ووتەیەك بڵێت گوێت لە وورتە وورتەکەی دەبێت بێئەوەی لێی تێبگەیت ،ئامرازی (ها)ش لە (حولها) دەگەڕێتەوە بۆ ووتەکەی ، واتە : ووتەکەی ئێمەش نزیکە لە ووتەکەی تۆوە .

(٥٥٥) أبو داود وابن ماجه وابن خزيـمة (١ / ٨٧ / ١) بسند صحيح .

(٥٥٦) أبو داود والنسائي وأحمد وأبن خزيـمة ، وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي .

٩ ـ وە گوێی لە یەکێکی تر بوو لە پاش تەحیاتەکەی دەپاڕایەوە ، و دەیووت : " اللهم ! إني أسألك بأن لك الحمد ، لا إله إلا أنت [وحدك لا شريك لك] ، [المنان] ، [يا] بديع السماوات والأرض ! ياذا الجلال والإكرام ! يا حي يا قيوم ! [إني أسألك] [الجنة ، وأعوذ بك من النار] " ، پێغەمبەری خوا ﷺ بە هاوەڵانی فەرموو : " تدرون بما دعا ؟ " ، واتە : دەزانن بە چی پاڕایەوە ، ئەوانیش فەرموویان : " الله ورسوله أعلم " ، واتە : خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ زاناترن ، فەرمووی : " والذي نفسي بيده] ؛ لقد دعا الله باسمه العظيم (٥٥٧) (وفي رواية : الأعظم) الذي إذا دعي به أجاب ، وإذا سئل به أعطى " (٥٥٨) .

---

(٥٥٧) ئەمە پاڕانەوەی تێدایە بە ناوە چاك سیفەتە جوانەکانی خوای پەروەردگار ، هەر ئەمەشە کە خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە لەم ئایەتەدا : ﴿ وَلِلَّهِ الأسماء الْحسنى فَادعوه بِها ﴾ سورة الأعراف (١٨٠).

بەڵام پاڕانەوە بە جگە لەمە ، وەك لە بەر خاتری و ڕێز و حەق و حورمەت ـ ئیمامی (أبو حنيفة) ڕەحمەتی خوای لێبێت لە گەڵ شوێکەوتووەکانیدا بە ڕاشکاوی هەموو ئەمەیان بە خراپ زانیوە (الكراهة) ، وە بە خراپ زانیش (واتە : الكراهة) لە لای ئەوان بە بێبەند کراوی (واتە بە : " مطلق " ی) بۆ حەرام بوونە ، واتە مەبەستیان ئەوەیە کە ئەو کردارە حەرامە ، وە ئەوەش کە جێگەی داخ و ئەسەف بێت ئەوەیە دەبینیت زۆربەی خەڵك ـ لە ناویاندا زۆریەی شێخەکان ـ پشتیان هەڵکردووە لەم پاڕانەوە شەرعیە (واتە : پاڕانەوە لە خوای پەروەردگار بە ناو سیفەت جوانەکانی) کە بەیەك دەنگی هەموان تەوسلێکی شەرعیە ، بەشێوەیك زۆر بەدەگمەن تیایاندا ئەبینیت ئەم جۆرە تەوەسوولە شەرعیە بەکار بێنن ، کەچی لەو لاوە ئەبینیت پابەندن بە تەوەسوەلە ناشەرعی و بیدعەکان ، ئەوەی کە کەمترین حوکم کە بەسەریدا بدرێت ئەوەیە بووتریت : جێگەی جیاوازی زانایانە ، کەچی بەردەوامن لەسەری وەك ئەوەی بڵێت جگە لەم تەوەسولە نەبێت تەوەسوولی تر نیە ! شێخی پایە بەرزی ئیسلام (ابن تيمية) پەرتووکێکی نایابی هەیە لەم بابەتەدا بەناوی " التوسل والوسيلة " جا بابگەڕێتەوە بۆی ، چونکە زۆر بەنرخە و بێهاووتایە لە بابەتی خۆی .

واتە : سوێند بێت بەو کەسەی کە نەفسی منی بە دەستە بە ناوی گەورەی خوای پەروەردگار لە خوا پاڕایەوە (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : بە گەورەترینیان) ئەو ناوەی کە ئەگەر پێی بپاڕێتەوە وەڵام دەدرێتەوە ، و ئەگەر داواشی پێ بکرێت پێی دەبەخشرێت .

١٠ ـ وە یە کێك لەو پاڕانەوانەی کە لە کۆتایی تەمەنیدا دەیکرد ئەو بوو دەیفەرموو : " اللهم ! اغفر ما قدمت ، وما أخرت ، وما أسررت ، وما أعلنت ، وما أسرفت ، وما أنت أعلم به مني ، أنت المقدم ، وأنت المؤخر ، لا إله إلا أنت " [٥٥٩] .

سەلامدانەوە

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ سەلامی دەدایەوە بەلای ڕاستیدا و دەیفەرموو : " السلام عليكم ورحمة الله " [تاکو سپیایی گۆنای ڕاستی دەبینرا] ، وە بەلای چەپدا دەیفەرموو : " السلام عليكم ورحمة الله " [تاکو سپیایی گۆنای چەپی دەبینرا]" [٥٦٠] .

پاش ئەویش ئەو پەرتووکەی من کە ناوی " التوسل أنواعه وأحكامه " ، تائێستاش دوو جار لە چاپ دراوە ، ئەمەش بەهەمان شێوە گرنگە لە باس و بابەتی خۆیدا ، هەندێك شوبهەی نوێشی تێدا بەپەرچ دراوەتەوە کە لە لایەن هەندێك دوکتۆری هاوچەرخم خراونەتە ڕوو ، خوای پەروەردگار هیدایەتی ئێمەو ئەوانیش بدات .

[٥٥٨] أبو داود والنسائي وأحمد ، والبخاري في " الأدب المفرد " ، والطبراني ، وابن منده في " التوحيد " (٢/٤٤و١/٦٧و١/٧٠ ـ ٢) بأسانيد صحيحة .

[٥٥٩] مسلم وأبو عوانة .

[٥٦٠] مسلم (٥٨٢) بنحوه وأبو داود والنسائي والترمذي وصححه .

وه ـ هەندێك جار ـ له سـەلامدانەوەی یەکەمـدا " وبركاته " ی زیـاد دەكرد (٥٦١).

وه ـ هەندێك جار ـ ئەگەر سـەلامی بـەلای ڕاسـتیدا بدایەتـەوه: " السـلام عليكم ورحمة الله " ، بەلای چەپدا تەنها ئەوەی ووت : "السلام عليكم" (٥٦٢).

وه ـ هەنـدێك جـار یـش ـ " تـەنها یـەك سـەلامی دەدایـەوه ئـەویش سەلامی لای ڕاست بوو " السلام عليكم " كه هەندێك لای دەكردەوه بە لای ڕاستیدا (٥٦٣).

" هاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ كـه سـەلامیان دەدایـەوه بـەلای ڕاسـت و چـەپیاندا ئاماژەیـان بـه دەسـتەكانیان دەكـرد ، كـه پێغەمبـەری خـوا ﷺ بینیـانی فـەرمووی : " ما شأنكم تشيرون بأيديكم كأنها أذناب خيل شمس ؟! (٥٦٤) إذا سلم أحدكم ؛ فليلتفت إلى صاحبه ، ولا يومئ بيده " ، [فلما صـلوا معه أيضا لم يفعلوا ذلك] (وه له ڕیوایەتێكی تردا هـاتووه : " إنمـا يكفـي

---

(٥٦١) أبو داود وابن خزيـمة (١ / ٧٨ / ٢) بسند صحيح ، وصححه عبد الحق في " أحكامه " (٢ / ٥٦) وكذا النووي والحافظ ابن حجر ، ورواه عبد الرزاق في " مصـنفه " (٢ / ٢١٩) وأبو يعلى في " مسنده " (١٢٥٢/٣) والطبرانـي في " الكبير " (٣ / ٦٧ / ٢) و " الأوسط " (١ / ٢٦٠٠ / ٢) والدارقطنـي من طريق أخرى وعبد الرزاق (٢ / ٢١٩) .

(٥٦٢) النسائي وأحمد والسراج بسند صحيح .

(٥٦٣) ابن خزيـمة والبيهقي والضياء في " الـمختارة " ، وعبد الغنـي الـمقدسي في " السنن " (١ / ٢٤٣) بسند صحيح ، وأحمد ، والطبرانـي في " الأوسط " (٢ / ٣٢ من زوائد المعجمين) ، والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي ، وابن الملقن (١ / ٢٩) ، وهو مخرج في " الإرواء " تحت الحديث (٣٢٧) .

(٥٦٤) كۆی (شموس) ه : و بريتىيه له دورگرتن لەو گیاندارانـەی كـه ئـارام نابـێت لـه بـەر توندو تيژی و هاروهاجی .

أحدكم أن يضع يده على فخذه ، ثم يسلم على أخيه من على يمينه وشماله ") " [٥٦٥].

واتە : ئەوە چیتانە ئاماژە بە دەستەکانتان دەکەن ، ئەڵێی دوور دەگرن لە ئەسپی تۆڕ ؟ ئەگەر یەکێك لە ئێوە سەلامی دایەوە تەنها لابکاتەوە بەلای هاوڕێکەی ، و ئاماژە بە دەستەکانی نەکات بۆیە بۆ جاریتر کە نوێژیان لە گەڵدا کرد ئەو کارەیان ئەنجام نەدا ، وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : تەنها ئەوەی بەسە دەستەکانی بخاتە سەر ڕانی ، و پاشان سەلام بکات لە براکانی لای ڕاست و چەپی.

واجبێتی سەلام

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو :"...وتحليلها (يعني:الصلاة) التسليم"[٥٦٦].

واتە : سەلامدانەوە حەڵاڵکاری ئەو شتانەیە کە لە نوێژدا قەدەغە کرابوون.

کۆتایی

هەموو ئەوەی کە لەپێشدا باسکرا لە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ پیاوان و ژنان وەکو یەکن تیایدا ، و لە سوننەتیشدا هیچ فەرموودەیەك

---

(٥٦٥) مسلم وأبو عوانة والسراج وابن خزيـمة والطبرانـي .

بیرخستنەوەیەك : (الإباضية) ەکان ئەم فەرموودەیان گۆڕیوە ، (ربيع) یان لە " مسند " ە نادیارەکەیدا بە گۆ (لەفز)ێکیتر ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە ، بۆ ئەوەی بیکەن بە بەڵگە لە سەر ئەوەی کە نوێژ بەتاڵە ، ئەگەر دەستەکانی تێدا بەرز بکرێتەوە لە گەڵ (الله أكبر)ەکاندا ، لەوانەش (السيابـي) کە بەرپەرچمان داوەتەوە لە پێشەکی ئەم کتێبەدا ، ئەو گۆ(لەفز)ەشیان پوچەڵە (باطل) ، ئاشکرا کردنیشی لە " الضعيفة " (٦٠٤٤) ە .

(٥٦٦) صححه الـحاكم والذهبـي ، وقد تقدم بتمامه (ص ٨٦) .

نەهاتووە ژنان جیابکاتەوە لە پیاوان لە هەندیك لەو ئەحكامانەدا ، بەڵكو بە پێچەوانەوە گشتێتی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ كە تێیدا فەرمویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " ، ئەوانیش دەگرێتەوە ، ئەوەش ووتەی پێشەوا (إبراهيم النخعي) یە كە فەرموویەتی :

" تفعل المرأة في الصلاة كما يفعل الرجل " (٥٦٧).

واتە : ژنانیش هەمان شت ئەنجام دەدەن كە پیاوان ئەنجامی دەدن .

وە ئەو فەرموودەیەش كە تیایدا هاتووە ئەبێ ژنان ڕانیان بلكێن بە سكیانەوە ، و لەو كردارە وەكو پیاوان نین ، ئەوا فەرموودەیەكی (مرسل)ە و هیچ بەڵگەیەكی تێدا نییە (واتە : (ضعيف) ە) (٥٦٨) .

بەڵام سەبارەت بەوەی كە لە پێشەوا (أحمد) لە"مسائل" ەكانی (عبد الله)ی كوڕی لەوەوە/ل٧١) لە (ابن عمر) ەوە رضي الله عنه دەیگێڕێتەوە ، كە فەرمانی كردبێت بە خێزانەكانی چوارمشقی بن لە نوێژەكانیان ، ئەو ڕیوایەتە نەسەلمێنراوە ، وجێگر نەبووە لێیەوە ، چونكە (عبد الله) ی كوڕی (العمري)ی تێدایە، و (ضعيف)ە.

وە پێشەوا (البخاري) لە " التاريخ الصغير " (ص ٩٥) بە سەنەدێكی (صحيح) لە (أم الدرداء) وە بۆمان دەگێڕێتەوە كە : " أنها كانت تجلس في صلاتها جِلْسة الرجل وكانت فقيهة " .

واتە : لە كاتی نوێژدا وەكو پیاوان دادەنیشت ، و زاناش بوو .

---

(٥٦٧) أخرجه ابن أبي شيبة (١ / ٧٥ / ٢) بسند صحيح عنه .

(٥٦٨) رواه أبو داود في " المراسيل " (٨٧/١١٧) عن يزيد بن أبي حبيب وهو مخرج في " الضعيفة " (٢٦٥٢) .

ئەمەش دواشتە کە توانیومە کۆی کەمەوە لە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلام دانەوە ، و داواکاریشم لە خوای پەروەردگار تەنها لە بەرخاتری ئەو بێت ، و ڕێنیشاندەریش بێت بۆ سوننەتەکانی پێغەمبەرە بە بەزەیی و بە ڕەحمەی ﷺ .

و سبحان الله وبحمده

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك

اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وبارك على محمد وعلى آل محمد

كما صليت وباركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد

www.ba8.org